Prijs van dit nummer 6,50 euro

Toegang en uitsluiting – **de AS** *194*

TOEGANG EN UITSLUITING

DE AS 194

de AS

anarchistisch tijdschrift
opgericht in 1972 door Hans Ramaer en Wim de Lobel

44ste jaargang, nummer 194, voorjaar 2016.
De AS verschijnt in vier afleveringen per jaar en is een uitgave van Stichting de AS, Den Bosch. ISSN-nummer 0920-3257.
Betalingen: IBAN: NL02 TRIO 0198 0821 50; BIC: TRIONL2U
t.n.v. Stichting de AS, Den Bosch.
Jaarabonnement: 19,50 euro; buiten Nederland 27,50 euro.
Los nummer: www.tijdschrift-de-as.nl/losnummer
Bestellingen en adreswijzigingen: administratie@tijdschrift-de-as.nl
Druk: BGS, Schiedam.
Opmaak: Atalanta, Utrecht.
Nieuwe abonnementen: gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling. Zonder opzegging worden abonnementen verlengd.
Adres: postbus 2086, 5202 CB Den Bosch.
E-mail administratie: administratie@tijdschrift-de-as.nl
E-mail redactie: redactie@tijdschrift-de-as.nl
Redactie: Boudewijn Chorus, Marius de Geus, Arie Hazekamp, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, André de Raaij, Martin Smit, Anita de Waal (eindred.), Rymke Wiersma, Hanneke Willemse.
Verder werkten mee: Mark Akkerman, Nico van Apeldoorn, Jan Bervoets, Igor Cornelissen, Hadrian Ferran, Joke Kaviaar, Rob Lubbersen, Weia Reinboud, Willy Verhoysen.
Publicatie van een bijdrage impliceert niet dat daarin een redactioneel standpunt wordt weergegeven.
Weblog: http://libertaireorde.wordpress.com

TOEGANG EN UITSLUITING

Er zijn veel muren in de wereld die een fysieke barrière opwerpen voor mensen om vrij te reizen. Sommige muren zijn bedoeld om uit te sluiten, zoals de grens tussen de Verenigde Staten van Amerika en Mexico of bij Calais de Hongaarse grens of in Griekenland. Andere muren zijn bedoeld om op te sluiten zoals vroeger de muur tussen Oost en West Europa of nu de Israëlische muur in de Palestijnse gebieden.

Dit themanummer gaat voornamelijk over de minder zichtbare barrières, alhoewel de artikelen over emigratie en vluchtelingen – in verleden en heden – een combinatie zijn van onzichtbare barrières en metershoge fysieke muren.

Martin Smit beschrijft vanuit historisch perspectief de gelukszoekers die uit Europa vertrokken en via Ellis Island, eind negentiende en begin twintigste eeuw Amerika binnen kwamen. Ook toen was de ontvangst bij de poort – Ellis Island – niet hartelijk.

Anita de Waal beschrijft de situatie van de vluchtelingen van 'We Are Here'. Een situatie die steeds minder aandacht lijkt te krijgen nu zoveel 'nieuwe vluchtelingen' het land binnen komen.

Mark Akkerman geeft in zijn artikel een meer algemene, anarchistische, visie op landsgrenzen en vluchtelingen, met tot slot kort aandacht voor de activiteiten van AAGU (Anarchistische Anti-deportatiegroep Utrecht).

Thom Holterman bespreekt in zijn artikel 'Insluiten, uitsluiten en overstijgen' onder andere hoe de Christen democraat Hirsch Ballin via een transnationaal burgerschap *probeert te komen tot een minder bekrompen burgerschap dan het huidige staatgebonden burgerschap. Waarbij direct aangetekend dat Hirsch Ballin dit burgerschap slechts in Europees verband ziet.*

Arie Hazekamp gaat in zijn artikel in op de toegankelijkheid van het onderwijs voor met name kinderen uit zwakkere milieus.

Hadrian Ferran, activist binnen de Nieuwe Universiteit, benadert de toegankelijkheid van het onderwijs meer vanuit het gezichtspunt van het onderwijs. Welk onderwijs wordt er nog gegeven en in hoeverre worden studenten opgeleid tot kritische mensen? In hoeverre is er nog toegang tot maatschappijkritische ideologieën en worden studenten gestimuleerd om kennis te nemen van maatschappijkritische theorieën?

Weia Reinboud beschrijft de indirecte uitsluiting van vrouwen door van vrouwen te eisen dat ze zich aanpassen aan de mannencultuur. Zo ontstaat een glazen plafond waarboven slechts een enkele vrouw zich kan handhaven door hetzelfde haantjesgedrag te vertonen als de mannen.

Anita de Waal gaat in op de arbeidsmogelijkheden voor vrouwen die sinds de jaren zeventig weliswaar enorm zijn gegroeid, maar tegelijkertijd de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen niet wezenlijk zijn veranderd.

Met deze artikelen zijn slechts een paar invalshoeken op het thema 'toegang en uitsluiting' besproken. Het onderwerp is een veelkoppig monster dat niet uitputtend beschreven kan worden. Wellicht is de overeenkomst tussen al die barrières wel, dat het afbreken van de barrière samen gaat met een streven naar een samen-leving voor mens en natuur in heden en de toekomst.

(Anita de Waal)

ZICHT OP HET VRIJHEIDSBEELD

Anarchisten en socialisten op Ellis Island

Martin Smit

'New York doemde op in al haar grootheid en bedrieglijk geluk. Vanaf het tussendek spande ik mijn ogen in, in een poging te doorgronden waarom de steenmassa voor de samengeperste mannen en vrouwen in de derde klas, zo uitnodigend en dreigend tegelijk was. In het immigration station *had ik mijn eerste grote teleurstelling. Ik zag hoe de tussendekpassagiers door de beambten als vee werden behandeld. Geen vriendelijk, opbeurend woord voor de zojuist op de Amerikaanse kust gearriveerde passagiers, om de zware last van hun verdriet te verlichten. De hoop die deze immigranten naar het nieuwe land lokte, verdorde onder het contact met de strenge ambtenaren. Kleine kinderen die vol verwachting hadden moeten zijn, hingen in plaats daarvan aan hun moeders rokken, huilend van angst. Zo onvriendelijk is de sfeer in de immigratieverblijven.'*

Dit schrijft Bartolomeo Vanzetti over zijn aankomst op Ellis Island, het Amerikaanse immigration station, *in de brochure* The Story of a Proletarian Life.[1] *Zijn beschrijving is een voorbode van de ellendige arbeidsomstandigheden die hem en miljoenen anderen in de nieuwe wereld te wachten stonden. Van de talloze reizigers die Ellis Island passeerden, zou menigeen actief worden in de anarchistische of socialistische beweging.*

NIEUWKOMERS

Op zoek naar betere levensomstandigheden, op de vlucht voor de politieke situatie in hun land of om te ontsnappen aan een hongersnood, trokken in de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw, miljoenen Europeanen en Zuid-Amerikanen naar de Verenigde Staten, het 'land van de ongekende mogelijkheden'. Vluchtelingen, gelukszoekers, avonturiers, gingen vanuit arme landbouwgebieden en verpauperde steden op zoek naar een beter bestaan met meer toekomstmogelijkheden. Complete gezinnen en families, soms zelfs de gedeeltelijke bevolking van een dorp, trok van de oude naar de nieuwe wereld. Wie denkt dat de VS de nieuwkomers met open armen ontving, komt bedrogen uit. Wanneer vandaag de dag de roep klinkt om de vluchtelingenstroom in te dammen, wordt vaak geopperd een strenge *screening* bij de landsgrenzen toe te passen en iedereen die niet geschikt zou zijn, niet toe te laten. Een vergelijking dringt zich op met de wijze waarop de VS rond de voorlaatste eeuwwisseling haar toelatingsbeleid in de praktijk bracht.

Vanuit het oosten van Europa vertrokken veel Russische Joden, uit angst voor de pogroms en het toenemende antisemitisme in Europa. Bovendien was voor velen het leven onder de dictatoriale onderdrukking van de Russische tsaren ondraaglijk geworden: geen enkele mogelijkheid tot uiting van politiek andersdenkenden. Er heerste nog steeds een uiterst beperkte vrijheid voor de boerenbevolking door het nog immer bestaande lijfeigenschap en bovendien waren de opbrengsten uit de landbouw uiterst schaars. Ieder verzet tegen het tsaristische bewind en de macht van de

grootgrondbezitters werd in de kiem gesmoord. De geheime dienst *Ochrana* had overal ogen en oren. Verhuizen naar het veelbelovende continent was daarom voor velen de enige optie.

LANDVERHUIZERS

Boeren en fabrieksarbeiders uit België, Duitsland, Spanje, Ierland, Italië en Nederland, waren in de emigratiestroom ruim vertegenwoordigd. Iedereen kent wel verhalen over een voorouderlijk familielid, een verre oom of neef die op zoek ging naar een betere toekomst.

Met stoomschepen als de Statendam, de Spaarndam, de Nieuw Amsterdam vanuit Rotterdam (Holland-Amerika Lijn), de Thuringia vanuit Hamburg of Bremen of de Caronia vanuit Cherbourg, Le Havre en Southampton, kwamen Friese boeren, Tsjechische of Zweedse landverhuizers of Italiaanse arbeiders naar het 'beloofde land'. Alleen al vanuit Ierland vertrokken na de grote mislukte aardappeloogsten, *The Great Famine* 1845-1852, een miljoen Ieren naar de VS.

Vanwege de enorme toestroom van Europeanen in de tweede helft van de negentiende eeuw, besloot de VS deze te gaan reguleren. In 1892 opende men op Ellis Island, een klein eiland voor de kust van de stad New York onder de rook van het Vrijheidsbeeld, het *U. S. Immigration Station*. Het was de bedoeling dat immigranten hier onderzocht werden op hun geschiktheid voor de nieuwe wereld. Ook bij Boston en San Francisco waren dergelijke immigratiediensten, maar Ellis Island was veruit het grootste. Tussen 1892 tot de sluiting in 1954, kwamen miljoenen immigranten de VS binnen. In de jaren rond de eeuwwisseling soms wel tienduizend per dag.[2]

Op de schepen was plaats voor zo'n duizend tot tweeduizend mensen, verdeeld in drie klassen. De landverhuizers en minder kapitaalkrachtigen reisden derde klas en dienden zich te melden op Ellis Island. Reizigers uit de eerste en tweede klas konden aan boord blijven en werden veelal daar ondervraagd en geregistreerd.

AMBTENAREN

De immigranten werden op Ellis Island opgevangen in grote hallen, waarna ze één voor één voor een ambtenaar en een arts dienden te verschijnen. Hoewel het medisch onderzoek niet veel voorstelde, waren de artsen onverbiddelijk wanneer een potentiële immigrant maar het minste of geringste mankeerde. Mensen met een handicap of verstandelijke beperking werden niet toegelaten, iemand die zichtbaar aan een ziekte leed evenmin. Verdachte vlekjes op de huid konden al een reden zijn om iemand af te keuren en terug te sturen naar het land van herkomst.

Bij binnenkomst dienden de immigranten een hele reeks vragen te beantwoorden. Er werd geïnformeerd naar hun naam, leeftijd, beroep, ras en laatste woonplaats. Bovendien moest men opgeven hoeveel eigen geld men bij zich droeg en wie de overtocht had betaald. De immigrant moest aangeven of hij een strafblad had, anarchist was en of hij polygamie in de praktijk bracht.

Het merendeel van de immigranten sprak geen Engels, wat bij de invulling van de vragenlijst soms problemen opleverde, met name als het ging om de spelling van familienamen. Wanneer een ambtenaar een naam niet duidelijk gespeld kreeg of als die te ingewikkeld was, schroomde deze niet de naam te simplificeren of te verengelsen.[3] Ook

werd het voor de immigrant later verplicht een contactpersoon te noemen die al in de VS woonde en borg zou kunnen staan.
De vraag naar iemands anarchistische opvattingen was ongetwijfeld ingegeven door de gebeurtenissen op 4 mei 1886. Tijdens een massaal bezochte bijeenkomst voor de achturige werkdag op Haymarket Square in Chicago, werd een bom geworpen die aan een aantal mensen het leven kostte. De aanslag werd aan anarchisten toegeschreven en acht vooraanstaande anarchisten werden gearresteerd. Hun deelname aan de aanslag is echter nooit bewezen. Vier van hen werden opgehangen.[4]

GOUDEN BERGEN

De autoriteiten hadden angst voor de groeiende arbeidersbeweging en probeerden deze een halt toe te roepen. Door de toenemende repressie had de beweging sterk te lijden maar desondanks zag zij haar invloed toenemen. De syndicalistisch getinte Industrial Workers of the World (IWW), die vooral veel aanhang had onder fabrieks- en landbouwarbeiders, zag haar ledental groeien. Hoewel de strijd voor een achturige werkdag al eerder was gestart, kwam deze pas na de Haymarket-affaire goed op gang.
Doordat veel immigranten niet de gouden bergen aantroffen die ze hadden verwacht of die hen waren voorgespiegeld en merkten dat arbeidsomstandigheden nauwelijks beter waren dan in hun land van oorsprong, is het niet verwonderlijk dat veel immigranten actieve deelnemers aan de anarchistische of socialistische beweging werden.
Dat is onder meer terug te vinden in het boek *Anarchist Voices* van de Amerikaanse historicus Paul Avrich (1931-2006), specialist in de geschiedenis van het anarchisme in Rusland en de VS. Van de honderden Italiaanse, Spaanse en Russische anarchisten die hij in de loop van decennia interviewde, waren sommigen al actief in hun geboorteland. Van anderen was de familie al eerder naar de VS gekomen. Sommigen van de geïnterviewden hadden Emma Goldman nog gekend of waren actief geweest in het Sacco & Vanzetti Defense Comittee.
Velen van hen kwamen via Ellis Island binnen, al zal niemand bij binnenkomst op Ellis Island hebben toegegeven anarchist te zijn.[5]
Het waren overigens niet alleen immigranten die via Ellis Island het land binnenkwamen. Ook voor wie een kort of langer bezoek aan de VS wilde brengen, liep de reis via Ellis Island.

PASSAGIERSLIJSTEN

Bekende zowel als minder bekende socialisten en anarchisten zijn in de passagierslijsten van Ellis Island te vinden. Peter Kropotkin kwam bijvoorbeeld in 1901 voor een aantal lezingen naar de VS. Wellicht denkt menigeen ook aan Emma Goldman en Alexander Berkman, maar aangezien zij in de VS arriveerden (resp. 1885 en 1888) voordat het *Immigration Station* op Ellis Island werd ingesteld, zijn zij niet in de passagierslijsten te vinden.
Voor wie in zijn of haar land van herkomst problemen met de autoriteiten had ondervonden, was het niet ongebruikelijk om te proberen illegaal de VS binnen te komen. In dergelijke gevallen maakte men gebruik van routes via Mexico of Canada of werd er als bemanningslid op een schip aangemonsterd. Dat betrof niet alleen emigranten uit socialistische of anarchistische kring.[6] Ook zij die een criminele achtergrond hadden stonden niet te springen om zich te melden bij de autoriteiten.
Wél te vinden is bijvoorbeeld de Friese socialistische voorman Tjeerd Stienstra (1859-1935), die een belangrijke rol speelde tijdens de staking van veenarbeiders in Beets in 1890 en bij de agitatie rondom de veroordeling van de gebroeders Hogerhuis. De gebroeders Keimpe, Marten en Wybren Hogerhuis werden in 1895 tot lange gevangenisstraffen veroordeeld voor een inbraak die zij niet hadden gepleegd. Socialisten, zowel aanhangers van Troelstra als Domela Nieuwenhuis, zetten zich jarenlang in voor vrijlating van de broers. Stienstra's overhaaste vertrek naar de VS in 1898, riep destijds in de socialistische beweging veel vragen op.[7] De Hogerhuisen zijn eveneens in de passagierslijsten terug te vinden.
Na hun vrijlating in 1905 en 1906, vertrokken Marten (1869-1936), Keimpe (1859-1929) en hun zus Klaaske Hogerhuis in 1912 naar de VS, maar het boerenbedrijf dat zij daar opzetten werd geen succes. Ze keerden in 1932 naar Nederland terug.
Een andere Fries die zijn geluk in de VS wilde beproeven was Jan Stap (1859-1908). Hij was vicevoorzitter van de landarbeiderorganisatie Broedertrouw, die in Het Bildt door middel van een staking de eisen van de boerenarbeiders bij de rijke boeren had weten in te willigen. Nadat hij beschuldigingen van financieel eigengewin kreeg aangewreven, vertrok hij met zijn gezin in 1896 naar de VS.

ANARCHISTEN

De affaire Sacco en Vanzetti bracht tussen 1921 en 1927 wereldwijd protesten teweeg. Beide anarchisten werden gearresteerd op verdenking van een roofmoord in Boston. Hoewel hun schuld nooit is bewezen werden beiden ter dood veroordeeld en op 27 augustus 1927 geëxecuteerd. Hun arrestatie verergerde de hetze in de VS – die na de Russische Revolutie van 1917 al was ontstaan – tegen alles wat links was.
Bartolomeo Vanzetti (1888-1927) kwam in 1908 vanuit het Italiaanse Villafelletto via Ellis Island naar Boston. Op de vraag of hij anarchist was antwoordde hij ontkennend. Achteraf lijkt dat opvallend, maar op dat moment had hij nog nauwelijks politieke belangstelling. Anarchist werd hij pas later. Nicola Sacco is niet te vinden op de passagierslijsten van Ellis Island. Hij was namelijk via Boston de VS binnen gekomen.[8]
De Duitse anarchist Rudolf Rocker (1873-1958) wilde in 1898 met zijn vrouw Milly Witkop (1877-1955) naar de VS emigreren. Toen de ambtenaren ontdekten dat het stel niet wettelijk getrouwd was, werd hun de toegang tot het puriteinse Amerika ontzegd. Het verweer van Rocker en Witkop dat voor een verbintenis van vrouw en man geen wetgever nodig was, mocht niet baten. Met hetzelfde schip als waarmee ze gekomen waren, werden ze naar Engeland terug gestuurd. *'When we saw the Statue of Liberty again she looked to me as though she wore the dress of a nun'*, schreef Rocker later.[9] De affaire haalde zelfs de nationale pers. In 1933 vertrokken Rudolf en Milly uit Europa en konden zij zich wel definitief in de VS vestigen. Op de vraag of hij anarchist was, had hij ontkennend geantwoord.

DROOMLAND

Ook voor de Duitse revolutionair Ret Marut was de VS het gedroomde land. Wellicht dacht hij in de VS zijn revolutionaire activiteiten beter te kunnen aan-

wenden. Tijdens de Beierse radenrepubliek van 1919 speelde hij een prominente rol in de censuur op de burgerlijke pers. Hij was tevens de schrijver van het anarchistische tijdschrift *Der Ziegelbrenner*. Voor zijn deelname aan de radenrepubliek werd hij ter dood veroordeeld maar wist te ontsnappen. Hij probeerde Europa te verlaten, maar omdat hij niet over de juiste papieren beschikte kwam hij de VS niet in. Ook tot Canada werd hem de toegang geweigerd, mogelijk vanwege zijn revolutionaire verleden. In Londen werd hij gearresteerd omdat zijn papieren niet in orde waren. Later wist hij naar Mexico te komen, waar hij zich ontpopte als de geheimzinnige schrijver B. Traven. Irene Mermet, de vriendin van Ret Marut, slaagde er in 1923 wél in de VS binnen te komen. Zij zocht hem in 1924 in Mexico op.[10]

Vereenvoudiging en verengelsing van de achternaam zien we bij Sam Dolgoff (1902-1990). Hij werd geboren in het Russische Ostrovno als Samuel Dolgopolsky of Dolpopolski. Hij reisde met zijn moeder en zus in 1906 naar de VS, waar zijn vader al was. Dolgoff was later actief in de IWW en in diverse New Yorkse anarchistische groepen, en is auteur van onder meer *The Cuban Revolution* (1974) en *Fragments: A Memoir* (1986).

De socialistische sympathieën van de Amsterdammer Nicolaas Steelink (1890-1989) waren echter geen probleem om in 1912 naar de VS te emigreren. Uit zijn boek *Reis in droomland* blijkt dat Steelink al na aankomst op de hoogte raakt van de mensonvriendelijke omstandigheden op Ellis Island: 'Vanwege de ellende en de vernedering die daar moesten worden ondergaan, is de reputatie van Ellis Island onovertroffen geweest. De details van wat er precies gebeurde achter die ondoordringbare muren kregen [we] nooit te zien.' Steelink werd later een fanatiek lid van de IWW, en ook promotor van het voetbal in de VS.[11]

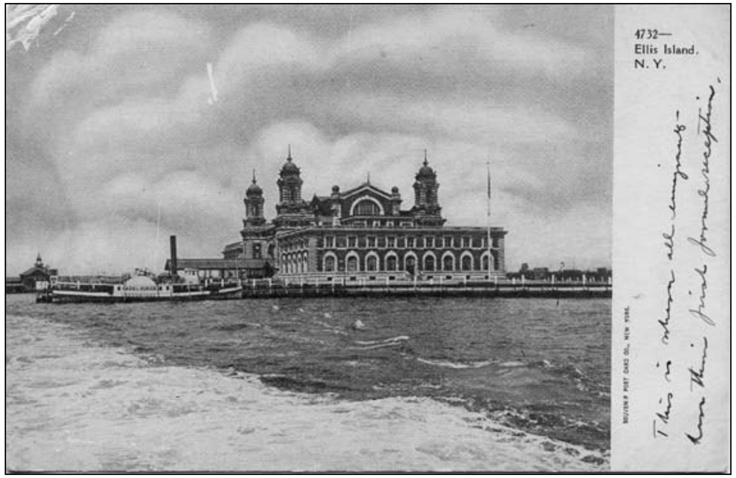
SMELTKROES

Voor veel immigranten bleef de Amerikaanse droom een onbereikbaar ideaal. Het beloofde land was en bleef een droomwereld. De opkomende industrie had in de tweede helft van de negentiende eeuw ruim de beschikking over de vrijwillig arriverende arbeidskrachten. Het Vrijheidsbeeld mocht dan wel figuurlijk haar armen uitspreiden, de speelruimte was relatief beperkt.

Er moest letterlijk en figuurlijk gestreden worden voor vakbondsvrijheid, een goed loon voor arbeiders, fatsoenlijke huisvesting en burgerrechten. Er heersten puriteinse opvattingen over huwelijk en seksualiteit, politieke denkbeelden die afweken van de gangbare werden als verwerpelijk gezien en daarnaast behoorden klassenjustitie en een streng strafsysteem tot de dagelijkse praktijk.

Met de *screening* bij de toegang tot de VS probeerde men onwelgevallige figuren buiten de grenzen te houden. Zonder pardon werden deze soms geheel onterecht terug gestuurd naar hun vaderland. In het dagelijks leven werden de immigranten geacht vooral te leven volgens de Amerikaanse normen en waarden, wat die dan ook mochten zijn.

De inheemse bevolking van het continent was nagenoeg afgeslacht door de veroveraars, en hun nakomelingen waren door de nieuwe bewoners in reservaten samengebracht. Voor de uit Afrika aangevoerde slaven was vrijheid helemaal een utopie. Na de afschaffing van de slavernij bleef de rassenscheiding officieel nog bestaan tot in de jaren zestig van de vorige eeuw.

'De Amerikaan' bestaat niet, ook al heeft er een vermenging van volken plaatsgevonden. Een smeltkroes van nationaliteiten is de VS echter niet geworden: velen klitten juist bij elkaar in een door afkomst bepaalde wijk of stad of dorp: in een Russische, Italiaanse of Mexicaanse wijk, ofwel Hollanders bij Hollanders, Ieren bij Ieren enzovoort. Veel Amerikanen zijn weliswaar trots op hun afkomst en verloochenen die niet maar verdedigen ook de Amerikaanse samenleving met haar ingewortelde individualisme, ook al gaat dat gepaard met wapenbezit, eigenbelang en patriottisme. Men schuwt niet te verkondigen dat personen of bevolkingsgroepen die daarvoor een bedreiging vormen (zoals Mexicanen en nieuwe emigranten) geweerd moeten worden.

SELECTIE

Dat 'de Amerikaan' niet bestaat wordt nog eens aangetoond door het feit dat veel prominente (historische) figuren in het Amerikaanse bedrijfsleven, in kunst en cultuur en politiek, van Europese afkomst zijn. Momenteel is van zo'n honderd miljoen Amerikanen aanwijsbaar dat hun voorouders immigranten via Ellis Island waren. Die immigranten hebben de VS gemaakt tot een relatief welvarend land. Zou het minder welvarend geweest zijn als *screening* en selectie bij de poorten niet had plaatsgevonden? Dat lijkt onwaarschijnlijk. Het aantal niet toegelaten immigranten bedroeg maar enkele procenten. Argwaan jegens onbekende nieuwkomers vertaalde zich in een log bureaucratisch systeem, krampachtig in stand gehouden teneinde de gevestigde moraal te handhaven.

Het *screenen* en selecteren van mensen voor toegang tot een land is ook vandaag de dag een onwenselijke en onnodige gang van zaken en werkt juist discriminatie in de hand. Iedereen moet te allen tijde kunnen deelnemen aan een vrij verkeer tussen steden, streken, landen en continenten. Het toepassen van een selectie bij landsgrenzen teneinde mogelijk ongewenste personen te weren, is een vrijheidsbeperkende maatregel,

een afspiegeling van de intenties van het staatsapparaat.

HEKSENJACHT

In de jaren twintig gebruikte de Amerikaanse regering Ellis Island tevens als gevangeniseiland voor politiek ongewenste personen die het land werden uitgezet. Na de Russische Revolutie in 1917 vreesde men in de VS eveneens een revolutie. In de heksenjacht op 'radicale elementen' die toen volgde, werden socialistische en anarchistische tijdschriften verboden. Invallen volgden bij arbeidersorganisaties en anarchisten, socialisten en communisten werden zonder enige aanleiding opgepakt. Een desillusie rijker, werden honderden van deze vrijheidsgezinden gedeporteerd naar hun geboorteland en verdere toegang tot de VS ontzegd, onder wie Emma Goldman en Alexander Berkman.

Wrang is dat Ellis Island, dat voor velen ooit de hoopgevende toegang leek tot het beloofde land, ook de laatste halte was voordat deze uitgestotenen aan boord dienden te gaan van een schip dat hen terug naar de Sovjet Unie, Spanje of Italië zou brengen. Als ze wilden konden ze het Vrijheidsbeeld nog een laatste groet brengen.

NOTEN

(1) Vert. alinea MS. *The Story of a Proletarian Life* verscheen in 1923, een uitgave van het Sacco-Vanzetti Defense Committee. Een (vrije) Nederlandse vertaling verscheen in 1927 van de hand van Henk Eikeboom, herdrukt in *de AS* 167, 2009. – (2) Het *Immigration Station* op Ellis Island wordt als museum in stand gehouden en is voor publiek toegankelijk. De geschiedenis van het eiland is te vinden op de website van Ellis Island, www.libertyellisfoundation.org In *online* passagierslijsten en scheepsmanifesten is het mogelijk te zoeken naar bepaalde immigranten, hoewel hier en daar een lijst ontbreekt. – (3) De additionele informatie van een immigrant kan van belang zijn voor genealogisch, historisch of biografisch onderzoek. – (4) De identiteit van de werkelijke dader is nooit achterhaald. Paul Avrich deed minutieus onderzoek naar achtergronden, de gebeurtenissen en gevolgen van de Haymarket affaire, zie *The Haymarket Tragedy*, Princeton University Press, 1984. Zie ook: Hans Ramaer, De Haymarket-affaire: de martelaren van Chicago, in *de AS* 192, 2015. – (5) Avrich had de honderden interviews willen gebruiken voor een geschiedenis van het anarchisme in de VS, maar dat project heeft hij nooit kunnen realiseren. Ruim tweehonderd interviews met anarchisten bundelde hij in *Anarchist Voices, An Oral History of Anarchism in the United States*, Princeton University Press, 1995. Als een van de eersten interviewde hij de hoogbejaarde Alexandra Kropotkin, de dochter van Peter Kropotkin, die in de jaren twintig naar de VS emigreerde. – (6) Bijv. de Franse anarchist Clément Duval (1850-1935) ontsnapte in 1901 uit de strafkolonie in Frans Guyana en wist via Mexico New York te bereiken. De invloedrijke Italiaanse anarchist Luigi Galleani (1861-1931), propagandist van de daad, kwam in 1901 naar de VS. In de passagierslijsten van Ellis Island is hij onvindbaar. In eigen land was hij al actief, mogelijk is hij op illegale wijze de VS binnen gekomen of onder een andere naam. – (7) Stienstra's vertrek hing naar alle waarschijnlijkheid samen met het feit dat een lampje dat bij de inbraak was gebruikt, zijn eigendom bleek te zijn. Twee van de echte daders vertrokken in 1898 eveneens naar de VS. Van één van hen, Paulus van Dijk, is nooit meer iets vernomen. Voor de zaak Hogerhuis zie: Johan Frieswijk en Hans Sleurink, *De Zaak Hogerhuis, eene gerechtelijke misdaad*, Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, 1984. – (8) Zie *de AS* 167: Sacco en Vanzetti, 2009. – (9) Rudolf Rocker, *The London Years*, Five Leaves, Nottingham/AK Press, Oakland, 2005. Dit is een vertaling van gedeelten uit *Aus den Memoiren eines deutschen Anarchisten*, Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1974. Gedeeltelijke Nederlandse vertaling: *Onder Joodse arbeiders*, Kelderuitgeverij, Utrecht, 2015. – (10) Mogelijk wilde Marut via Canada naar de VS zien te komen. Over Marut/Traven zie: Martin Smit: Utopie in de jungle, Leven en werk van de mysterieuze B. Traven in *de AS* 157, 2007, en: Utopie in de jungle, Zoektocht naar de geheimzinnige B. Traven, in *De Parelduiker* 2012/2. – (11) Nicolaas Steelink, *Reis in Droomland*, Baalprodukties, Sittard, 1998.

WIE DE OGEN SLUIT VOOR HET VERLEDEN IS BLIND VOOR DE TOEKOMST

Anita de Waal

De discussie over de vluchtelingen die op dit moment Europa proberen te bereiken kenmerkt zich door het verlangen van autoriteiten om een scheiding aan te brengen tussen 'echte vluchtelingen' en 'schijnvluchtelingen'.
Omdat iedereen nu begrijpt waarom Duitsland en de door Duitsland bezette gebieden tussen 1933 en 1945 geen veilige plaats was voor Joden, wil ik de situatie van de familie Frank als voorbeeld nemen voor de situatie van een vluchteling.
Ook omdat de situatie van de familie Frank, en veel andere vluchtelingen in die jaren dertig, niet veel anders is geweest dan de situatie voor de vluchtelingen nu. Ook toen werden de grenzen gesloten en werden mensen veroordeeld tot het op zee rond dobberen of in niemandsland onder erbarmelijke omstandigheden te zoeken naar een mogelijkheid om illegaal de grens over te steken.

WILLEN OF KUNNEN

De discussie over mensen zonder papieren in Nederland gaat in essentie steeds over de betekenis van de woorden *kunnen* en *willen*.

De familie Frank besloot in 1933 naar Nederland te vluchten. Otto Frank besloot hiertoe niet omdat zijn gezin zo graag *wilde* emigreren maar omdat – zoals Anne dat in haar dagboek schrijft – zij Joden waren en daarom niet anders *konden*. Feitelijk waren alle leden van het gezin waarschijnlijk veel liever in Duitsland gebleven. Hun hele bestaan was in Duitsland. Hun familie, vrienden en herinneringen lagen in Duitsland. Anne en haar zus Margot gingen in Duitsland naar school. Maar praktisch gezien *konden* zij niet anders dan vertrekken uit hun vaderland.

Toen zij in Nederland woonden was er juridisch geen belemmering voor hen om terug te keren naar Duitsland. De hele familie beschikte over een geldig Duits paspoort en alle andere eventueel noodzakelijke papieren om naar Duitsland terug te kunnen keren. Dus juridisch *konden* zij wel terug, maar ze *wilden* niet terug omdat dat, om de reden die Anne beschreef, niet *kon*. Ik ga ervan uit dat iedere lezer het met mij eens is dat de familie Frank in de jaren dertig niet terug *kon* naar Duitsland, ook al had de familie wel de juiste papieren.

De situatie voor de familie Frank veranderde juridisch in november 1941 toen alle Duitse Joden die in het buitenland woonden, hun Duitse nationaliteit verloren. Vader Frank heeft toen nog geprobeerd het gezin naar Amerika te krijgen, maar daar werd de toegang geweigerd wegens het ontbreken van de juiste papieren. De familie Frank was vanaf november 1941 opgesloten in Nederland en *kon* nergens anders heen door het juridisch onvermogen om een paspoort te krijgen; alle leden van het gezin waren staatloos geworden. De familie besloot toen onder te duiken in het Achterhuis, omdat ze gezien de omstandigheden niet anders *kon*.

BOOTVLUCHTELINGEN

De familie Frank was niet uniek. Overal in Europa hebben vervolgden geprobeerd een veilig heenkomen te vinden in de jaren dertig. Zo vertrok op 13 mei 1939 de *St. Louis* uit Hamburg met 907 Joden aan boord die allen in het bezit waren van een visum voor Cuba. Nadat zij, ondanks hun visum, werden geweigerd in Cuba begon een beroemd geworden poging om elders aan land te komen. Na een maand op zee te hebben gezwalkt werden deze vluchtelingen verdeeld over Nederland, België, Frankrijk en Engeland. In diezelfde maand waren de eveneens luxe schepen *Orduna* en *Flandre* op weg naar Cuba met Joodse vluchtelingen. Ook zij werden geweigerd. Tussen de havens van Soelina en Tulcea, aan de Zwarte zee, liggen dan al weken vijf overvolle rivierboten met in totaal meer dan drieduizend vluchtelingen uit Wenen; in Constanta worden 152 Oostenrijkse Joden die Dachau zijn ontvlucht vastgehouden in een douanepost; in de haven van Mangalia ligt de *Marmara* met vijfhonderd Joodse vluchtelingen aan boord te wachten.

Voor de kust van Palestina (dan nog Engels protectoraat) bevinden zich in mei 1939 zeker vijftien schepen met een onbekend aantal vluchtelingen, die een kans zoeken om de vluchtelingen illegaal aan land te zetten. Onder hen de *Panagia Correstrio*, een vissersboot uit Griekenland, met 180 vluchtelingen in het ruim. Ook de *Frossoula*, een Panamees schip, zwalkt drie maanden op zee om 650 vluchtelingen in Palestina aan land te zetten. Omdat het schip wemelt van de ratten wordt cyaankaligas gebruikt, waarbij ook een aantal vluchtelingen wordt vergast.

Uiteindelijk eindigt de reis in Beiroet waar de vluchtelingen in quarantainebarakken worden opgevangen.[1]

NEDERLAND SLUIT DE GRENZEN

Nederland sloot in januari 1938 de grenzen voor vluchtelingen. Iedere vluchteling werd als ongewenst vreemdeling beschouwd tenzij de vluchteling kon bewijzen dat hij[2] in levensgevaar verkeerde. Een verwijzing naar de retoriek van Hitler, het bestaan van concentratiekampen en de wettelijke beperkingen die aan Joden werden opgelegd in Duitsland, was onvoldoende bewijs.

Vanaf 1939 raakten steeds meer vluchtelingen ervan doordrongen dat de regio (Europa) geen veiligheid bood voor mensen die door het regime puur op grond van 'aangeboren kenmerken' als groep waren aangewezen om te sterven. Ook toen werden overal grenzen in grote haast gesloten, werden vluchtelingen door mensensmokkelaars van hun laatste geld beroofd, werden algemeen gerespecteerde politici en diplomaten ongekend rijk door de verkoop van waardeloze visa. Ook toen stierven duizenden vluchtelingen op weg naar veiligheid door de weigering van landen om de vluchtelingen op te nemen.

DE ASIELPROCEDURE

Om tegenwoordig in aanmerking te komen voor een verblijfsvergunning, moeten vluchtelingen in Nederland een asielprocedure doorlopen. De algemene asielprocedure (controle documenten) duurt acht dagen. Na die acht dagen wordt er een aantal verhoren afgenomen waarbij de vluchteling bijvoorbeeld kan vertellen wat zijn vluchtverhaal is. Hiervan wordt een verslag gemaakt en op grond van de aanwezige documenten en het vluchtverhaal wordt een beslissing genomen. Soms wordt de periode van acht dagen verlengd omdat de IND nog nader onderzoek moet doen. Indien de asielaanvraag wordt afgewezen heeft de vluchteling 28 dagen de tijd om zijn advocaat over te halen in beroep te gaan tegen het besluit. Daarna staat de vluchteling op straat; legaal in afwachting van de afloop van zijn beroep of illegaal indien geen beroep is aangetekend.[3]

Onderdeel van de procedure van de IND is dat van de vluchteling wordt verlangd dat hij bewijst te zijn wie hij is en bewijst afkomstig te zijn van waar hij zegt afkomstig te zijn. Voor veel vluchtelingen is het niet mogelijk aan te tonen dat ze zijn wie ze zeggen te zijn, noch om aan te tonen dat ze uit een bepaald gebied komen. Indien vluchtelingen wel over documenten beschikken, gebeurt het vaak dat Nederland deze documenten niet erkent omdat ze te makkelijk kunnen worden vervalst door gebrek aan watermerken, echtheidskenmerken en de juiste stempels. Voor de IND is het ontbreken van deugdelijke documenten voldoende om te twijfelen aan de afkomst van de vluchteling en op grond daarvan het asielverzoek af te wijzen. Voor de rechter in Nederland is de twijfel van de IND voldoende om de afwijzing te bevestigen.[4]

Wanneer de asielaanvraag van een vluchteling wordt afgewezen is de vluchteling illegaal in Nederland. De IND stelt dat deze mensen terug moeten naar hun eigen land, maar is in veel gevallen ook zelf niet in staat deze mensen 'terug' te sturen. Dat hangt samen met het ontbreken van 'de juiste' documenten.

Een Eritreeër die jaren geleden naar Soedan vluchtte en vandaar naar Europa is gekomen, is nog steeds een Eritreeër, zonder bewijs. Voor de IND is hij een Soedanees. Maar de Soedanese autoriteiten (wie dat zijn is overigens ook onduidelijk want in Soedan heerst al een aantal jaren een forse strijd die het land in tweeën heeft gesplitst) hebben helemaal geen behoefte aan een Christelijk-orthodoxe Eritreeër in hun land, dus zij wijzen de verantwoordelijkheid voor de vluchteling af. En zo zit de Eritreeër vast in Nederland in een uitzichtloos bestaan waarbij hij alleen hulp van de Nederlandse autoriteiten kan krijgen wanneer hij meewerkt aan zijn 'terugkeer'(naar Soedan). Proberen documenten te verkrijgen bij de ambassade van Eritrea kan hij niet doen omdat hij in Eritrea ten dode is opgeschreven.

STAATLOOS

Onder de vluchtelingen die Nederland binnen komen zijn een aantal mensen die claimen staatloos te zijn.

Naar schatting tien miljoen mensen ter wereld zijn staatloos, waarvan er naar schatting 1,5 miljoen op de vlucht zijn.[5]

De meeste staatlozen worden staatloos geboren, een deel raakte door omstandigheden zoals de opdeling van hun land, oorlog of – gelijk de familie Frank – etnische zuivering zijn/haar nationaliteit kwijt. Nederland heeft het verdrag tot beperking van de staatloosheid van de UNHCR ondertekend. Dit verdrag verlangt van de verdragspartijen dat zij staatlozen die in hun land verblijven onder speciale regelgeving sneller van een nationaliteit voorzien om het aantal staatlozen in de wereld terug te dringen. Dat betekent in de praktijk – cynisch genoeg – dat Nederland vergaande bewijzen eist alvorens te erkennen dat iemand staatloos is. Wie stelt staatloos te zijn, moet zo mogelijk nog meer documenten aandragen om dit te bewijzen dan iemand die stelt wel een nationaliteit te bezitten, van een land waar het

volstrekt onmogelijk is om veilig te verblijven.

Een rapport van de UNHCR over staatlozen in Nederland stelt: *Afgaand op de data (…) lopen mensen van Somalische, Joegoslavische of Sovjet herkomst, evenals mensen oorspronkelijk afkomstig uit Angola, Burundi, China, de Democratische Republiek Congo, Guinee, Sierra Leone en Soedan, niettemin een bijzonder risico op de afwezigheid van zowel een (erkende) nationaliteit als verblijfsrecht*.[6]

Nederland heeft op dit moment weliswaar besloten om meer vluchtelingen toe te laten, maar heeft daarbij onmiddellijk aangetekend dat mensen uit bijvoorbeeld Soedan, Eritrea, Somalië, Sierra Leone en Congo geen 'echte vluchtelingen' zijn maar 'economische vluchtelingen'. Dit betekent dat ook de staatlozen onder deze vluchtelingen niet in Nederland mogen blijven, terwijl zij door hun staatloosheid ook nergens anders naartoe kunnen.

VLUCHTELINGENBELEID IN PRAKTIJK

Stel dat het de familie Frank in 1941 was gelukt om in een wrak bootje, illegaal en zonder papieren, Amerika te bereiken en vervolgens in het huidige Nederlandse beleid terecht was gekomen. De familie Frank zou verklaren geen documenten te hebben omdat hen de Duitse nationaliteit in 1941 was ontnomen. De Duitse ambassade zou niet meewerken aan het bevestigen van het vluchtverhaal van de familie Frank door middel van een officieel document.
Ondertussen zou de immigratiedienst besluiten dat het heel onwaarschijnlijk is dat de familie Frank uit Duitsland afkomstig is, want de broer van Otto Frank woont in Zwitserland. En overigens – als ze al uit Duitsland komen – dan wijst niets erop dat ze Joods zijn.
De familie Frank wordt op straat gezet in afwachting van het beroep dat zij heeft ingesteld tegen de afwijzing van de asielaanvraag. Omdat de familie geen verblijfsvergunning heeft, kan geen van de leden van het gezin legaal aan het werk, een huis huren, een bankrekening openen of een beroep doen op een dokter wanneer één van de leden van het gezin ziek wordt. Ondertussen doet de familie wanhopige pogingen om bewijzen te verzamelen dat zij afkomstig is uit Duitsland en daar tot haar vlucht naar Nederland in 1933, tot de Joodse gemeenschap behoorde. Maar de mensen die eventueel in staat en bereid zouden kunnen zijn om documenten te leveren waaruit blijkt dat het gezin tot de Joodse gemeenschap behoorde, zijn niet meer te traceren; het is oorlog in Europa en de Joodse gemeenschap in Duitsland bestaat niet meer want is gevlucht, ondergedoken of weggevoerd.
Dit betekent dat de asielaanvraag in beroep wederom wordt afgewezen maar dat de VS de familie niet uit kan zetten omdat geen enkel land verantwoordelijkheid voor de familie Frank aanvaardt.

Het besluit van de Amerikaanse autoriteiten is: de familie Frank heeft een onwaarschijnlijk vluchtverhaal, is waarschijnlijk niet Joods, of in ieder geval niet uit Duitsland afkomstig en kan terugkeren naar eigen land (Zwitserland).
De autoriteiten weten dat de familie niet kan terugkeren, maar door het asiel af te wijzen, voorkomen de autoriteiten dat zij verantwoordelijk worden voor de opvang van de familie, en voorkomen zij dat de familie legaal in haar eigen onderhoud kan voorzien. De familie is hiermee gedoemd op straat te blijven rondhangen tot er een wonder gebeurt.

WE ARE HERE

Tot 2007 bestond er in Nederland gemeentelijke noodopvang voor mensen zonder papieren.
In 2007 werd een akkoord gesloten tussen Rijk en gemeenten, waarbij enerzijds het Rijk beter zijn best zou doen om de illegale vreemdelingen uit het land te zetten, en de gemeenten anderzijds, de bestaande noodopvang voor mensen zonder papieren zou beëindigen.[7] In 2009 bleek dat gemeenten weliswaar de noodopvang hadden beëindigd, maar in plaats daarvan geld ter beschikking stelden aan particuliere organisaties die noodopvang voor illegale vreemdelingen organiseerden. De gemeenten zelf waren blijkbaar tot de conclusie gekomen dat het niet opvangen van mensen zonder papieren betekende dat een groot deel van hen op straat zou leven en dat dit niet wenselijk was.
Op 4 september 2012 besloot een groepje mensen zonder papieren zichzelf en hun uitzichtloze situatie zichtbaar te maken voor de wereld en zette een paar tenten op in de tuin van de Protestantse Diaconie in Amsterdam. Op 25 september was de groep zo groot geworden (bijna 100 mensen) dat zij besloten te verhuizen naar een braakliggend stuk grond in Amsterdam West waar zij een tentenkamp inrichtten vanwaar zij twee maanden later werden verwijderd door de politie. Alle mensen zonder papieren werden in bussen weggevoerd en bijna allemaal in Amsterdam Zuidoost aan het einde van de dag weer op straat gezet. Een paar mensen werden overgebracht naar de vreemdelingendetentie en keerden later terug op straat.
Er volgde een nomadische trektocht van kraakpand naar kraakpand van een steeds groter wordende groep mensen zonder papieren, die tot op de dag van vandaag voortduurt. Op dit moment zijn er over Amsterdam verspreid diverse kraakpanden waar een paar honderd mensen zonder papieren nog steeds actievoeren.
In de loop van de tijd zijn diverse mensen zonder papieren uit de kraakpanden verdwenen omdat bij nader inzien bleek dat er fouten waren gemaakt bij hun procedure en zij alsnog een verblijfsvergunning konden ontvangen.
Voor de duidelijkheid: de overheid doet niets voor deze mensen. Hun bestaan hangt volledig af van een bont gezelschap vrijwilligers van onder meer kerkelijke organisaties, anarchisten, feministen en niet te vergeten de tijdelijke buren van de actievoerders en soms ook de eigenaren van de kraakpanden.
The Conference of European Churches wilde een uitspraak over de opvang van mensen zonder papieren in Europa van het Europees Comité voor Sociale Rechten (CESCR). The Conference of European Churches stelt zich op het standpunt dat staten verplicht zijn – op grond van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR) – ook mensen zonder papieren die op hun grondgebied verblijven tenminste te voorzien van basisbehoeftes (onderdak, voedsel en kleding). Zij refereert hiermee nadrukkelijk aan artikel 11 lid 1 van het verdrag dat door het CESCR in 2010 voor allen op het grondgebied van de verdragsstaat aanwezigen geldig is verklaard.[8] Advocaat Pim Fischer voerde de zaak namens de kerken en het CESCR concludeerde dat er inderdaad een verplichting bestaat voor staten tot het nemen

van maatregelen die serieuze 'onomkeerbare' schade aan mensen moet voorkomen en noemt in dit verband onderdak, kleding en voedsel.[9] De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie heeft het advies – want dat is een uitspraak van het CESCR – voorgelegd aan de Raad van State die in de lijn van het EVRM tot eenzelfde conclusie kwam als het CESCR.[10]

BED, BAD EN BROOD

Om tegemoet te komen aan de diverse juridische uitspraken heeft de gemeente Amsterdam besloten tot de BBB (Bed, Bad en Brood)-regeling. Op twee plaatsen in Amsterdam is een onderkomen voor mensen zonder papieren, waar in totaal 135 mensen kunnen worden opgevangen tussen 16:00 's middags en 9:00 's morgens. De rest van de dag moeten de gegadigden over straat zwerven met hun bagage. Aangezien de opvang nu al maanden vol is, is de realiteit dat veel mensen zonder papieren die gebruik willen maken van de BBB-regeling een groot deel van de dag voor de deur van de opvang rondhangen om zich te verzekeren van een plek. Want 'vol is vol', ook bij de opvang. De gemeente Amsterdam weigert het aantal plaatsen uit te breiden omdat dit volgens de burgemeester 'een aanzuigende werking' zou hebben. De gemeente Amsterdam heeft inmiddels ondersteuning gekregen van de Centrale Raad van Beroep die op 25 november 2015 heeft geoordeeld dat de gemeenten opvang aan mensen zonder papieren mogen weigeren en hen door mogen verwijzen naar de 'vrijheidsbeperkende locaties' (zoals Ter Apel) waar de betrokkenen terecht kunnen op voorwaarde dat zij meewerken aan hun terugkeer.[11]

Door deze opstelling van de gemeente is de opvang van mensen zonder papieren door particulieren zeer noodzakelijk. Het probleem van mensen zonder papieren die op straat verblijven is, dat zij nog meer gevaar lopen dan daklozen mét papieren. Omdat mensen zonder papieren nergens recht op hebben en op legale wijze niet in hun onderhoud kunnen voorzien lopen ze een enorm groot risico om terecht te komen in een situatie van uitbuiting en criminaliteit.

Tegelijkertijd is de opvang van mensen zonder papieren in kraakpanden door het kraakverbod steeds moeilijker geworden.

MEEWERKEN AAN TERUGKEER

Indien mensen zonder papieren besluiten om zich te vervoegen bij een vrijheidsbeperkende locatie omdat dit de enige methode is om – in ieder geval tijdelijk – een dak boven het hoofd te hebben, ontstaat wederom een situatie van *kunnen* en *willen*. De overheid meent namelijk dat de vluchteling alleen daadwerkelijk meewerkt aan zijn terugkeer indien hij erkent wat in de afgewezen procedure is komen 'vast te staan'. Dat houdt in dat de familie Frank moet aanvaarden Zwitser te zijn, niet Joods en in het bezit van een nationaliteit omdat de rechter zo heeft geoordeeld. Maar omdat de familie Frank staatloos, van Duitse afkomst en Joods is, zullen de autoriteiten van het door de rechter verklaarde land van herkomst niet meewerken aan het verstrekken van documenten. Als Zwitserland al bereid is een document af te geven waarin staat dat de betreffende familie niet de Zwitserse nationaliteit heeft, zal dat worden opgevat als 'niet meewerken aan terugkeer'.

En wanneer het de vluchteling niet lukt om aan de benodigde papieren te komen om de 'terugreis' naar het vermeende vaderland te kunnen aanvaarden wordt hij als 'niet meewerkend aan terugkeer' op straat gegooid en begint het ritueel weer van voren af aan.

Het is eigenlijk alleen mogelijk om uit de cirkel te komen wanneer de IND erkent dat de procedure slordig/onvolledig is geweest, of dat de vluchteling als door een wonder aan de juiste documenten komt om te bewijzen dat hij wel is wie hij zegt te zijn en komt uit het land waaruit hij zegt te komen. In dat geval krijgt hij alsnog een verblijfsvergunning.

HOE WETEN WE DAN WAT ECHTE VLUCHTELINGEN ZIJN?

Iedere vluchteling is natuurlijk een echte vluchteling. Wat westerse landen bedoelen met 'echte' vluchtelingen is dat mensen moeten aantonen gevlucht te zijn voor situaties die conform internationale verdragen worden beschouwd als redenen om iemand politiek asiel te geven. Maar vluchten doen mensen niet voor de lol. Wanneer gesproken wordt over economische vluchtelingen als tegenhanger van 'echte' vluchtelingen, dan is die scheiding een schijnscheiding.

De familie Frank was naast politiek vluchteling natuurlijk ook economisch vluchteling. Want Joden werden brodeloos gemaakt door de politieke situatie in Duitsland. Als er oorlog is, dan gaat de economie van een gebied onderuit dus zitten mensen zonder inkomen in een land dat steeds verder verwoest raakt. Die verwoesting is het gevolg van de politieke situatie in een land, en de economische terugval is het gevolg van die verwoesting. Waar in die situatie is de scheiding aan te brengen tussen een 'zuivere' economische vluchteling en een 'zuivere' politieke vluchteling? Die scheiding is te kunstmatig om te kunnen hanteren en die scheiding blijkt ook steeds tot problemen te leiden bij de toelating en afwijzing van vluchtelingen.

Daarnaast wordt de hele procedure van toelating van vluchtelingen door middel van woorden en geschreven tekst afgehandeld. Dat betekent dat in verreweg de meeste gevallen de IND zich baseert op informatie die via een tolk tot hen komt. Eind januari is gebleken dat de IND gebruik maakte van twee Eritrese tolken die voor het regime in Eritrea werkten. Dat kan gevolgen hebben gehad voor de wijze waarop zij hebben getolkt. Maar daarnaast: 'Traduire c'est trahir un peu' (vertalen is een beetje sjoemelen). Vluchtelingen worden afgewezen op minieme details. Maar die details kunnen ook het gevolg zijn van een vertaalkeuze of een misverstand tussen tolk en vluchteling. De IND heeft namelijk erg weinig keuze om aan goede en betrouwbare tolken te komen. Tolken die zelf uit het land van herkomst komen zijn in theorie wellicht de beste tolken, maar de vraag is of ze betrouwbaar zijn. Maar een tolk die niet uit het land van herkomst komt, kan in een verhoor dat zo nauw luistert, gemakkelijk een nuanceverschil aanbrengen dat het verschil kan maken tussen toelating en afwijzing.

En de vluchteling zelf heeft een periode achter de rug van angst en onzekerheid die in veel gevallen leidt tot een groot wantrouwen jegens mensen in uniform – maar ook tolken.

En tot slot wat betreft de 'gelukszoekers' stelde de Amerikaanse Declaration of Independence al het onvervreemdbare recht van een mens op *Life, Liberty and the pursuit of Happiness.* (Leven, Vrijheid en het streven naar Geluk).

En die onvervreemdbare rechten zijn

niet te beschermen wanneer wij onze grenzen sluiten voor vluchtelingen, of wanneer wij mensen die op zoek naar die onvervreemdbare rechten veroordelen tot een leven in de illegaliteit in de straten van Europa.

NOTEN

(1) Hans Herlin: *Dwaaltocht naar de dood; het drama van de St. Louis.* Bosch & Keuning BV, Baarn, 1961, verfilmd als *Voyage of the Damned* (Stuart Rosenberg, 1976). – (2) NB vluchteling is een mannelijk woord, vandaar de mannelijke vervoeging. Van alle vluchtelingen die in Nederland in de opvang verblijven bestaat een derde uit vrouwen. – (3)http://www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/procedures-wetten- en https://ind.nl/organisatie/informatie-jongeren/wat-is-asiel – (4) Bijv: Uitspraak EHRM 11 januari 2007 (nr. 1948/04), Salah Sheekh t. Nederland. – (5) Het Europese Hof stelt in deze zaak het feit dat de Raad van State in Nederland zodanig klakkeloos de gegevens van de IND aanvaardt dat het Hof deze beroepsmogelijkheid als overbodig kan worden overgeslagen. – (6) http://www.unhcr.nl/over-unhcr/cijfers-in-een-oogopslag/staatlozen.html – (7) Art. 11 lid 1: The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to an adequate standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing and housing, and to the continuous improvement of living conditions. The States Parties will take appropriate steps to ensure the realization of this right, recognizing to this effect the essential importance of international co-operation based on free consent.
Bestuursakkoord 2007 tussen de Rijksoverheid (staatssecretaris van Justitie) en de Vereniging van Nederlandse gemeenten inzake het vreemdelingenbeleid, 25 mei 2007. – (8) Ars Aequi, oktober 2015 (blz. 749-761). Dorsa Mohammadi: *Opvang van uitgeprocedeerde vreemdelingen: waarom we het voorbeeld van de gemeenten moeten volgen.* – (9) Conference of European Churches v. the Netherlands, complaint 90/2013, decision on 25 October 2013. – (10) Raad van State advies W03.13.0414/II/Vo, 13 dec. 2013. – (11) Centrale Raad van Beroep, 25 november 2015: ECLI:NL:CRVB:2015:3803.

ZONDER STATEN GEEN GRENZEN

Een anarchistische visie op migratie

Mark Akkerman

Europa doet alsof het bezwijkt onder het grote aantal vluchtelingen. De buitengrenzen worden steeds strenger bewaakt en binnen Europa wordt de komst van vluchtelingen gepresenteerd als een bedreiging voor 'onze normen en waarden' maar ook als een bedreiging voor 'onze verzorgingsstaat'.
Een anarchistische visie staat haaks op de dwingende macht van het kapitalisme en gaat uit van een wereld zonder grenzen waarbij iedereen de vrijheid heeft om zich te vestigen waar hij wil. Een streven naar een statenloze en grenzenloze wereld vraagt wel om na te denken over andere vormen van verbondenheid en gemeenschapsvorming.

In het laatste halfjaar van 2015 deed Europa alsof het bijna zou gaan bezwijken onder de hoeveelheid vluchtelingen die een plek zochten om zich te vestigen, weg van oorlog, onderdrukking en armoede. De buitengrenzen van de EU zouden te poreus zijn en de ene na de andere maatregel werd afgekondigd om deze beter te kunnen bewaken. Diverse landen bouwden hekken aan grenzen en lieten krijgsmachten opdraven om grensbewaking uit te voeren.
De EU ging van start met een al eerder aangekondigde militaire grensbewakingsmissie in de Middellandse Zee – het opzetten van een Europese Grenswacht – waarbij de lidstaten meer dan bij het huidige grensbewakingsagentschap Frontex verplicht worden deel te nemen. Daarnaast sloot de EU een omstreden miljardendeal met Turkije om vluchtelingen al voor het bereiken van de EU-grenzen tegen te houden.
Terwijl duizenden mensen omkwamen aan de Europese buitengrenzen, of nog ver daarvan verwijderd, presenteerde het maatschappelijke discours vluchtelingen meer en meer als een bedreiging. Zo niet verborgen terroristen, dan toch minstens een mensenmassa die het hele Europese project op het spel zet door te veel druk op opvang, voorzieningen en het binnenbrengen van een wezensvreemde cultuur.

NATIONALISME EN RACISME ALS STEUNPILAREN

In feite is deze hele houding niet meer dan een escalatie van al langer dominante opvattingen, waarin nationalisme en racisme samenkomen als steunpilaren van het westerse kapitalisme, dat de rest van de wereld afwisselend of als win- en afzetgebied ziet of als bedreiging voor de eigen welvaart. Militarisme is daarin eveneens een belangrijk instrument. De mogelijkheid anderen met geweld je wil op te leggen is bepalend voor de machtsverhoudingen in de wereld.
Het politiek en maatschappelijk debat over vluchtelingen kent vele schakeringen, maar deze zijn nagenoeg allemaal varianten op deze dominante opvatting. Het idee dat de grenzen volledig op slot moeten, wordt daarin genuanceerd door mensen die vinden dat voor 'echte' vluchtelingen, al dan niet tijdelijk, op-

vang geboden moet worden. Doorslaggevend is in dat geval een oordeel over de oorzaken waarom mensen vluchten, persoonlijk of op grond van de situatie in het land van herkomst. Cru gezegd bestaat er een correlatie tussen de mate van 'zieligheid' en de mate van acceptatie van de persoon als 'echte' vluchteling. Het werd de laatste maanden bijvoorbeeld bon ton om te beweren dat voor de oorlog in Syrië gevluchte jonge mannen maar terug moesten keren om voor hun land te vechten; een stuitend samenkomen van racisme, een preoccupatie met geweld en traditionele seksistische opvattingen over mannelijkheid.

Voor het verzachten van maatschappelijke reacties werkt het inspelen op 'zieligheid' natuurlijk wel goed. Veel geboden ondersteuning en hulp aan vluchtelingen, die gelukkig ook te vinden is, speelt daar op in. Echter, de getoonde medemenselijkheid en humaniteit overstijgen dat basale niveau meestal niet, men schikt zich in grote lijnen naar het vigerende discours.

VRIJHEID VAN BEWEGING

Een anarchistische visie is de antithese van de maatschappelijk en politiek dominante opvatting en staat haaks op de dwingende macht van staat en kapitaal. Het streven naar een samenleving zonder macht en onderdrukking verhoudt zich niet met het opleggen van beperkingen aan mensen aangaande de plaats waar zij zich mogen vestigen of waarheen zij mogen reizen. Vrijheid van beweging is dan ook het centrale uitgangspunt, en daarin onderscheidt het zich nadrukkelijk van opvattingen die een ruimhartige(r) toelating van vluchtelingen bepleiten op grond van louter humanitaire overwegingen.

Vrijheid van beweging komt in deze visie op twee manieren tot uitdrukking: enerzijds door het afwijzen van het bestaan van staten en grenzen als zodanig; anderzijds, zolang deze grenzen wel bestaan, door voor een ieder de vrijheid te eisen deze grenzen te overschrijden.

De eeuwige migratie van *alle* kanten, zelfs ondanks de zelf opgeworpen strenge grenscontroles en migratiewetten spreekt voor zichzelf: de mensheid is niet *statisch*, mensen zijn niet gebonden aan één plek en moeten soms hun geluk elders zoeken om hun eigen menselijke ontwikkeling niet in de weg te staan. En dat is de mensheid eeuwenlang ten goede gekomen toen er nog geen migratiewetten en grenzen bestonden. Er was anders geen ontwikkeling mogelijk geweest, de mens zou geen vuur hebben gehad bijvoorbeeld, en zou zelfs zijn uitgestorven zonder migratie van de ene naar de andere (vruchtbare) plek.

Staten, ingedeeld langs vooral door machtspolitiek bepaalde grenzen, zijn voor velen inmiddels echter zo vanzelfsprekend dat het moeilijk voorstelbaar is dat ze er niet zouden zijn. Ook in de linkse hoek wordt er aan hun bestaan vaak een positieve betekenis verbonden: overheden kunnen ingrijpen in de maatschappij om tot een eerlijkere samenleving te komen.

In de praktijk werkt de macht van staten, zoals alle macht welhaast noodzakelijkerwijs doet, vooral als een machine van controle en repressie, steunend op de mogelijkheid om geweld te gebruiken, gericht op machtsbehoud. Dat alles gaat ten koste van de vrijheid van mensen, die beter tot hun recht zouden komen in zelfgekozen samenlevingsvormen, waarin zo weinig mogelijk macht over wie dan ook uitgeoefend wordt.

Kortom: het zou beter zijn wanneer het hele mondiale systeem van staten en grenzen volledig op de schop gaat. Zolang dat niet het geval is, en het ziet er niet naar uit dat dit binnen afzienbare termijn zal veranderen, zouden grenzen in ieder geval niet gebruikt mogen worden om mensen te beletten zich te vestigen waar ze willen. Er is een aanzienlijk verschil tussen afschaffen en openen van grenzen, waarbij het tweede slechts gezien kan worden als een opstap naar het eerste, maar allebei doorbreken ze de macht van staat en kapitaal waar die mensen beperken in hun bewegingsvrijheid.

Wie buiten anarchistische kring de idee van vrijheid van beweging naar voren brengt kan ook onder welwillende mensen al snel rekenen op hoongelach, en op apocalyptische beelden over instortende sociale systemen. Nu kan iedereen die een blik op de praktijk werpt zelf ook wel tot de conclusie komen dat het enkele opengooien van de Nederlandse grenzen op wereldschaal gezien niet meer is dan een druppel op een gloeiende plaat. Echte verandering kan alleen op mondiale schaal plaatsvinden. Maar het geeft wel aan dat het onzin is om het opengooien van de grenzen te beschouwen vanuit de huidige nationale maatschappelijke situatie en daar paniek over te gaan zaaien.

Het streven naar een grenzenloze en statenloze wereld vraagt in ieder geval om na te denken over andere vormen van verbondenheid en gemeenschapsvorming op vrijwillige basis, in plaats van op territoriale basis; toevallige geboortegrond en nationaliteit. Maar zich een voorstelling maken van een wereld zonder het bestaan van grenzen en nationale staten blijkt voor velen een welhaast onmogelijke opgave. Het kan nu eenmaal niet worden voorgesteld binnen het huidig narratief van nationale staten, waar zovelen die tegen het openen van de grenzen zijn, halsstarrig aan blijven vasthouden. Zij willen alleen maar dat alles naadloos ingepast kan worden in behoud van de grondgedachten van het vigerende systeem, dat nu juist helemaal omgegooid moet worden. Een blauwdruk over het openstellen van de grenzen (hoe belangrijk ook), zonder het bestaande systeem met nationale staten te wijzigen is dan ook niet te geven.

Het streven naar vrijheid van beweging kan niet in een vacuüm geplaatst worden. Het vloeit voort uit een anarchistische visie, en is als zodanig verbonden met ideeën op veel gebieden, die niet zelden ook samenhangen met (redenen voor) migratie: van zorg voor het milieu tot het streven naar een vrije en solidaire economie.

Dan nog: wie eeuwenlang kritiekloos heeft geleefd van de onderdrukking, uitbuiting en uitsluiting van grote delen van de rest van de wereld, heeft elk recht verspeeld om welke maatregel dan ook te nemen om de eigen 'welvaart', de eigen staat, de eigen maatschappij te 'beschermen' tegen niet-ingezetenen die hun deel willen van hetgeen hen toekomt en al die tijd is onthouden. Ook als dat het einde van de huidige maatschappij betekent. Een maatschappij overigens die zo bulkt van egoïsme en 'welvaart' ten koste van anderen, dat er helemaal geen reden is om daar aan vast te willen houden, al zullen velen die zich in een bevoorrechte positie (denken te) bevinden daar anders over denken.

KAPITALISME ALS CONTEXT

Dit laatste toont aan dat het basisprinci-

pe van ‘vrijheid van beweging voor iedereen’ in de praktijk nijpender wordt wanneer sprake is van (grote) ongelijkheid in levensomstandigheden. Het spreekt voor zich dat op de vlucht slaan sterk samenhangt met de situatie waarin men zich bevindt. Talloze mensen lijden onder geweld, onderdrukking, uitbuiting, armoede, honger of de gevolgen van klimaatverandering. De oorzaken daarvan zijn complex, maar het staat vast dat het westerse kapitalisme (c.q. het vanuit het westen opgedrongen kapitalistische denkpatroon) er meestal aan ten grondslag ligt. Dat houdt de hele wereld in een verstikkende houdgreep: ten bate van de welvaart van enkelen worden mensen, dieren en natuur uitgebuit, platgewalst en opgeofferd.
In deze context verhoudt het willen tegenhouden van mensen aan grenzen zich ook om andere redenen niet met anarchisme als leidend beginsel. Het kapitalisme heeft nationalisme, racisme en vreemdelingenhaat nodig om te kunnen bestaan. Immers, het presenteren van de ander als minderwaardig, dus uit te buiten en te onderdrukken, en als bedreiging, dus uit te sluiten en/of op te sluiten, dient de belangen van kapitaal en staat en staat diametraal tegenover waarden als solidariteit, wederzijdse hulpverlening en gelijkwaardig samenleven.

Hoewel migratie van alle tijden is, heeft de huidige context nog een ander gevolg: streven naar vrijheid van beweging kan niet zonder het streven naar het wegnemen van oorzaken die mensen dwingen te vluchten. Idealiter worden mensen niet gedwongen om hun heil elders te zoeken, er is op de wereld immers meer dan genoeg voor iedereen. Serieuze politieke strijd rond migratie is dan ook noodzakelijkerwijs een antikapitalistische strijd.

POSITIE VAN MIGRANTEN

Met bovenstaande in het achterhoofd onderscheidt de idee van vrijheid van beweging zich nadrukkelijk van de kapitalistische insteek van ‘vrij verkeer van werknemers’, zoals dat bijvoorbeeld binnen de Europese Unie toegepast wordt. Dat richt zich slechts op het, al dan niet tijdelijk, binnenhalen van bruikbare personen voor het nationale (economische) belang. Het maakt daarbij overigens nogal verschil of het gaat om personen die topposities bekleden, en met allerlei egards en belastingvoordelen gelokt worden, of mensen die – vaak tijdelijk – voor zwaar, onderbetaald werk als nagenoeg anonieme krachten worden uitgebuit.

MIGRATIEPOLITIEK

Migratiepolitiek is een middel voor de, op de economische orde van het kapitalisme gebaseerde, natiestaten om mensen ten behoeve van productie in te zetten waar zij hen kunnen gebruiken en vervolgens te kunnen verwijderen indien zij niet langer nuttig worden geacht. Het beleid van de staten is altijd gericht op handhaven van deze op winstbejag en uitbuiting gebaseerde principes.
Binnen de Nederlandse politiek is er veel debat geweest over bijvoorbeeld de vrije toegang van Poolse, Roemeense en Bulgaarse werknemers tot de nationale arbeidsmarkt. De Socialistische Partij (SP) wees er terecht op dat mensen ‘uit die landen tot goedkope koopwaar gemaakt [worden] voor genadeloze ondernemers’, dus geobjectiveerd worden, en tegen lagere loonkosten, en andere beperktere rechten in Nederland te werk worden gesteld waardoor verworvenheden voor Nederlandse arbeiders onder druk worden gezet. Deze partij koppelt daaraan de conclusie dat het openstellen van de EU-binnengrenzen afgewezen moet worden zolang er geen sprake is van meer gelijkheid binnen de EU.
Dat legt een denkwijze bloot die uiteindelijk toch gebaseerd is op het vigerende kapitalistische bestel. Buitenlandse werknemers worden als oneerlijke concurrenten opgevoerd, die de onder druk staande arbeidsmarkt uit balans brengen. Waarom wordt de volledige verantwoordelijkheid niet bij het systeem als zodanig gelegd, maar in essentie afgewenteld op individuen die slechts op zoek zijn naar betaald werk? Een betere kortetermijnoplossing lijkt het gezamenlijk strijden voor betere en gelijke arbeidsvoorwaarden voor iedereen.
Minder rechten voor werknemers vanuit andere EU-landen is bij lange na niet de enige wijze waarop aan migranten een aparte positie wordt toegekend. Het maakt enig verschil of het gaat om toegelaten, in procedure zijnde, of afgewezen vluchtelingen, maar in het algemeen hebben zij allemaal minder rechten dan mensen die vanaf hun geboorte legaal in Nederland verblijven: minder aanspraak op sociale voorzieningen, slechtere toegang tot gezondheidszorg enzovoort. Mensen die een Nederlands paspoort weten te bemachtigen hebben daarna in theorie weliswaar dezelfde rechten, maar blijven aanlopen tegen bijvoorbeeld discriminatie op de arbeidsmarkt en tenietdoening van in landen van herkomst behaalde diploma’s.
Deze hang naar maatschappelijke apartheid spiegelt de mondiale apartheid, waarin de macht van het westen centraal staat, in een blijvend onderscheid op basis van nationaliteit, geboorteplaats, legale status, en vaak ook op basis van factoren als huidskleur en religie. Dit onderscheid dient ook een ander politiek doel; het is verbonden met het presenteren van de vluchteling als zondebok en als bedreiging en daarmee als bliksemafleider voor de werkelijke problemen en machtsverhoudingen. Mensen die in wezen dezelfde belangen, en tegenstanders, hebben, worden op geraffineerde wijze tegen elkaar uitgespeeld.

VERDEEL- EN HEERSPOLITIEK

Dit verdeel-en-heersbeleid van de politieke en economische elites is zeer succesvol. Het aloude ‘ze komen onze banen inpikken’ is inmiddels uitgebreid met allerlei andere loze beweringen, variërend van ‘ze komen onze sociale voorzieningen opgebruiken’, via ‘ze nemen onze huizen in’ naar ‘ze komen ‘onze’ dochters verkrachten en ‘onze’ homo’s in elkaar slaan’. Deze beweringen, door een breed deel van het politiek spectrum uitgevent, vinden vaak een vruchtbare voedingsbodem.
Wie doorziet dat serieuze bestaande problemen hiermee gekanaliseerd worden tot mogelijkheden om de hetze tegen vluchtelingen op te stoken en tegelijkertijd de ware oorzaken ervan uit de wind te houden? Sociale voorzieningen staan niet onder druk vanwege vluchtelingen, maar door de weloverwogen politieke keuze deze voorzieningen steeds verder af te breken. Een tekort aan sociale huurwoningen ligt niet aan het overspoeld worden door vluchtelingen, maar aan de al jaren geleden gemaakte politieke keuze het aantal dergelijke woningen fors terug te brengen. Seksueel geweld, seksisme en heteroseksisme zijn geen importproducten die

door vluchtelingen worden meegenomen, maar een wezenlijk onderdeel van nagenoeg elke maatschappij. Sterker nog, niet zelden zijn deze oorspronkelijk juist vanuit het westen uitgevoerd naar en gestimuleerd in andere regio's.
Het is bovendien extra wrang dat degenen die het hardst afgeven op vluchtelingen vanwege al dan niet vermeend (hetero)seksisme en verdenkingen van neigingen tot seksueel geweld dit over het algemeen alleen doen om hun eigen racisme te beargumenteren (ook wel bekend als 'homonationalisme'): dergelijke discriminatie en geweld kan hen in andere omstandigheden meestal weinig schelen, laat staan de discriminatie en het geweld op grond van gender- of seksuele identiteit waarmee vluchtelingen zelf te kampen hebben (gehad).
De essentiële onvrijheid die de kapitalistische maatschappij kenmerkt, wordt opgevoerd als te verdedigen vrijheid. In werkelijkheid niet gerealiseerde concepten als vrijheid van meningsuiting of gelijkheid tussen man en vrouw worden naar voren geschoven als 'westerse waarden' die te vuur en te zwaard beschermd moeten worden tegen 'achterlijke massa's' vluchtelingen die deze af willen breken. Tegelijkertijd is dergelijk vijanddenken en oproepen van angst nodig en nuttig om repressieve wetten door te drijven en bijvoorbeeld politie- en defensiebudgetten op te voeren.
Een onvrij migratiebeleid (lees: elk beleid dat beperkingen wil stellen aan migratie) is daarmee niet alleen, hoewel wel voornamelijk, gekeerd tegen vluchtelingen, maar ook een vorm van controle op het maatschappelijk denken. Ook hierin spiegelt de controle op nationaal niveau die controle van de kapitalistische elites op supranationaal niveau.
Juist in dit kader is de antikapitalistische strijd die samenhangt met de strijd voor vrijheid van beweging, en voor een belangrijk deel een internationaal-politieke strijd is, één die ook nationaal gevoerd moet worden. Zolang de 'eigen' bevolking van een land kan worden wijsgemaakt dat de oorzaken van werkloosheid en crisis bij immigranten moet worden gezocht, komt die bevolking niet in opstand tegen de ware oorzaken van hun problemen. De neiging van mensen zich te laten pacificeren in de verhouding tot de overheid en dan toch te menen voor zichzelf op te komen door zich tegen migranten te keren, laat de ware verantwoordelijken buiten schot. Het is daarom van groot belang dat anarchisten deze mechanismen blijven blootleggen en benoemen. Dit is een belangrijk onderdeel van de strijd, die niet alleen gaat over het recht op verblijf of over door de staten overeengekomen mensenrechten, die met name bol staan van de beperkingen die zij daaraan stellen. Het is vooral ook een strijd tegen de neoliberale strafstaat die erop is gericht om de status quo van elites die het leven op aarde bepalen en sturen, controleren en vernietigen, te handhaven.
Overigens geldt alles wat hierboven gesteld is ten aanzien van pogingen om vluchtelingen buiten te houden of migranten een, ook formeel, minderwaardige positie in de maatschappij toe te bedelen evenzeer voor de ogenschijnlijk tegengestelde opvatting die erop neerkomt dat Nederland, of breder Europa, migranten goed kan gebruiken, zo niet nodig heeft, om de gevolgen van vergrijzing, met name op arbeidsdeelname en sociale voorzieningen, te lijf te gaan. Ook binnen deze visie worden migranten gereduceerd tot pionnen in het kapitalistische schaakspel.

GRENZEN AAN GEEN GRENZEN

Je kunt je afvragen of vrijheid van beweging en vestiging altijd vol te houden is. Sommige anarchisten wijzen erop dat het ideaal van grotendeels zelfvoorzienende, basis-democratisch georganiseerde gemeenschappen niet houdbaar is als iedereen zich zomaar vrij kan vestigen en zich overal mee mag bemoeien. De noodzakelijke kleinschaligheid komt onder druk te staan, andere politieke en culturele ideeën kunnen de overhand krijgen, er kan teveel vraag ontstaan naar beperkt beschikbare hulpbronnen en voedsel, enzovoort.
Deze vragen en bedenkingen doen op het eerste gezicht valide aan. Ze reproduceren echter de bestaande systemen op een ander niveau omdat ze ervan uitgaan dat de huidige pushfactoren voor migratie wel blijven bestaan. Daadwerkelijke solidariteit en wederzijdse hulpverlening tussen verschillende gemeenschappen kunnen die echter voor een heel groot deel wegnemen.
Het geeft aan hoe moeilijk, in feite onmogelijk, het is vanuit bestaande kaders een complete blauwdruk voor een andere maatschappij op te stellen. Dat zijn zaken die gaandeweg uitgedacht en geprobeerd moeten worden. Gezamenlijke verantwoordelijkheid staat daarbij voorop.
De met name afgelopen jaar veelgehoorde, flauwe opmerking dat mensen die voor vrijheid van beweging zijn vluchtelingen zelf maar in huis moeten nemen is de negatie van deze gezamenlijke verantwoordelijkheid en reduceert solidariteit en menselijkheid tot een individueel niveau. Het reduceert daarnaast de vluchteling tot gast of tot bedelaar, maakt hem/haar afhankelijk van een individu dat nog een zolderkamer heeft, in plaats van een volwaardige plek in de samenleving mogelijk te maken.
Ook in een ideale samenleving moeten oplossingen een individueel niveau ontstijgen; als mensen een plek om te wonen en te leven nodig hebben is het een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid om te bezien hoe hierin voorzien kan worden en hoe iedereen gezamenlijk kan deelnemen in en bijdragen aan de dan uitgebreide gemeenschap.

MIGRATIESTRIJD IN PRAKTIJK

Sinds 2004 probeert de Anarchistische Anti-deportatie Groep Utrecht (AAGU) vorm te geven aan een anarchistische strijd voor vrije migratie. In concrete acties heeft AAGU zich daarbij vooral gericht op het detentiecentrum Kamp Zeist bij Soesterberg, waar sinds het najaar van 2014 ook een gezinsgevangenis voor vluchtelingen gevestigd is. Het opsluiten van vluchtelingen is maar één aspect van het totale repressieve migratiebeleid, maar het is misschien wel de meest duidelijke en zichtbare tegenhanger van het anarchistische uitgangspunt van 'vrijheid'.
Het is een uitdrukkelijke keuze geweest 'anarchisme' in de naam mee te voeren en ook actief uit te dragen in persberichten en andere communicatie. Steeds worden acties, naast hun concrete doel, ook gezien als momenten om het grotere verhaal rond migratie en rond onze wereldbeschouwing als geheel naar voren te brengen.
AAGU past ook basis-democratische principes binnen de eigen groep toe. Uiteraard ontvangt de groep geen geld van de overheid, maar wel incidenteel van particuliere (actie)fondsen. Er is geen voorzitter en besluiten worden alleen met consensus genomen.
Naar buiten toe staat AAGU weliswaar open voor samenwerking, op basis van

solidariteit en gelijkwaardigheid, met organisaties en groepen die er minder vergaande ideeën op na houden, maar ervaart hierin soms ook een spanningsveld in verschillende motieven en doelen. Werken via het parlementaire systeem wordt afgewezen. Ook werken via of zich onderwerpen aan juridische wegen is niet aan de orde. De rechtsstaat is immers slechts de fluwelen handschoen om de allesverwoestende gepantserde vuist van het Westerse kapitalisme. AAGU streeft geen aanpassingen binnen het systeem na, maar wil toewerken naar een ware vrije, solidaire en humane wereld, die slechts op anarchistische principes gebaseerd kan zijn. Eigen verantwoordelijkheid is daarin een belangrijk middel, AAGU kiest er dan ook vaak voor om via directe actie daadwerkelijk in de weg te gaan staan.

In de praktijk loop je met deze houding tegen allerlei obstakels aan. De AIVD plakt op ons het label ‘extremist’, wat enerzijds een soort geuzennaam mag zijn, maar anderzijds ook ongewenste aandacht van politie en justitie met zich meebrengt. Daarnaast durven of willen minder radicale groepen niet met ons samenwerken, of weigeren ons serieus te nemen, omdat anarchisme eng of belachelijk wordt gevonden. De pers negeert ons inhoudelijk grotendeels, maar is wel geïnteresseerd in spectaculaire acties – waarbij wij dan hopen iets van het inhoudelijke verhaal kwijt te kunnen – waarbij wij in navolging van de staat worden afgeschilderd als gevaarlijke radicalen. Het is nooit anders geweest door de eeuwen heen; slechts decennia na dato durft men – vaak gepresenteerd in afgezwakte vorm – iets van een positieve bijdrage in de geschiedenis toe te kennen aan meer ‘radicaal’ verzet.
Toch: door consequent verder te gaan, sijpelt er soms iets door. Punten die anders onderbelicht zouden zijn gebleven, zoals het enkele bestaan van vluchtelingendetentie, worden door acties en artikelen, gebaseerd op gedegen onderzoek, ook onder de aandacht van andere (zich meer conformerende) organisaties, met een grotere slagkracht, gebracht en door hen meegenomen. Persaandacht heeft een zelfde soort functie, hoe beperkt de inhoudelijke aspecten ervan soms ook zijn. En daadwerkelijk in de weg gaan staan belemmert het ongestoord functioneren van de hele anti-migratiemachine. Door hierbij een anarchistische totaalvisie uit te dragen is het moeilijker om AAGU en haar activiteiten in te kapselen en wordt het belang van een totale maatschappelijke en politieke omslag benadrukt.

Een anarchistische visie ten aanzien van migratie stelt ‘vrijheid van beweging’ centraal. Dit is geen losstaand concept, zeker niet in de huidige context, het hangt noodzakelijkerwijs samen met het streven naar het wegnemen van oorzaken die mensen dwingen te vluchten. Daarbij moet het ingekaderd zijn in een totale antikapitalistische strijd, waarin ook gelijkwaardigheid van migranten en ‘natives’ een belangrijke plaats inneemt. Het moge duidelijk zijn dat de realiteit op het moment geen hoopvol beeld biedt, maar juist daardoor is het van belang dat de strijd voor vrije migratie gevoerd wordt en blijft worden als belangrijk onderdeel van het streven naar een eerlijkere, vrijere en humanere wereld.

HOSPITIUM

Ze schrikt wakker in het midden van de nacht.
Is dat een celdeur die ze dicht hoort slaan?
Of zijn het schoten bij de dodenschacht?
Ze hoort de laarzen door de gangen gaan

Wie wordt er dit keer weggebracht?
Voor welke deur zouden ze blijven staan?
De angst groeit aan terwijl ze wacht,
Ze drukt haar baby dicht tegen zich aan...

Ze heeft gedroomd... ze is niet langer daar.
Toch merkt ze dat ze onbewust de stappen telt.
Ze sterven weg. Ze kwamen niet voor haar,

Dit is een ander land, ze weet het wel...
Maar ze weet ook dat het niet uitmaakt waar:
Een cel is een cel is een cel is een cel.

Nico van Apeldoorn
Uit: Agitprop, Uitgeverij Troje 2015

GRENZEN: INSLUITEN, UITSLUITEN EN OVERSTIJGEN

Thom Holterman

'If dogs run free, then why not we', *zingt Bob Dylan in de eerste strofe van zijn song* 'If Dogs Run Free'. *Hieraan moet ik altijd denken als de discussie gaat over grenzen. Grenzen legitimeren systemen van insluiten en uitsluiten.*

Het kan gaan over nationale grenzen in de zin van toegangsverschaffing tot een bepaald land, maar ook over de toegang tot publieke voorzieningen. Zo komen in Calais sinds 23 november 2015, onder inroeping van de uitzonderingsstaat, migranten het gemeentelijke zwembad niet meer in, tenzij ze een lidmaatschapskaart van het bad hebben.

*Om deze 'sesam open u' te verwerven, moeten zij een identiteitskaart en een bewijs overleggen, dat zij beschikken over een vaste woon- en verblijfplaats (*Le Monde *van 4 december 2015). Zo sluit men dus aanwezige asielzoekers die in het land zijn, van een publieke voorziening uit…*

NATIONAAL/INTERNATIONAAL

Nationale grenzen zijn historisch, willekeurig en onder geweld vastgesteld (veelal na verovering). In veranderde tijden kunnen ze een beletsel vormen, zoals in Europa werd gevoeld, voor een transnationaal kapitalisme. Creëren van een grotere markt verlangt vrij verkeer van kapitaal, goederen en diensten. Handig is daarbij dat ook mensen zich vrij kunnen vestigen. De Europese grenzen gingen open: het in- en uitsluitingsgebied werd daardoor vergroot. Daarmee werd partieel een negatie van de nationale grens bewerkstelligd (het Europese gemeenschapsgebied), nodig om te voldoen aan de veranderde behoefte van vrij verkeer (van goederen, diensten, betalingsverkeer, kortom alles financieel-economisch bepaald).

Dit is geen vreemde gang van zaken noch een bizarre gedachte. Ze sluit zelfs aan bij wat de arbeidersbeweging vanuit een geheel ander uitgangspunt dreef, rond 1850, om zich als een *internationale* beweging te presenteren. De functie 'arbeid' verenigde alle werkers van alle landen… Nationale grenzen laten zich verleggen, negeren, overstijgen. Over dat internationale element zijn anarchisten en marxisten het in die begintijd met elkaar eens geweest. Anarchisten hebben zich echter, anders dan marxisten, altijd als 'internationalen' in- en opgesteld. De oriëntatie en hun voorlopers zijn ook fundamenteel van een ander type geweest dan die van marxisten.

Een en ander bleek al vrij spoedig in de Eerste Internationale waar het schisma autoritair/antiautoritair (Marx, Engels versus Bakoenin) de boel liet splijten. Het internationalisme werd door Marx losgelaten toen hij voorvoelde dat een oorlog tussen Duitsland en Frankrijk in een overwinning door Duitsland zou eindigen. Hij verheugde zich erop dat dit tegelijk een overwinning zou betekenen van de *marxistisch* ingestelde Duitse sociaaldemocratie ten opzichte van de *proudhonnistisch* ingestelde Franse arbeidersbeweging. Een gotspe dus: 'Proletariërs aller landen' zouden verenigd

zijn (K. Marx en F. Engels, *Communistisch Manifest*, 1847). In dat geval zouden zij toch moeten weigeren zich te laten opstellen in tegenover elkaar staande *nationale* legers om elkaar te vermoorden…

Wat de voorlopers van het anarchisme aangaat, kan men wijzen op de humanist en Europeaan Desiderius Erasmus (1466?-1536). Het is iemand die al vijf eeuwen geleden pleitte voor zelfstandig denken en een 'liberale', dat wil zeggen *vrije*, geest. Hij doorkruiste Europa al studerend, docerend en schrijvend zonder zich om landsgrenzen te bekommeren. Hij deed *steden* aan, geen staten!

TRANSNATIONAAL

Het kost anarchisten en kapitalisten, de laatste om heel andere redenen dan de eerste, geen moeite de wereld zonder grenzen te zien en te accepteren. Dat ligt voor marxisten anders. Zij zullen toch eerst in het reine moeten komen met hun verraad aan het internationalisme. Want zodra zij macht roken, veranderde hun internationalisme in nationalisme. Het 'reëel bestaande socialisme' (autoritair staatscommunisme) is steeds van *nationale* soort geweest, het Russische onder aanvoering van Lenin en Stalin, het Chinese van Mao. Het moet haast wel dat dit mede van doen heeft met het verschil in kijken naar 'grenzen'. Het levert ook heden een verwrongen reactie op aangaande de vluchtelingenproblematiek, zo zullen we nog zien.

Anarchisten zullen zonder dralen het bestaan van grenzen afwijzen (ik denk daarbij ondermeer aan het ontstaan van 'No Borders', waaraan voor een groot gedeelte anarchisten debet zijn geweest). Dat daarmee de problemen nog niet zijn opgelost, moge vanzelf spreken. Maar net als kapitalisten hebben zij niets met nationale grenzen. Kapitalisten trekken naar lage lonen landen en laten onbekommerd elders veel sociale ellende achter; zij vernietigen waar het hen uitkomt de landbouwgrond van een inlandse bevolking, vergiftigen vis- en drinkwater als zij bodemschatten (schaliegas of olie, goud, zilver of uranium) delven, waar ook ter wereld. Zij vestigen zich waar geld is te verdienen. Alles overeenkomstig het immanent destructieve karakter van de kapitalistische productiewijze. Het gaat hen om kostenverlaging of afwentelen van productiekosten op het publiek domein. Anarchisten bestrijden dit systeem en begrijpen dat daarom eveneens een bovennationale attitude noodzakelijk is.

Omdat die attitude vreemd is bij 'gestaalde' marxisten, is het niet vreemd om bij een hedendaagse marxist als de filosoof Étienne Balibar een gewrongen betoog over de actuele vluchtelingenproblematiek aan te treffen. In het Franse tijdschrift *Vacarme* (nr. 73, herfst 2015) spreekt hij bijvoorbeeld over de 'migratoire' *uitdaging* van de Europese grenzen. Om met het oog op de actuele vluchtelingen- en migratieproblematiek een humanitaire oplossing te bepleiten – wat een loffelijk streven is – richt hij zich op de rechten van de mens. Dit is argumentatief niet vreemd. Hij gaat echter uit van een aanname waarbij een brug wordt overgeslagen. Het is goed om dat in de gaten te houden, omdat het verklaart waarom de toepassing van de bedoelde rechten zo'n moeizame zaak is en waardoor het betoog mistig wordt. Althans mij wordt niet duidelijk wat dan wel die migratoire *uitdaging* is waarop hij in de aanvang van zijn betoog heeft verwezen.

Wat opvalt is dat Balibar lijkt te denken, dat Europa is opgezet om de rechten van de mens te laten werken, wat geens-

zins het geval is (dat is wat ik bedoel met 'een brug overgeslagen'). De aanzet tot de EU is het creëren van een interne *markt* geweest. En anno 2015 is het niet anders: Europa wordt vóór alles gezien als *afzetgebied*. De eerste zorg van de Europese gemeenschappen is de zorg voor de interne markt voor kolen en staal (EGKS, 1951). De rechten van de mens komen op de tweede plaats (EVRM, 1950) en wel ter legitimatie van het idee dat er meer is dan 'markt'. Die rechten moeten de 'markt' (het economisch-financieel handelen) niet in de weg zitten. Ook dat kunnen we anno 2015 op een ontluisterende manier opmerken: verdedigers van het neoliberalisme, zoals de VVD in Nederland, de conservatieven in Engeland, de rechtsnationalistische politieke partijen elders, zij allen roepen om wijziging van de werking van het EVRM en/of het desnoods opzeggen van dat verdrag. De VVD wil inmiddels ook af van een wereldwijd recht op asiel (*de Volkskrant* van 19 december 2015).

De toepassing van de rechten van de mens eist dus steeds een politiek-juridisch gevecht. Balibar's betoog verdrinkt dan ook in een stroom van woorden. Aan het eind van zijn bijdrage gekomen, ziet hij wel een lichtpuntje: een opnieuw tot leven brengen van het Europese *unie* project. Maar of dat denkbaar is, hij vraagt het zich af, want het hangt af van de kwestie of er onderling nog iets *gemeenschappelijks* bestaat. Het is een mager eind, althans ik kan dit geen uitdaging vinden.

Wie zich toch met de mensenrechten en Europa wil bezighouden, doet er beter aan de intreerede van E.M.H. Hirsch Ballin, getiteld *Burgerrecht* te lezen (Amsterdam, 9 september 2011). Zonder omwegen spreekt hij als zijn overtuiging uit, dat het in het recht gaat om mensen, hun waardigheid en vrijheid. De kernvraag voor Hirsch Ballin is: 'Hoe – in een eenentwintigste eeuwse Europese samenleving als de Nederlandse – burgerrechten (weer) een brug kunnen slaan tussen de universaliteit van mensenrechten zonder onderscheid en de politieke en sociale context waarin mensen aan een democratische samenleving participeren'. Zoals een ieder kan weten is Hirsch Ballin geen anarchist en evenmin wijst hij de staat af. Dat vind ik hier niet van belang, omdat ik zijn beklemtoning van een *transnationaal* burgerschap kan waarderen. Zijn betoog loopt als volgt.

Hij bouwt voort op de sinds de oprichting van de Europese Gemeenschappen nagestreefde vrijheid van vestiging. Hiermee is voor het eerst een transnationaal burgerschap gecreëerd, dat naast het nationale burgerschap komt en niet daarvoor in de plaats treedt. Uit het oogpunt van gelijke bescherming van fundamentele rechten is de vraag opgeworpen of burgerrechten niet op een of andere manier van hun nationale beperkingen kunnen worden ontdaan. Hirsch Ballin verwijst vervolgens naar Iris Marion Young die de morele tekortkomingen aan de kaak stelde van een juridisch denken dat verdelende rechtvaardigheid – denk aan het sociaal beleid – zonder meer tot 'co-nationals' beperkt. Zulke vragen zijn des te prangender naarmate door feitelijke inburgering en langdurig verblijfsrecht het verschil in rechtspositie steeds minder verband houdt met verschillen in behoeften.

Dit verklaart het zoeken naar een opener benadering van de erkenning van burgerrechten. Wanneer zulke rechten worden toegekend aan diegenen 'die stap voor stap tot onze politieke gemeenschappen toetreden' kan men van een 'open citizenship' spreken. In het licht van de migratie en de vereiste bescherming van 'migrant workers' bepleiten anderen (verwezen wordt naar Goldin c.s.) dan een uitbreiding van mogelijkheden van behoud van rechten van sociale zekerheid voor migrerende werknemers: 'Transnational Rights' en 'portability' van aanspraken op sociale zekerheid.

De conclusie van Hirsch Ballin is dan ook dat de aanvaarding van een transnationaal burgerschap, zoals het Europese, waardevolle perspectieven biedt, al is het uiteraard beperkt tot de burgers van de Europese Unie. Een transnationaal burgerschap overbrugt de kloof tussen het aan één staat gebonden burgerschap en het leven van mensen dat zich over staatsgrenzen heen ontrolt. De beperktheid waarop Hirsch Ballin terecht wijst, is iets dat zich als bestaande sociale werkelijkheid aandient. In de term die de Duitse anarchist Landauer (1870-1919) daarvoor gebruikt, wordt dat een *topie* genoemd. Landauer ontwikkelde vervolgens een theorie over topie en utopie (zie voor uitleg over deze theorie: https://libertaireorde.wordpress.com/2016/01/10/reis-door-utopia/). Niemand belet ons het transnationale in mondiale termen te denken. Dat is *utopie* voor velen – over een *uitdaging* gesproken – niet overigens voor oppermachtige banken, olie-exploitanten en mediaondernemingen, zo heb ik hierboven al aangeroerd. Het bestaan van grenzen die insluiten en uitsluiten, het is allemaal tot topie te rekenen, het overschrijden geschiedt in de vorm van transnationaal burgerschap. Daarmee is er een opening gegeven om dat nader te doordenken en in zijn werking uit te breiden. '*If dogs run free, then why not we*'?

BRONNEN

Zijlstra: geen wereldwijd recht op asiel: http://www.volkskrant.nl/politiek/zijlstra-geen-wereldwijd-recht-op-asiel~a4210700/?hash=03da8b106ce2acd814d9155daab7fba1dbdca0df

Bob Dylan, 'If Dogs Run Free'; 'If dogs run free, then why not we', de openingsregel van de song: https://www.bobdylan.com/us/songs/if-dogs-run-free

E.M.H. Hirsch Ballin, Burgerrechten (intreerede hoogleraar rechten van de mens UvA, Amsterdam, 9 september 2011. In eigen systeem heb ik daar een PDF van).

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUISPENNING

De mensen van AAGU ontvingen in het najaar van 2015 de *Ferdinand Domela Nieuwenhuispenning* voor hun acties. In het juryrapport werd onder andere gezegd: 'Achtergrond van de activiteiten van AAGU is de overtuiging dat natiestaten een solidaire wereld tegenwerken en dat alle grenzen open moeten zijn. Op dit moment zijn dergelijke actie en inspiratie meer dan ooit vereist en het is om die reden dat het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-Fonds de Domela Nieuwenhuis-penning aan AAGU uitreikt.' Meer over AAGU in het artikel van Mark Akkerman op pag. 17 van dit nummer van *de AS*; voor actuele informatie, zie www.aagu.nl

CAVE CANEM
(Hoedt u voor de hond)

Wie wil er nu een hond als ik?
M'n ballen stinken naar rottend vlees
Je ziet m'n bebloede tanden als ik grijns
Ik kwijl als ik zie hoe je feest

Zweren op m'n rug barsten open
en wanneer ik m'n gekartelde oren krab
springen vlooien op je dierbare sofa
Van allen ben ik je ergste angst

Geef me een naam en een plek bij de haard
waar ik 't vuil uit m'n vettige vacht schudden zal
Je geeft me te eten en ik schijt op je tapijt
Je trapt me en ik bijt naar je hals

Geef me een korst beschimmeld brood
dan kom ik terug en ik zeur
Maar als je me dan maar stenen toewerpt
blijf ik toch nog niet weg van je deur

Een gevaarlijke ziekte wacht op je veranda
Een kreupele zwerfhond die de hele nacht blaft
Ik hinder je, sorry dat ik besta
Kan je het niet aanzien dan maak je me toch af

Stop me in 'n kooi, maak er maar 'n einde aan
't Is de enige manier, je weet hoe het ligt, maar
je kunt 't niet, je bent veel te beschaafd, dus
kwijn ik eeuwig weg in je tuin en bederf je zicht

Joke Kaviaar

DE TOEGANKELIJKHEID VAN ONS ONDERWIJS

Arie Hazekamp

Lange tijd gold het onderwijs als een belangrijk middel om de lagere sociale klassen te emanciperen en voort te stuwen in de vaart der volkeren. Deze motor lijkt hoe langer hoe meer te haperen. De maatschappelijke kloof tussen hoog- en laagopgeleiden groeit op vele fronten. In hoeverre draagt ons onderwijs daaraan bij?

DE MAMMOETWET

De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO), bekend geworden onder de geuzennaam Mammoetwet, zorgde er vanaf 1968 voor dat veel meer kinderen dan voorheen na de basisschool naar het voortgezet onderwijs gingen. Vervolgopleidingen richting beroeps- en hoger onderwijs werden vanzelfsprekend. Een hele generatie (of anderhalf) ontsteeg het ouderlijk milieu dat nooit de kans had gekregen om 'door te leren'. Ook omdat in arbeidersgezinnen men het nut er niet van inzag en bovendien moest er geld verdiend worden.

Ook in anarchistische gezinnen kwam dit voor. Hilly Potjegort kon vijftig jaar na dato nog kwaad worden op haar vader Pieter, een bekende vrije socialist in de Groninger Veenkoloniën, omdat ze in de jaren twintig/dertig van de vorige eeuw niet mocht doorleren. En niet omdat hij dit niet kon betalen, maar simpelweg omdat ze een meisje was…

In progressieve milieus gold nadien dat 'doorleren' een garantie was op een beter bestaan met een hoger inkomen en interessanter werk, dat meer bevrediging bood. Zelfontplooiing stond hoog in het vaandel geschreven. Het maatschappelijk klimaat was gericht op het bieden van kansen en was veranderingsgezind.

Zo'n vijftig jaar later lijkt de sociale mobiliteit die hiermee gepaard ging grotendeels tot stilstand gekomen, wellicht met uitzondering van zekere migrantenmilieus. De werelden van hoger en lager opgeleiden zijn veelal gescheiden, nieuwe maatschappelijke verhoudingen lijken gestabiliseerd.

BASISSCHOOLADVIES

Twee recente kabinetsmaatregelen zijn onderhevig aan kritiek omdat de toegankelijkheid van kinderen uit de lagere sociale milieus tot ons onderwijs er door zou worden beperkt. De eerste betreft het basisschooladvies voor leerlingen in groep acht die naar het voortgezet onderwijs gaan. Jarenlang lag de Citotoets onder vuur omdat de score van deze eenmalige eindtoets doorslaggevend was voor het besluit in welk schooltype de leerling werd geplaatst. Aan dit monopolie is afgelopen jaar een einde gekomen. Voortaan is het advies van de leerkracht van groep acht doorslaggevend en niet de uitslag van de Citotoets.

De werkelijke situatie was echter een geheel andere. Veel middelbare scholen lieten zich jarenlang juist leiden door de adviezen van de basisschool. Veel van deze adviezen bleken echter te hoog te zijn. Dat leidde tot afstroom van talloze leerlingen naar een lager niveau. Zo'n tien jaar geleden werd dit voor middelbare scholen problematisch toen de Onderwijsinspectie de doorstroom van

leerlingen mee ging nemen in de uiteindelijke beoordeling van de scholen.
Op een van de scholen waar ik werkzaam was, werd berekend dat gedurende een aantal jaren (cohorten) zo'n dertig procent van de leerlingen was afgestroomd naar een lager niveau. Uiteraard was dit in niemands belang. Niet van de leerlingen, die het gevoel van degradatie meekregen, en niet van de scholen vanwege alle tijd en energie die dit vroeg. Dit schrikbarende cijfer leidde tot een ander model van toelating dat nadien in de drie noordelijke provincies navolging kreeg.

ANDER MODEL

Dit model kende drie componenten. Allereerst het oordeel van de basisschool en uiteraard ook de score van de Cito-eindtoets. Deze gold echter nimmer als zaligmakend aangezien bekend was dat basisscholen er bewust op trainden, waardoor vertekening ontstond. Veel hing af van de reputatie van de basisscholen, die vaak al jarenlang leerlingen leverden aan de bewuste middelbare school. De meeste basisscholen leverden betrouwbare adviezen en solide Cito-scores maar er waren steevast basisscholen voor wie dit niet vanzelfsprekend was.
Vandaar dat gezocht werd naar een ander betrouwbaar instrument dat een 'objectiverend' oordeel zou kunnen bieden. Het werd gevonden in het zogeheten 'leerlingvolgsysteem' van het Cito. Vrijwel alle basisscholen meten de prestaties van hun leerlingen op gebied van taal en rekenen vanaf groep vier of vijf. En dit soms twee maal per schooljaar. Deze cijferreeksen bieden, bezien over meerdere leerjaren, een betrouwbaarder beeld van de ontwikkeling van een leerling dan alleen de momentopname van de Cito-eindtoets.
Toch bleef het bij sommige leerlingen lastig te bepalen waar ze nu het beste konden worden geplaatst in het voortgezet onderwijs. Ouders verzetten zich tegen een lager onderwijstype voor hun kind dan ze verwacht hadden, basisscholen accepteerden niet dat aan hun oordeel werd getwijfeld. Een dergelijke impasse kon doorbroken worden door het accepteren van de uitkomst van een aanvullende test, zoals door het afnemen van de NIO-toets (Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau).

HUIDIGE SITUATIE

Het valt vanuit bovenstaande moeilijk te begrijpen dat het advies van de leerkracht van de basisschool nu als zaligmakend is erkend. Ongetwijfeld kan dit in het nadeel van kinderen uit de lagere sociale milieus uitpakken waarvan de leerkracht geen hoge pet op heeft. Van hoogopgeleide ouders is bekend dat ze juist druk uitoefenen op de leerkracht om toch voor het hogere onderwijstype (lees havo- vwo) te kiezen, vanwege hun aversie tegen het vmbo. Er schijnt al onderzoek voorhanden te zijn waarin aangetoond wordt dat bij gelijke scores de kinderen van hoogopgeleide ouders een hoger advies krijgen.
Andere cijfers geven aan dat het aantal havo-vwo adviezen is toegenomen. Een logisch gevolg van deze maatregel, aangezien vooral hoogopgeleide ouders aandringen op zo'n advies. De vraag is of middelbare scholen hun toelatingsbeleid werkelijk aanpassen, gezien de ervaringen in het verleden. Ze kunnen zich niet veroorloven opnieuw in de valkuil te trappen dat aanzienlijke groepen leerlingen op een te hoog niveau onderwijs volgen aangezien ze op afstroom worden afgerekend door de Onderwijsinspectie. Bovendien biedt het geschetste nieuwe model een goede basis om in het huidige systeem een weloverwogen keuze voor een schooltype te maken.
Voor leerlingen die op een te hoog niveau moeten presteren is het gebrek aan succeservaringen vaak niet prettig. Afstromen levert soms een ingrijpende negatieve ervaring op met als consequentie op een andere locatie in een nieuwe klas opnieuw te moeten beginnen. De situatie escaleert soms als ouders zich hiertegen blijven verzetten.

AFSCHAFFEN BASISBEURS

De tweede recente kabinetsmaatregel die de toegankelijkheid van kinderen uit de lagere sociale milieus tot het (hoger) onderwijs beperkt, is de afschaffing van de basisbeurs en de invoering van het sociaal leenstelsel. De toegankelijkheid wordt ook beperkt doordat steeds meer opleidingen selectie aan de poort invoeren. Ongeveer 36 procent van alle instromende studenten in het wo en 24 procent in het hbo had in 2014 te maken met tenminste één selecterende maatregel, stelt de Onderwijsinspectie.
In wet- en regelgeving wordt meer ruimte geboden voor selectie in het hoger onderwijs en deze ruimte wordt ook benut door de hogescholen en universiteiten. Voorbeelden zijn de invoering van het bindend studieadvies en de mogelijkheden voor selectie bij toelating tot een master, de pabo of bij toelating tot een universitaire bachelor voor studenten met een hbo-propedeuse.
De instroom in het hbo was dit studiejaar bijna zeven procent minder, hetgeen critici wijten aan de invoering van het leenstelsel. Uiteraard zullen in deze nieuwe situatie studenten uit de lagere milieus wellicht eerder en meer moeten lenen dan studenten uit de hogere milieus, waar de ouders in staat zijn om financieel bij te dragen aan de studie van hun kinderen. Vanwege dit gegeven ware het beter geweest de rechten van de basisbeurs voor studenten uit de minder koopkrachtige gezinnen in stand te houden en een inkomensgrens te trekken.
Of kinderen uit de lagere sociale milieus nu werkelijk minder gaan studeren in het hoger onderwijs is nog niet aangetoond. Tot dusver stelt de Onderwijsinspectie dat op grond van alle selecterende maatregelen de totale instroom van traditioneel zwakkere groepen studenten in het Hoger Onderwijs niet negatief wordt beïnvloed.

RENDEMENTSDENKEN

Vaak worden bovenstaande maatregelen geplaatst in het kader van doorgeschoten rendementsdenken waarin studenten de dupe worden van op efficiency beluste beleidsmakers voor wie het doorvoeren van bezuinigingen een soort van heilige missie is. Dat is op zijn minst een eenzijdig beeld. Het werkelijke probleem van bijvoorbeeld het hoger beroepsonderwijs is namelijk dat de uitval onder studenten enorm groot is en maar de helft van de studenten binnen vijf jaar hun bacheloropleiding heeft afgerond. Zo bezien is het maar droevig gesteld met de werkelijk gerealiseerde rendementen. Vele hogescholen hebben, naar verluid, grote moeite hun prestatiecontracten te halen die ze enkele jaren geleden hebben afgesloten met het Ministerie.
De ervaring leert dat het verbeteren van de rendementen namelijk een zeer moeilijke opgave is.
Hoe breng je nu de grote uitval onder

eerstejaarsstudenten terug en hoe zorg je ervoor dat meer studenten na vijf jaren hun diploma behalen? De keerzijde van het rendementsdenken is namelijk het bevorderen van studiesucces bij studenten. Als dit succes wordt verbeterd dan stijgen de rendementen (uitval verminderen, gediplomeerden vergroten) vanzelf.
Uiteraard kunnen de opleidingen vele verbeterslagen maken, een proces dat ook in volle gang is. De studieloopbaanbegeleiding is op poten gezet, de studeerbaarheid van programma's wordt verbeterd, struikelvakken worden aangepakt, het afstudeerproces is gestroomlijnd. Kortom de laatste jaren zijn op een breed front diverse maatregelen genomen om obstakels op te ruimen en zodoende te pogen het studiesucces van studenten te bevorderen.

Een groot probleem blijft echter de te geringe studievoortgang van een te grote groep studenten. Naast allerlei persoonlijke en sociale problematiek waar deze groep mee te kampen heeft, is de inzet voor de studie en de te geringe tijd die aan de studie wordt besteed een belangrijke reden voor het oplopen van studieachterstanden. De meeste studies zijn gebaseerd op een veertigurige werkweek, terwijl deze groep studenten vaak maar dertig uur per week aan hun studie besteedt, zo blijkt uit evaluaties. Deze groep studenten kan zich deze te geringe tijdsinspanning echter niet veroorloven zonder achterstanden op te lopen. Achterstanden die nimmer meer worden ingehaald en in de loop van de tijd alleen maar groter worden. Deze achterstanden kunnen zodanig oplopen dat studenten de binding met hun klas en zelfs met de opleiding na verloop van tijd geheel of gedeeltelijk verliezen. Met als resultaat een nog grotere studievertraging.
Voor HBO-instellingen is dit geen eenvoudige opgave. Er zijn veel factoren die studiesucces beïnvloeden, terwijl op veel terreinen kwaliteitsverbetering plaatsvindt. Doordat verschillende vernieuwingen gelijktijdig plaatsvinden, is het lastig zo niet ondoenlijk om aan te tonen wat het effect is van welke maatregel.

SLOT

De toegankelijkheid van ons onderwijs staat beslist onder druk. Voor kinderen uit zwakkere milieus zijn de omstandigheden om tot het hoger onderwijs door te dringen ongunstiger geworden maar zeker niet onmogelijk. Vooral het hoger beroepsonderwijs fungeert nog altijd als een 'emancipatiemachine'. Relatief veel studenten behoren tot de eerste generatie in hun familie die tot het hoger onderwijs zijn doorgedrongen. Of zij succesvol zijn hangt in belangrijke mate echter ook af van hun persoonlijke vaardigheden en persoonskenmerken. Het helpt enorm als je bereid bent je in te zetten als het nodig is, doorzettingsvermogen hebt en over de nodige discipline beschikt.

BRONNEN
http://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/hoger-beroepsonderwijs/deelnemers-hbo
http://www.onderwijsinspectie.nl/publicaties/2015/12/inspectieonderzoek-naar-selectie-en-toegankelijkheid-van-het-hoger-onderwijs.html
http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/publicaties/2014/de-kwaliteit-van-het-basisschooladvies.pdf
https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2015/12/04/kamerbrief-over-eerste-inzichten-wet-eindtoetsing-po

THE GREAT LEVELLER

Hadrian Ferran

In de Verenigde Staten wordt onderwijs nog wel eens 'the great leveller' genoemd.
In Nederland heerst het idee dat school toegang biedt tot betere banen en, daarmee, een beter leven.
De schoolideologie zoals in Nederland en in de Verenigde Staten bestaat heeft erg veel overeenkomsten. 'The great leveller,' zoals de politici het bedoelen, moet worden gezien als het gelijkmaken van kansen waarbij de onteigende klasse de mogelijkheid zou hebben om tot de klasse te gaan behoren die het onteigenen bewerkstelligen of, met geluk, zelfs tot de klasse die de rest van de wereld onteigend en ontheemd.
In anarchistische kringen worden hier kritische kanttekeningen bij geplaatst.
Opvoeding en onderwijs zouden niet zozeer moeten worden ingezet voor het verkrijgen van meer status of geld, maar voor de ontwikkeling van kinderen tot kritische, zelfstandig denkende mensen.
De manier waarop het idee van de 'great leveller' in de huidige maatschappij wordt ingevuld kan eerder worden gezien als een poging om kinderen op te voeden tot gedisciplineerde geschoolde arbeiders die het bestaande systeem ongeveer in gelijke mate ondersteunen en versterken.

GEEN DIPLOMAFABRIEK

In het afgelopen jaar is er veel gebeurd in onderwijsland waarbij het idee van de 'great leveller' sterk aan de kaak werd gesteld. De Nieuwe Universiteit is – ten dele – een scherpe kritiek, juist op het onderwijs als non-kritische diplomafabriek. Mensen die actief zijn bij het studentenprotest in het algemeen en bij De Nieuwe Universiteit in het bijzonder stellen met grote regelmaat dat de universiteit slechts dient tot het trainen van denkarbeiders. Hoewel afgestudeerden, als ze een baan kunnen vinden binnen hun veld, normaliter beter betaald worden dan andere arbeiders, blijven dezelfde verhoudingen tussen hen en kapitaal in stand. Natuurlijk kan er, in sommige gevallen, wel gesproken worden van een stijging naar de middenklasse en is het voor universitair opgeleiden vaak makkelijker om de sociale ladder te beklimmen naar een positie als machthebber in de vorm van politicus of top-bureaucraat. Desalniettemin geldt bij universitair opgeleiden eigenlijk hetzelfde als onder de gehele arbeidersklasse: het klimmen is weggelegd voor een minieme subgroep.
Uitzonderingen links en rechts daargelaten zien we dan ook dat deze 'great leveller' ideologie niet meer is dan een fictie. De ideologie past haarfijn binnen de staatsideologie die gehanteerd wordt om ons onder de duim te houden. Kritische vragen worden afgedaan met een simpel 'het is nou eenmaal zo' en ons wordt aangeleerd dat we bang moeten zijn voor de 'oorlog van allen tegen allen' waardoor de slechtste leiders altijd nog beter worden geacht dan de beste anarchie.
Er is echter ook nog een andere mogelijke interpretatie van het concept 'the great leveller' waar veel minder aandacht aan wordt besteed. Vanuit het stu-

dentenprotest is er wel aandacht voor en het is ook inherent aan de kritiek dat de universiteit een diplomafabriek is, maar het mag wat mij betreft gerust expliciet worden gemaakt: er is weinig ruimte voor ideologie in het onderwijs. Op de universiteit is hier, afhankelijk van de studie en instelling, vaak wat meer ruimte voor dan bij andere onderwijsstructuren maar het blijkt vaak toch erg beperkt te zijn. De 'great leveller' is dan ook voornamelijk de 'gelijkmaker' van de ideologische normen en waarden van de afgestudeerden.

KRITISCHE MENSEN

De universitaire bestuurders stellen dat universiteiten studenten opleiden tot kritische mensen.
Een kritisch mens is iemand die alle vraagstukken welke ey* tegenkomt tot in de diepte analyseert. De kritische mens behoort niet een eenvoudige uitleg zoals 'omdat het zo hoort' zonder slag of stoot te accepteren. Echter, de stellingname dat het opleiden van kritische mensen uitsluitend de rol van de universiteit is, is op zichzelf te eenvoudig en riekt naar snobisme. Een kreet die universitaire bestuurders en hun lakeien daarnaast graag bezigen is dat de universiteit 'de maatschappij moet helpen te verbeteren.' Deze kreet, en de veronderstelling dat het aan de universiteit is om kritische mensen op te leiden, houden – onbewust misschien – nauw verband met elkaar. Beide stellingen getuigen van snobisme van de universitaire bestuurders. Gelukkig hebben de meeste mensen die actief zijn in het studentenprotest wel door dat de universiteit in een ivoren toren zit. Dit bewustzijn van het studentenprotest staat haaks op het idee dat de universiteit juist de rol heeft kritische mensen op te leiden en er zijn in de gegeven situatie twee uitwegen:
1. De universiteit kan het idee kritische mensen op te leiden loslaten waarmee de universiteit inderdaad de 'neoliberale' diplomafabriek wordt.
2. Of de universiteit neemt haar eigen stelling kritische mensen op te leiden, en de maatschappij te helpen verbeteren, serieus en breidt deze rol uit tot alle vormgevende activiteiten in de maatschappij.
In beide gevallen wordt de ivoren toren kapot geslagen en in beide gevallen wordt de universiteit zelf – voor een deel toch een instituut dat niet goed past in het moderne kapitalisme – eigenlijk vernietigd.
Als de universiteit een diplomafabriek wordt dan verschilt zij niet van andere onderwijsinstellingen in het land; neemt zij haar rol als opleider van kritische mensen serieus dan kan deze rol niet meer beperkt worden tot de universiteit maar zal zij bij moeten dragen aan de hervorming van de maatschappij in het geheel.

DE UNIVERSITEIT VAN DE TOEKOMST

Toch is er een significant verschil tussen de eerste en de tweede optie en dit verschil doorklieft het hele idee van onderwijs als activiteit. In het geval van de diplomafabriek volgen we, als het ware, het Nederlandse idee van de rol van de school. Het onderwijs is dan inderdaad slechts een manier om je baankansen te verbeteren. Je bent dan alleen nog maar bezig je eigen arbeidswaarde in de kapitalistische context te vergroten. De universiteit biedt dan slechts de mogelijkheid om een denkarbeider in plaats van een handarbeider te worden en daardoor waarschijnlijk een beter betaalde baan te krijgen. Er is echter wel het een en ander nodig om dit mogelijk te maken. Niet alleen een grove herordening van de universitaire traditie maar het betekent ook het verdwijnen van het onderwijs over bepaalde ideologieën aan de universiteit. De 'neoliberale' diplomafabriek betekent dat er goede werknemers moeten worden gemaakt en die mogen niet al te veel vragen stellen over de arbeidsprocessen. Met andere woorden, ze mogen niet te kritisch zijn. Kritische mensen zijn, voor de kapitalist en de staat, immers lastig en de kritische toon gaat de productiviteit toch in de weg zitten. Dit houdt dan ook in dat de 'neoliberale' universiteit dus een voorpost zou moeten worden van de staatsideologie. Hiermee zou de universiteit de basisschool en middelbare school, zoals wij die nu al kennen, opvolgen.
Het schoolsysteem is juist gebaseerd op het idee dat het bestaande systeem geïnternaliseerd – dat wil zeggen, eigengemaakt en als natuurlijk bevonden – moet worden. Die internalisering betekent bijvoorbeeld dat kinderen geleerd moeten worden dat onnatuurlijke dingen, zoals betalen voor het recht om te leven, natuurlijk zouden zijn. Het is de taak van de docent om dat te bewerkstelligen en hiervoor moet de docent dan ook een dictator voor de klas zijn. Het autoritarisme moet, ten slotte, ook aan kinderen aangeleerd worden als de norm. De docent bepaalt wat de klas doet en op welke manier. Een goede docent is dan ook een docent die de orde kan handhaven en daarbij ook de zware vakeisen, opgelegd vanuit de staat, overdraagt. Goede cijfers en het disciplineren van de leerlingen is het waarmerk van de goede docent. Toch heeft vrijwel iedere scholier en student op het hoger onderwijs wel een verhaaltje klaar over die ene docent die die orde niet kon houden. Voor de klas staan is een zware baan, juist omdat kinderen zich verzetten tegen autoriteit. Leraren in wording krijgen de instructie dat ze eerst met de ijzeren vuist moeten handelen om zo 'respect' af te dwingen. Respect heeft hier natuurlijk niets mee te maken, dat dwing je niet af, dat verdien je. Waar het wel mee te maken heeft is het inboezemen van angst. De goede docent is dan ook de politieagent, rechter, en dictator allemaal in één persoon. Wanneer de leraar hir baan in de huidige tijd goed doet, dan levert ey kinderen af die in hun brein het besturingssysteem Neo-Liberalisme(tm)# hebben. Deze mensen zijn, in de regel, niet (meer) gevaarlijk voor de gevestigde orde. De Universiteit als Neoliberale diplomafabriek zou in het eerste geval in een soortgelijke structuur moeten werken.
Wanneer, echter, de universiteit een opleidingsinstituut wordt dat kritische mensen opleidt, niet alleen op de universiteit zelf, maar binnen maatschappij als geheel, dan is de implicatie daarvan dat het universitaire onderwijs het staatsideologische model van onderwijs vernietigt.
De leerkracht als dictator zal dan immers ook moeten worden gevraagd om te verklaren waarom ey als dictator optreedt. De uitleg 'omdat het nu eenmaal zo is' is niet bevredigend voor de kritische leerling en de docent zal dan moeten toegeven dat de maatschappij inherent autoritair is en dat kritiek op de gevestigde orde slechts zeer beperkt getolereerd zal worden. Het hele staatsideologische kaartenhuis van normen en

*`ey' en 'hir'= gender-neutrale vorm naast hij/zij en zijn/haar.

waarden van de 'Vrije Wereld' stort dan in elkaar.

Op de universiteit is kritisch denken nu tot op zekere hoogte toelaatbaar, zelfs binnen de staatsideologie, maar zolang de universiteit een ivoren toren is en – veel belangrijker – de uitstroom van afgestudeerden binnen de kapitalistische norm een klassenbelang krijgen, is de staatsideologie relatief veilig. Studenten mogen dan af en toe kritisch zijn maar de afgestudeerden zouden er, volgens de staatsideologie, beter aan doen om zich te schikken. Dat de staatsideologie nooit plaats zal hebben voor iedereen is niet relevant voor afgestudeerden. Na het papiertje te hebben gekregen kunnen studenten proberen een goedbetaalde baan te krijgen, deel uit kunnen gaan maken van de bureaucratische machine, of zelfs een machthebber worden. Niet alle afgestudeerden kunnen in hun vakgebied terecht komen, maar de staatsideologie zegt dan simpelweg: je zal wel niet genoeg je best doen. Kritisch worden blijft gevaarlijk.

DE NIEUWE UNIVERSITEIT

Het vooruitzicht van een kritische en solidaire bevolking jaagt de machthebbers de stuipen op het lijf, juist omdat ze weten dat dit het einde zou betekenen van hun macht. Het moge dan ook duidelijk zijn dat de kritiek op onderwijs zoals deze door, onder andere, De Nieuwe Universiteit wordt verwoord vergaande consequenties heeft.

Een van die consequenties is het vernietigen van het onderwijs zoals het is en niet alleen het veranderen van de positie van de universiteit binnen de samenleving. Het zou belangrijk zijn om ideologiën die niet in lijn liggen met de opgelegde staatsideologie toe te laten op de universiteit. Het Marxisme-Leninisme wordt tegenwoordig wel genoemd maar dat is simpelweg omdat de staat niet om Lenin en Stalin heen kan. De kijk daarop wordt wel kritisch genoemd maar komt eigenlijk neer op het vergelijken van verschillende vormen van staatsideologie. Het westerse idee van de mensenrechten en parlementaire democratie wordt hierbij naar voren geschoven als het ultieme einddoel. Daar is de regering ook eerlijk in met vakken als maatschappijleer, waar 'goed burgerschap' aangeleerd dient te worden.

Het verplichte onderwijs is een onderdeel geworden van de (neo)liberale vormen van staatsideologie juist omdat onderwijs productievere arbeiders aflevert. De 'kenniseconomie' is louter en alleen een uiting van het productiviteitsideaal. Nederland wil zich, op het wereldtoneel, plaatsen als een land van denkarbeiders. Dat zou ons voornamelijk angst moeten inboezemen: ze willen ons immers op elke manier gebruiken zonder ons daar zelfs een keus in te geven. Juist het feit dat onderwijs inderdaad helpt om mensen betere baanopties te geven maakt diepgaande kritiek op het onderwijs als concept namelijk zo moeilijk. Voor parlementair links gaat instemming met het protest van De Nieuwe Universiteit bijvoorbeeld niet verder dan het terugdraaien van bezuinigingsmaatregelen en het mondjesmaat overnemen van de meer radicale kritiek van de studenten op een manier die binnen de staatsideologie past.

De Nieuwe Universiteit, of in ieder geval de individuen die daarbij actief zijn, zou kunnen overwegen lesmateriaal te ontwikkelen waar juist het kritische denken in naar voren komt en daarnaast actie blijven voeren voor het kritische onderwijs. Daarbij kunnen we ook onze eigen activiteiten organiseren waarbij we proberen om kritisch te kijken naar de maatschappij. De regelmatige basta-activiteiten en leesgroepen van de Kritische Studenten Utrecht zijn een voorbeeld van dit soort activiteiten. Deze activiteiten in de staatsonderwijszalen zelf krijgen is echter moeilijk. Het zal voorlopig voornamelijk aan de randjes en in de gaatjes moeten. Gelukkig laten de staat en kapitalisme altijd genoeg gaatjes.

Ook moeten we onderkennen dat er op dit moment op de universiteit nog wel mogelijkheden tot verandering zijn maar dat er bij het basis- en middelbaar onderwijs eigenlijk niet veel te verwachten valt. Zeker in de surveillancemaatschappij is het juist de norm dat docenten worden getraind om op te letten bij 'radicale trekjes,' waarbij ook het zogenaamde links-extremisme wordt bedoeld. De hoop is dat het openbreken van de discussie door ons studentenprotest een bredere inzet teweeg kan brengen, waarbij ook docenten en leerlingen van lager- en middelbaar onderwijs tot een ontdekkingstocht kunnen worden aangezet. Een tocht waarbij kritisch denken de norm is en niet het indoctrineren van de (staats)ideologie.

ANARCHISTISCH PERSPECTIEF

Visies op het onderwijs zijn, binnen het anarchisme, zeker een punt van discussie. In het moderne leven is het niet meer dan normaal om onderwijs te beschouwen als natuurlijk. Het is een liberaal gedachtegoed dat onderwijs voor allen beschikbaar moet worden gemaakt. Het directe nut (betere arbeidsperspectieven) van onderwijs in de huidige maatschappij kan echter ook door anarchisten niet worden ontkend. Juist daarom kan de kritiek op het onderwijs eigenlijk alleen maar vervlochten worden met een kritiek op de rol van arbeid in de huidige maatschappij.

Ondanks dat kritiek op het onderwijs als concept dus bemoeilijkt wordt deze verbintenis tussen arbeidsverhoudingen en onderwijs, is het wel zaak om een gedegen kritiek op het onderwijs te blijven voeren. Daarbij kunnen we sowieso naar de individuele elementen van het onderwijs kijken om zo manieren te vinden om de staatsideologie – op zijn minst – te problematiseren. De kritische mens is nodig om enige vorm van verbetering te krijgen in de maatschappij en dat begint bij de manier waarop de maatschappelijke orde bij kinderen wordt geïnternaliseerd.

Het anarchisme – als het al benoemd wordt – krijgt in het onderwijs slechts twee of drie zinnen die geen uitleg vormen van enige vorm van het rijke ideeengoed die door de filosofie vertegenwoordigd wordt. Natuurlijk zou het ook niet goed zijn om anarchie naar voren te schuiven als het ultieme einddoel. Dat zou niet passen binnen het anarchisme aangezien het dan neerkomt op het opleggen van een ideologie – en ideologie wordt altijd beschouwd als iets wat opgelegd moet worden om te gedijen – neerkomt op mensen vertellen wat ze moeten denken. Dat is aan de staatsideologen en hun verplichte en autoritaire onderwijs; wij zijn juist sterk in het aanwijzen en bekritiseren van maatschappelijke problemen. Laten we dan ook precies die kritische wereldvisie toegankelijk proberen te maken. De eerste anarchistische gedachte is immers de reactie op een bevel: 'waarom?' Kinderen vragen dit vanzelf, laten we de staatsideologen het niet meer mogelijk maken om die impuls te verdrukken!

INFORMEEL VERBANNEN

Weia Reinboud

Laatst werd me gevraagd of ik vond dat Nederland geëmancipeerd is en uit de grond van mijn hart zei ik : nee! Het ging toen over feminisme, maar wat ik hieronder ga zeggen geldt voor alle gevallen waar sprake is van meerderheden en minderheden, waar sprake is van uitsluiting en onderdrukking, van ongelijke kansen en pesterij.

IN GELIJKE GEVALLEN

Er zijn gevallen van openlijke, gereguleerde, formele uitsluiting. De Nederlandse grondwet begint met te stellen dat er niet gediscrimineerd mag worden op zo ongeveer elke grond die je kunt bedenken, maar er staat wel bij 'in gelijke gevallen'. Heel sluw. Heel venijnig ook want zorg gewoon met een of andere wet voor ongelijke gevallen en je kunt discrimineren naar hartenlust bínnen de kaders van de grondwet. Zie zo'n beetje elke regeling rond asielzoekers. Zie het volksgebruik van onderscheid maken tussen vluchtelingen en gelukzoekers. Waarom zouden dat ongelijke gevallen zijn? Waarom zouden daar andere regelingen en andere wetten voor in het leven geroepen moeten worden? Als anarchiste heb ik het sowieso niet op wetten, maar in de berg met wetten zijn er wetten die extra veel kritiek verdienen, zoals wanneer de mooie grondwettelijke woorden over discriminatie aan de laars gelapt worden.

Dat woordje 'volksgebruik' scheef ik voor de grap. Of vanuit cynisme, want het concept 'volk' vind ik vaag en foezelig en veelal kwaadaardig. Er zijn weliswaar ongevaarlijke volksgebruiken zoals bij temperaturen onder nul de ijzers onderbinden en de plassen op en vaarten in te schaatsen.
Taal kun je ook een volksgebruik noemen. Er bestaan toevallig ontstane taalgebieden, net zoals vinken lokale dialecten hebben. Die vinkdialecten vormen een continuüm, bij menselijke dialecten evenzo, behalve dat er al gauw onderscheid gemaakt wordt tussen bekakt of plat, tussen stads en boers, tussen de taal goed of matig beheersen, tussen algemeen beschaafd of slechts een *streektoal* of *dialèk*. Allemaal onderscheiden met ingebakken waardeoordeel.
En met waardeoordelen begint insluiten of uitsluiten langs informele weg. Hoe zou het komen dat iemand minder positieve reacties op een sollicitatiebrief krijgt als daar een Marokkaanse naam onder staat, dan als zo'n zelfde of een iets slechtere brief met een Nederlandse naam was ondertekend, een vrouwennaam, een Marokkaanse vrouwennaam? Maar ook als er formeel gelijke kansen bestaan en ook als er nauwlettend voor gezorgd wordt dat niet langs lijnen van geslacht of etniciteit gediscrimineerd wordt, bij bijvoorbeeld sollicitaties, ook dan kan er nog van alles misgaan. Daar komen we bij het punt waarom ik 'nee' zei op de beginvraag van dit stuk, naar geëmancipeerdheid van dit land.

MANNENCULTUUR

'Volk' is een gedrochtelijk concept omdat er in werkelijkheid slechts sprake is van een kluit mensen die niet alleen uit vele verschillende individuen bestaat, maar

waarbinnen ook vele subculturen bestaan. Het bestaan daarvan geeft op zich niet, maar anders wordt het als een subcultuur zich dominant gaat gedragen. Zo is er net een onderzoek geweest (van Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, voorheen IIAV) naar waarom er relatief weinig vrouwen raadslid zijn. Eén van de probleempunten is het haantjesgedrag dat heerst in veel gemeenteraden. Verrassend.
Dus iedereen kan raadslid worden, ook al was dat historisch gezien een mannending. De mannen zijn gaan inzien dat dat niet hoort, heel mooi van ze. Dan worden er vrouwen gekozen, maar de haantjessubcultuur blijft zoals ie was. Oftewel: prima als er vrouwen komen in de gemeenteraad in de regering in de

directie, maar wel op onze termen. Wij bepalen de cultuur en wie daar niet tegen kan die gaat toch fijn naar huis?

INDIRECTE UITLSUITING

Dat leidt tot een cascade aan scheefheden. De zachtaardiger mensen, veel vrouwen maar ook een deel van de mannen, gaat denken: ik leef niet om machismo te moeten kunnen doorstaan, ik ga m'n eigen ding doen. Zo ontstaat bijvoorbeeld het glazen plafond. Dat er een plafond is, is overigens niet het echte probleem, wel dat er mensen bóven zitten. Boven het plafond zitten vooral mannen maar ook wat vrouwen en de kans is groot dat die laatsten gemiddeld nogal hoog scoren op de haaibaaienindex. Ze moeten zich namelijk wel tussen de haantjes kunnen handhaven.

Het meest genoemde glazen plafond is dat waar vrouwen mee te maken krijgen, maar er zijn ook plafonds waar het om ras en etniciteit gaat.

Dan is er scheefheid die met stressbestendigheid te maken heeft. Er is een enorm aantal mensen met gezondheidsklachten door stress en een samenleving die dat laat ontstaan is oerstom bezig. Maar ook dat is cultureel. Waarom zou je eigenlijk goed tegen stress moeten kunnen? Dat past binnen de machocultuur en die heeft het voor het zeggen, daarom.

De scheefheid binnen de economie laat ik goeddeels onbesproken, die is wel bekend. Wie een voorsprong heeft, als individu of als land of als werelddeel, zal meestal die voorsprong nog zien groeien.

Al dit soort dingen laten zien dat er formeel wel toegang is voor iedereen, ik bedoel voor iedereen die als 'gelijk geval' wordt beschouwd, maar dat er ook veel uitsluiting is langs culturele wegen. Het ligt voor de hand dat deze uitsluiting vooral aangekaart wordt door degenen die ervan te lijden hebben, dus vrouwen signaleren seksisme, mensen van kleur kritiseren racisme, allochtonen wijzen op etnocentrisme. Dan ontstaat er meestal een strijd tussen een of andere wij tegen een of andere zij, maar bij al dit soort dingen levert het eigenlijk winst op voor ongeveer iedereen als ze opgeheven zouden worden. De uitsluiters willen eigenlijk niet samenleven, ze willen winnen, maar zelfs zij zullen erbij winnen als de samenleving er eentje van iedereen is. En dus vóór iedereen.

SAMEN-LEVING

Als je als hier geboren witte maar één keer hoort dat een 'zwarte' gepest wordt met 'heej zwarte piet' dan zou dat genoeg moeten zijn om te denken: dat was de bedoeling van dat feest niet, laten we het anders gaan doen. Als je als man merkt dat één vrouw zich ongemakkelijk voelt bij seksistische grapjes, dan denk je meteen: afschaffen dat soort quasi-humor. Enzovoort. We zijn er pas als witten racisme aankaarten, als mannen opmerken dat vrouwen er niks aan vinden, dat… enzovoorts.

De samenleving is pas een samen-leving als iedereen mee kan doen, dus als er geen miljoen arbeidsongeschikten zijn, geen miljoen gestressten, geen miljoen allochtonen die zich ongemakkelijk en niet thuis voelen. Toegang is één, insluiten is twee.

VROUWENARBEID IN EEN MANNENMAATSCHAPPIJ

Anita de Waal

In de loop van de geschiedenis van Europa zijn tal van werkzaamheden verschoven van 'vrouwenarbeid' naar 'mannenarbeid' en andersom. Deze verschuiving van werkzaamheden heeft altijd te maken gehad met macht. Daar waar 'vrouwenarbeid' plotseling onderdeel van machtspolitiek werd, werden vrouwen uit die functies geduwd.
Zo waren vrouwen tot in de vroege Middeleeuwen heer en meester over de landbouwgronden, maar werden vervangen door mannen toen landbouwgrond inzet werd van het feodale stelsel en mannen niet meer werden 'beoordeeld' op hun kwaliteiten als jager/strijder maar op hun grondbezit en de productieve waarde van die grond.

Het meest bekende en tot de verbeelding sprekende voorbeeld is natuurlijk de vrouw als 'genezer'. Vrouwen kenden de kracht van bepaalde kruiden en legden zich toe op het genezen van wonden, het verlagen van koortsen etcetera. Kloosters maakten dankbaar gebruik van deze kennis van vrouwen en breidden zelf hun kennis verder uit in de loop van de Middeleeuwen. En opeens zagen mannen het belang van een 'genezer'. Een genezer kon invloed uitoefenen op machtige mensen. Het beroep 'genezer' bracht prestige, inkomen, macht. Vrouwen werden toen uit het 'doktersambt' gestoten en wie niet goedschiks verdween als 'kruidenvrouw' kon altijd nog als heks verbrand worden.

Er zijn minder spectaculaire voorbeelden door de hele geschiedenis heen van de wisseling van taakverdeling tussen mannen en vrouwen, maar wat wel opvalt is dat vrouwen bepaalde functies kunnen doen totdat er prestige/macht/rijkdom aan die functie te behalen valt en dan worden deze functies door mannen overgenomen en is de vrouw plotseling 'niet geschikt' meer.

In de tweede helft van de twintigste eeuw hebben vrouwen strijd gevoerd om gelijk te worden behandeld op de arbeidsmarkt. Steeds meer vrouwen gingen studeren maar kwamen vervolgens nauwelijks verder dan voorheen. De overheid stimuleerde overigens het verder leren van vrouwen voornamelijk omdat dit de 'reproductie' beter deed verlopen. Met de emancipatie van arbeiders gingen steeds meer mannen studeren en ontstond een steeds grotere middenklasse. De mannen uit de nieuwe middenklasse trouwden vervolgens met een vrouw die niet meer opleiding had dan de huishoudschool en dat deed de relatie geen goed. De gedachte was dat als vrouwen beter opgeleid zouden zijn, zij hun man beter zouden kunnen ondersteunen. In de tweede helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw werd dat idee losgelaten, waarschijnlijk mede onder druk van de emancipatiebeweging.

Steeds meer vrouwen betraden de arbeidsmarkt en verwierven functies die voorheen door mannen werden bekleed. Dit lijkt een prachtige overwinning voor de vrouwenbeweging maar in de prak-

tijk blijkt dat toch wat genuanceerder te liggen.
Kijken we naar de hogere functies die vrouwen momenteel vervullen dan zien we eigenlijk op alle terreinen hetzelfde beeld: daar waar vrouwen in de beroepsgroep toetreden daalt het aanzien van het beroep en het salaris.
Zo zijn binnen de rechterlijke macht heel veel vrouwen toegetreden. Sterker: vrouwen zijn in de meerderheid (56 procent) – dit wordt dan ook meteen als een probleem in de media behandeld[1] – maar was het beroep van rechter vroeger een zeer gerespecteerd beroep, dat is nu niet meer aan de orde. De Hoge Raad bestaat in 2012 nog voor tachtig procent mannen en wordt nog beschouwd als uit een gerespecteerd college. Het feit dat er recentelijk een aantal nieuwe vrouwen bij zijn gekomen lijkt te betekenen dat ook het aanzien van de Hoge Raad afneemt.
In de journalistiek was in 1986 slechts tien procent van de journalisten vrouw.[2] Inmiddels zijn er steeds meer vrouwelijke journalisten, waarvan er steeds minder een vast inkomen/vast contract hebben en het salaris voor heel veel van deze journalisten is bedroevend laag.
Onder studenten geneeskunde is in 2012 zeventig procent vrouw. Ook in deze beroepsgroep wordt dat onmiddellijk als een probleem gesignaleerd.[3] Mannen zouden zich minder op hun gemak voelen bij een vrouwelijke arts. Chirurgen zijn echter nog voor het overgrote deel mannen al begint het aantal vrouwen heel voorzichtig te groeien.[4]
Over het geheel genomen ziet het ernaar uit dat vrouwen in een aantal beroepen toegang krijgen tot hogere functies maar dat daar waar ze daadwerkelijk de helft of meer van de beroepsgroep gaan bepalen, de functie is ‘afgeschreven’ door de maatschappij.

Dat afschrijven door de maatschappij is vrij eenvoudig te verklaren. De macht van de staat is sinds de jaren zeventig steeds verder afgenomen. De grote bedrijven in de wereld hebben die macht overgenomen. Daar waar de macht van de staat – de wetgevende macht – afneemt, neemt de macht van de rechtsprekende macht vanzelf ook af. Deze sectoren kunnen dus door mannen worden losgelaten.
De werkelijke macht ligt in de private sector bij grote ondernemingen. Daar zijn dan ook de echte mannenbolwerken. Bestuurders, maar ook in de ondersteunende functies als advocaten en adviseurs. Hier zijn vrijwel geen vrouwen werkzaam.
In de gezondheidszorg is het internet toegetreden. Mensen kunnen met betrekking tot huisartsenproblematiek op internet precies (?) vinden wat ze mankeren en welke medicijnen zij kunnen aanschaffen om de kwaal te lijf te gaan. In deze beroepsgroep zijn vrouwen toegestaan. Maar zodra het ingewikkeld wordt en het internet niet meer voor een advies kan zorgen, dan is er een man nodig.
In de journalistiek zijn talloze ZZP-ers werkzaam, maar verreweg de meeste correspondenten op belangrijke plaatsen (Brussel, Washington) zijn mannen met een keurig vast contract en een hoog salaris. Het feit dat er steeds meer vrouwelijke parlementair verslaggevers zijn, zegt meer over de status van het parlement, dan over de emancipatie van vrouwen.

Daar waar vrouwen door het glazen plafond in een mannenbolwerk door weten te dingen, vereist dat een aanpassing van de vrouw (Weia Reindboud geeft dat in het voorgaande artikel ook al aan). Zij moet zich als een man profileren en tegelijkertijd blijven koketteren met haar vrouw-zijn. In dat verband vond ik het optreden van Sylvia Tóth (zakenvrouw) in 2001 in *Zomergasten* verbluffend; zij verkleedde zich tijdens het programma in een nieuwe, eveneens zeer vrouwelijke creatie omdat zij, naar eigen zeggen, niet drie uur lang op TV wilde in dezelfde kleding.
Daar waar vrouwen door het glazen plafond heen breken zijn zij nog steeds zeer sterk in de minderheid en zullen dat blijven zolang het bolwerk een machtsbolwerk# is. Zij zullen zich moeten aanpassen aan de manlijke cultuur die er heerst en zij zullen constant op hun hoede moeten zijn als er koppen dreigen te rollen. Want als er een kop in een mannenbolwerk moet rollen, dan toch bij voorkeur de kop van een vrouw. Want als die rolt, is de oorzaak ook meteen duidelijk: *ze kon het niet aan, ze had onvoldoende overwicht, zij had onvoldoende controle* of *haar functie viel toch niet zo goed te combineren met het gezin*, natuurlijk.

En zo is de emancipatiestrijd van de vorige eeuw een Pyrrusoverwinning gebleken. Wat overigens niet betekent dat er *niets* bereikt is. Want die `afdankertjes’ van mannen zijn wel leuk, interessant (voor wie ervan houdt) en inspirerend. Het heeft echter de machtsverhoudingen in de wereld, tussen mannen en vrouwen, niet wezenlijk gewijzigd, en dat was toch wel de inzet toen vrouwen in de jaren zeventig de straat op gingen voor gelijke rechten.

NOTEN

(1) Vrouwelijke rechters in de meerderheid: wat is daarvan het probleem? Leon van Wijk, *Trouw* 22/05/14 en *Mevrouw de rechter*, Geke van der Wal, *de Volkskrant*: 2 april 1994. – (2) http://www.denieuwereporter.nl/2015/06/de-journalistiek-van-mannenberoep-naar-vrouwenberoep/– (3) http://www.knmg.nl/Dossiers-9/Columns/Column/99304/Vrouwen-en-mannen-in-de-geneeskunde-de-balans-slaat-door.htm – (4) http://www.volkskrant.nl/archief/chirurgie-zijn-ze-daar-wel-voor-gebouwd~a751636/

ILLUSTRATIES

Op het omslag ‘Es geschah im November’, muurschildering door Kani Alavi, (East Side Gallery, Berlijn); aan de binnenkant van het omslag een cartoon door Fred Packer, gepubliceerd op 6 juni 1939 in de *New York Daily Mirror*; pagina 7 ansichtkaart Ellis Island, ca. 1920 (coll. MS); pagina 16 ‘We are here’, foto Anita de Waal; pagina 41 ‘Girl Power’ van J. Howard Miller (Amerikaanse oorlogspropagandaposter uit 1943); pagina 49 ‘Es gilt viele Mauern abzubauen’ door Ines Bayer (East Side Gallery, Berlijn); het portret van Pjotr Kropotkin op pagina 52 is van Clifford Harper.

DE ANARCHIE EN HAAR TEGENDEEL 2015

Jan Bervoets

Jaarkroniek van de anarchie

Het afgelopen jaar werd gekenmerkt door een epidemie van sensationele aanslagen. Vreemd volk valt met een beroep op de islam openbare gelegenheden binnen en schiet mensen overhoop die volgens hun opvattingen geen recht van bestaan hebben. Het antwoord op deze aanslagen is over het algemeen een appel van de staatsleiding om zich als massa achter de wapens te stellen die op bevel van diezelfde staat worden gehanteerd om oorlog te voeren. Op 7 januari werd de redactie van het satirische blad *Charlie Hebdo*, waarvan de meesten voortkwamen uit de beweging van enragés uit de opstand van 1968, standrechtelijk geëxecuteerd door zelfverklaarde milities van het Deash kalifaat. De reactie hierop was een massabijeenkomst uit solidariteit met de slachtoffers, aangevoerd door de staatshoofden van geheel Europa om front te vormen tegen de terreur. De leuze *Nous sommes Charlie* verenigde heel de burgerij onder leiding van alle vooroplopende Europese staatshoofden. Hoe anders klonk de leuze *Nous sommes tous des juifs* allemands in 1968, toen De Gaulle studentenaanvoerder Dany Cohn-Bendit als ongewenste vreemdeling het land wilde uitzetten en een massabeweging zich tegen de staat begon te keren…
De aanslag op *Charlie Hebdo* van 7 januari trof ook de Franse anarchistische beweging. Een van de slachtoffers is Cabu, wiens antimilitaristische tekeningen deel uitmaakten van het gezicht van *Le monde libertaire*. Moesten zij ook aansluiten? Of moesten zij zoeken naar een uitweg om zelf massa's te verenigen die los van de staatsmacht en zich via organisaties van onderop verzetten tegen de toenemende militarisering die als antwoord op 'het terrorisme' de samenleving dreigde te indoctrineren? Want de bestrijding van het terrorisme betekent in toenemende mate bestrijding van de vrijheid van organisatie, van vereniging, van directe belangenstrijd. Niet alleen door controle, toenemende bevoegdheden tot fouilleren en beveiliging, maar ook het verbieden van expressie op straat of sociale strijd. Kan men in Frankrijk hetzelfde verwachten als in Spanje, waar de politie vrij spel heeft en elke openbare aangifte van misdraging bij repressie kan worden afgedaan als 'belediging van het openbaar gezag' en men voor foto's als bewijsmateriaal kan worden beboet? Waar in het kader van terreurbestrijding razzia's worden gehouden tegen de geprojecteerde bommengooiers *in spe*, de anarchisten: krakers, jongeren van de CHT of de Ateneos Libertarios. Met als gevolg uitvoerige berichten in de pers over massa-arrestaties van jongeren, die daarna maandenlang zonder vorm van proces worden vastgehouden en als daardoor hun werkbetrekking of studie voldoende is verstoord in stilte worden vrijgelaten. Protesten en petities om vrijlating, berichten over marteling of verzoek om compensatie zijn volgens de *Ley Mordava* (worgwet) belediging van het openbaar gezag en vormen reden voor nieuwe arrestatie. *Shapes of things to come* in andere Europese landen?

In ieder geval is het realiteit in Rusland, waar de wetten tegen het 'extremisme' zijn aangescherpt. Was in de praktijk al elke vakorganisatie verboden die niet door de staat is aangewezen – want anarchistisch en dus extremistisch – nu zijn er nieuwe criteria bijgekomen, die al door procureurs-generaals werden gehanteerd om organisaties in de provincie te vervolgen. In 2012 is een buitenlandse agentenwet aangenomen, waardoor leden van NGO's met internationale contacten als 'buitenlandse agenten' naar Siberië kunnen worden gestuurd.
Met name Anarchist Black Cross vertoont grote moed, door in februari voor de CRIFA in Parijs en voor Rouge-et-Noir een campagne te houden voor de vrijlating van de antimilitarist Aleksander Koltsjenko, die op de Krim tegen de Russische bezetting heeft geprotesteerd. Zij lopen risico te worden vervolgd wegens een wet tegen 'hoogverraad' uit datzelfde jaar. De toon van de wetten doet denken aan procedures die in de jaren dertig door Stalin zijn doorgevoerd. Men werkt aan een wet tegen ongewenste organisaties, die elke organisatie verbiedt die niet door de staat is goedgekeurd, ook elk initiatief tot organisatie kan een samenspanning zijn. Protest daartegen valt onder een lasterwet uit 2012, die elke aanklacht tegen een overheidsdienaar als zodanig kan kwalificeren – naar Spaans voorbeeld dus. Ik teken hierbij aan dat een dergelijke juridische praktijk al van toepassing is in Turkije, waarmee Rusland nu ruzie heeft. Het meest bekend zijn de wet tegen godslastering, aangenomen omdat Pussy Riot niet streng genoeg werd bestraft, en de wet tegen propaganda van homoseksualiteit. Daarmee heeft Poetin de zegen van de Russische Orthodoxe kerk gekregen.

Tegen de terreur van de IS en tegen de terreur van de staten is maar een antwoord mogelijk: de discussie over een maatschappij zonder staat aanscherpen. Dat werkt zolang er nog kans daartoe bestaat. De aanslag in Parijs is een rancunereactie van het Kalifaat op de nederlaag die zij voor Kobanè heeft geleden, dat na een belegering van ruim drie maanden de IS wist te verdrijven. Sedertdien breidt de democratische autonomie van Rojava zich uit. Weliswaar gewapenderhand, maar niet of zo min mogelijk als een militaire staat. De kantons Kobanè en Jazeera (Cizire) zijn met elkaar verbonden doordat de tussenstrook – de doorgang van de IS naar Turkije – nu ook in handen van de democraten is, en die rukken op naar de IS-hoofdstad Raqqa. In het westen zijn ze de Eufraat overgestoken en hebben daar een waterdam veroverd die tot dan in handen van de IS was. In Irak bevinden zich autonome vluchtelingenkampen die samenwerken met de volkscomités in het Yezidi-gebied. Er is een grondgebied ontstaan zo groot als België, misschien wel zo groot als de opstandige Nederlanden ten tijde van de Pacificatie van Gent. Rojava is een grondgebied dat zijn eigen soevereiniteit claimt, met woordvoerders die vooral strategisch en tactisch overleg voeren om de daar geschapen democratische constitutie uit te breiden.

Grondslag van deze democratie is de plaatselijke commune met een organisatie die gedelegeerde woordvoerders kent maar geen centraal gezag. Er zijn wetten, maar die zijn vooral bedoeld om de revolutie vorm te geven en het patriarchaat te bestrijden: tegen uithuwelijking, polygamie en het opsluiten of mishandelen van vrouwen. Maar Italianen hebben op doorreis in Rojava en Turks Koerdistan gerapporteerd dat Rojava 'geen leger en geen politie' kent. De Asaisj, die door de communes voor de openbare orde zijn aangewezen, hebben vooral een sociaal-pedagogische functie. Het is niet bekend of iemand die zich in die kwestie verdiept van Clara Meyer-Wichmann gehoord heeft (Bookchin misschien?), maar daar doet een en ander het meest aan denken.

Rojava wordt aan de noordkant begrenst door Turkije. Daar heeft de democratische autonomie zich verenigd in een parlementaire politieke partij HDP die tijdens de verkiezingen van 7 juli met tien procent van de stemmen de kiesdrempel haalde. HDP is cynisch genoeg alweer het levende bewijs dat anarchie langs parlementaire weg gedoemd is te falen, omdat de staat dat niet zal toelaten. (Proudhon was in 1848 al het parlement uitgezet, omdat hij daar de werking van de anarchie toelichtte!). Erdogan heeft – in samenwerking met de IS – militaire middelen toegepast om de absolute meerderheid van zijn partij in het parlement terug te winnen en heeft nu de Grijze Wolven aan zijn kant,

wanneer hij *die Strasse frei* wil hebben. Toen hij bij de jaarwisseling een referendum aankondigde voor een grondwetswijziging zag hij in de regeringsvorm die hij voor ogen had gelijkenis met die van Adolf Hitler. Het antwoord daartegen is dat verschillende steden in het Oosten van Turkije zich tot zelfstandige commune hebben verklaard en zichzelf verdedigen via burgercomités. Het antwoord van Erdogan is dat hij zijn leger met tanks en luchtmacht inzet, met etnische zuivering of misschien wel een 'eindoplossing' als doel.
De autoritaire staat laat ook zijn ware gezicht zien in Egypte en Saoedi-Arabië, waar doodstraf aan de orde van de dag is. En in Israël, waar de regering elke kritiek op de Palestijnse bezetting als hoogverraad wil vervolgen, ook wanneer mensenrechten in het geding zijn. Onze kameraden worden in veel landen genoodzaakt geheel of gedeeltelijk in de illegaliteit te opereren. Ook koning Mohammed VI van Marokko vaardigt een nieuwe antiterrorismewet uit waarbij elke vorm van actie voor vrije meningsuiting verdacht is. Een en ander leidt tot reeksen schijnprocessen. Een studentenactie leidt tot de arrestatie van Mustapha Meziani, die tegen zijn gevangenzetting in hongerstaking ging en na 72 dagen overleed.

Een dergelijke tendens kan ook vat krijgen op Europese landen. Als het vrijhandelsverdrag TTIP werkelijk wordt ondertekend, zullen de vrij handelende multinationale ondernemers zich tegen de staat keren. Het TTIP-syndicaat zal staten straffen waar de burgerij erin slaagt om langs parlementaire weg milieubeschermende en sociale wetten aan te nemen en de staat zo beletten zelfs een schijn van verzorgingsstaat hoog te houden of de akkoorden van Parijs na te komen. Dat gaat nog verder dan de monetaire dictaten die Griekenland dit jaar van de EU heeft opgelegd gekregen. De staten zullen zelfs de schijn van democratie moeten prijsgeven, waar verzet tegen TTIP-dictaten zou kunnen leiden tot het bankroet van de staat. De curatele zal dan een 'geopolitieke' kwestie worden van mogendheden waar de multinationals hun wortels hebben. Een kleinschalig, want binnenlands, voorproefje zien we in de Oekraïne, waar bedrijfsoligarchen al dan niet met steun van Rusland of Europa om de politieke leiding hebben gevochten Het imperialisme wordt dan geen staatspolitiek meer, maar een zaak van beveiliging door bedrijven zelf, zoals vroeger van grote planters in koloniale landen – wat Multatuli ooit 'vrije arbeid' noemde.

Tegenover de toenemende macht van staatkundige bondgenootschappen kan alleen een breed anarchistisch netwerk het verzet organiseren: uitwisseling van propaganda, internationale berichtgeving en zo veel mogelijk verbreiding van de werkelijke historische feiten. De Internationale van Anarchistische Federaties probeert op die situatie in te spelen door zich uit te breiden. In het congres van volgend jaar probeert het secretariaat te bewerkstelligen dat er een meer open systeem komt, waardoor meer landelijke federaties zich kunnen aansluiten. Er worden ook nieuwe federaties opgericht en in de periodieke vergaderingen van het contactorgaan worden actieve landelijke organisaties, zoals het Koerdisch Anarchistisch Platform en de Turkse DAF, federaties uit Chili, Brazilië, Mexico en de Verenigde Staten uitgenodigd. Er hebben dit jaar twee mediterrane bijeenkomsten plaats gevonden – een in Tunis en een op Kreta – waardoor vergaderingen open stonden voor Noord-Afrika en de Balkan en omgeving. De organisatie van deze bijeenkomst, waarvoor een half jaar campagne is gevoerd in Griekenland, heeft geleid tot de vorming van een anarchistische federatie, waardoor eindelijk de contacten tussen de verschillende – tot dan toe geïsoleerd opererende – steden gezamenlijke solidariteit kunnen organiseren. Er zullen formele problemen moeten worden opgelost, want er ontstaan meerdere federaties in landen met omvangrijke regio's en Federaties over verschillende landen heen. De Federatie van Duitssprekende anarchisten omvat Duitsland,

Oostenrijk en Zwitserland, terwijl Nederland en Vlaanderen nog samengaan en er daarnaast een Waalse federatie in oprichting is. Trouwens, de oude Federacion Anarquista Iberica heeft zich zo genoemd omdat het de verschillende Iberische talen (inclusief het Baskisch) recht van spreken geeft. Toch houdt men rekening met een afzonderlijke Catalaanse federatie. Als het congres erin slaagt werkelijk een opzet te vormen voor uitwisseling van radio, TV- en internetberichten, kunnen slagvaardige organisaties proberen een tegenwicht te vormen tegen de eenzijdige media die officieel voor pers doorgaan. Het is te hopen dat dit soort formele organisatiediscussies het directe contact en de organisatie van wederzijdse solidariteit niet overschaduwt.

Bij de nieuwe federaties behoort ook de Caribische Federatie, oorspronkelijk opgericht door de anarchisten in Cuba en de Dominicaanse Republiek. Een kameraad uit Bonaire heeft zich daarbij aangesloten en mogelijk komt daarvandaan correspondentie naar Nederland. Het zijn juist dit soort inlichtingen waarmee we iets kunnen doen. Helaas wordt de site Hidup Biasa, met inlichtingen uit Indonesië en de strijd tegen landrood# al jaren niet meer aangevuld.
Als we het terrorisme niet gelijk stellen aan dat van de staat en de solidariteit van onderop niet organiseren, dan zal er ooit een conclusie worden getrokken door de volgende generatie, die gelijk staat aan een filmtitel van André Cayatte die nog ouder is dan de jaren '60: *nous sommes tous des assassins*.

PETER KROPOTKINS MEMOIRES

Igor Cornelissen

Bijvangst

Toen ik voor *Vrij Nederland* werkte, bestreek ik een groot deel van de wereld: Azië, Zuid-Amerika, grote delen van Europa, de Sovjetunie en haar satellieten. Scandinavië deed ik ook een beetje en over Nederland las én knipte ik uit meerdere kranten artikelen over vakbonden, stakingen en vooral de linkse partijen – althans die daar voor doorgingen. Het zou allemaal nog wel eens te pas komen. Het wordt korter als ik vermeld wat ik niet knipte: sport, film en cabaret. Daar waren andere redacteuren voor.

Het was natuurlijk jeugdige overmoed te denken de hele wereld aan te kunnen en er verhelderende stukken over te kunnen schrijven.

Van één artikel heb ik nog steeds veel plezier. Herman Langenberg, een trotskistische metaalarbeider uit Delft die *Vrij Nederland* las, schreef me een bemoedigende brief. Ik moest beslist doorgaan en daarbij vooral 'de grote monopolies blijven aanpakken'. Hij had thuis boeken, brochures en pamfletten liggen waar hij toch niks meer mee deed. Ik kon ze komen halen. Nee, het ging allemaal beslist niet in een tas, ik moest maar met een auto komen.

Honderden geschriften van Herman Gorter, Rosa Luxemburg en Pieter Jelles Troelstra werden mijn deel. Allemaal uit de tijd dat er nog brochures verschenen waarin een schone, betere toekomst werd beschreven, niet minder vaak uitgegeven om de vijand (kerk, kroeg en kapitaal) te bestrijden of om een partij of vakbond die van het rechte pad was afgeweken te bestrijden. Ik heb de heimwee naar een tijd die ik niet eens heb meegemaakt nooit kunnen of willen onderdrukken.

Langenberg behoorde voor de oorlog tot de aanhangers van de revolutionair socialist Henk Sneevliet. In een van de tijdschriften van die beweging vond ik gegevens over de Russische spion Ignace Reiss die in 1937 met Stalin brak en dat met de dood moest bekopen. Reiss en Sneevliet kenden elkaar. Jaren later reconstrueerde ik het leven van Reiss en zijn Nederlandse assistenten, die verzuimden hem te helpen en in Stalin en de Sovjet Unie bleven geloven. Pas in 1989 kon mijn boek *De GPOe op de Overtoom. Spionnen voor Moskou 1920-1940* verschijnen. De Overtoom verwijst naar de straat waar Sneevliet woonde. Geestverwanten van Sneevliet herinnerden zich dat agenten van de Russische geheime dienst bij Sneevliet probeerden binnen te dringen in de hoop daar documenten te vinden die Reiss mogelijk aan Sneevliet had gegeven.

De collectie van Herman Langenberg toont zijn brede belangstelling. Zo zat er heel wat anarchistica in zijn verzameling. Boeken en brochures van Bakoenin en Élisée Reclus mocht ik mee naar huis nemen evenals de memoires van Peter Kropotkin.

Langenberg was in die vooroorlogse jaren niet de enige die kennis nam van de opvattingen van andersdenkenden ter linkerzijde. Hoe kon men ze afwijzen en bestrijden als men ze niet kende?

En pas nu, weer vele jaren later, gun ik mij de tijd om die *Gedenkschriften* van Kropotkin te lezen. Het is buitengewoon boeiende lectuur. Er is van deze revolutionair die in 1842 in Moskou werd geboren en daar in 1921 overleed, veel meer vertaald maar deze herinneringen die oorspronkelijk in 1898-1899 in het Amerikaanse blad *Atlantic Monthly* verschenen, blijken van een verfrissende eenvoud.

Kropotkin stamde uit een adellijke familie. Zijn vader was eigenaar van landgoederen en van ongeveer vierentwintighonderd lijfeigenen. De meeste werkten op het land, de anderen als bedienden in het ouderlijk huis in Moskou of op het landgoed *Tambov*, dat Kropotkin zou erven.

De eigenaar van de lijfeigenen besliste wie met wie trouwde en het kwam ook voor dat lijfeigenen werden verkocht of vergokt. Mishandeling en verkrachting kwam veel voor. Volgens Peter Kropotkin was zijn vader in vergelijking met andere grootgrondbezitters mild.

Niettemin wordt de zoon een aanhanger van afschaffing van lijfeigenschap. Een nichtje bezit revolutionaire literatuur en als Kropotkin op een militaire kostschool zit, besluit hij zelf opstandige literatuur te schrijven. Dat was eind 1859. Hij bepleitte een grondwet en schrijft over de dwaze uitgaven van het hof, de misdrijven van ambtenaren en is voor een constitutionele regering. Van zijn blad maakte hij drie afschriften die hij in de lessenaars van medescholieren stopt met het verzoek hun commentaar achter de grote staande klok in de bibliotheek te leggen. 'Met een kloppend hart ging ik den volgenden dag zien of er iets voor mij achter de klok stak. Inderdaad vond ik twee briefjes. Twee kameraden schreven, dat zij het volkomen met mij eens waren en mij enkel raden, niet al te veel te wagen.' Kropotkin schreef een tweede nummer. De twee makkers zijn het andermaal met hem eens, maar raden hem af het blad voort te zetten: te gevaarlijk. Ze richten 'een kring' op en bezegelen met een hartelijke handdruk hun verbond. 'Vanaf dien tijd, werden wij drieën, trouwe vrienden en lazen en bespraken met elkaar alle mogelijke onderwerpen.'

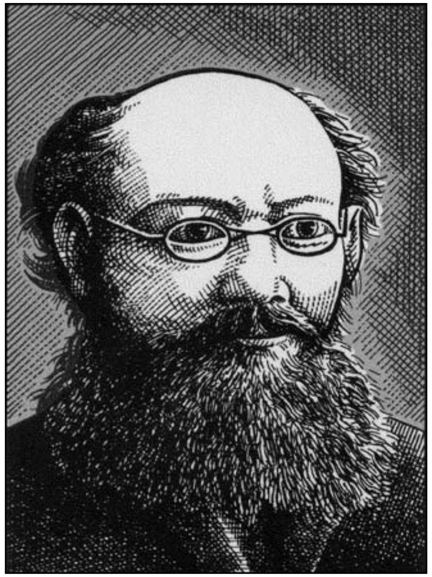
Het is onmogelijk om in deze rubriek het lange leven van Kropotkin, vol met gevangenschap en gedwongen verblijf in het buitenland samen te vatten.

Buitengewoon boeiend beschrijft hij het enthousiasme op het besluit van de tsaar om de lijfeigenschap af te schaffen wat hem niet belet om het hofleven, rondom tsaar Alexander II, die hij dan nog bewondert, belachelijk te maken. 'Bij het defilé van de stoet kon ik zien hoe zelfs de oudste militairen of staatsambtenaren, onder hun buiging den blik van den Keizer trachtten op te vangen; en wanneer dan die buiging met een vriendelijken glimlach van den czaar, of door een nauwelijks te bespeuren hoofdbeweging, of bij toeval met een paar woorden beantwoord was, werd er, in de hoop van daarover een compliment te ontvangen, vol trots rond gekeken, of wel ieder het gezien had.' Waarbij men zich gelijk kan afvragen of het zich in hedendaagse hofkringen niet nog steeds zo toegaat.

In 1877 verhuisde hij naar Zwitserland waar hij niet alleen kennis maakt met revolutionaire arbeiders, onder wie uurwerkmakers, maar ook met Errico Malatesta. Hij geeft een fraai beeld van deze Italiaanse anarchist, een oud student in de medicijnen die zowel zijn beroep als fortuin aan de revolutie had opgeofferd. 'Vol vuur, zeer ontwikkeld was ook hij een van die idealisten die hun leven lang – hij was bijna vijftig jaar oud – nooit vroegen of zij een stuk brood voor het avondeten of een bed voor den nacht in het vooruitzicht hadden.' Om in zijn onderhoud te kunnen voorzien ventte hij limonade uit. Een eigen kamer had hij niet en toch schreef hij geregeld de beste artikelen voor de Italiaanse bladen. 'Als wij hem dan daarna weer ontmoetten, uit een gevangenis ontslagen of van een eiland ontsnapt, vonden wij hem juist zóó terug als wij hem voor 't laatst hadden gezien.' Met dezelfde strijdlust, doordrongen van dezelfde mensenliefde en vrij van haat jegens zijn vijanden en hen die hem gevangen hadden gezet.

De Russische revolutionair schreef niet alleen over de theorie van het anarchisme maar ook over de gruwelijke ellende van de politieke gevangenen in Rusland. Frederik van Eeden introduceerde in 1912 Jacob Israël de Haan bij Kropotkin en de Nederlandse dichter was zo onder de indruk van diens verhalen dat hij zelf naar Rusland afreisde om er een onderzoek te doen. De Haan schreef er een boekje over dat in 1913 bij de Wereldbibliotheek verscheen. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kreeg het niet veel respons meer.

In de mij geschonken herinneringen van Kropotkin heeft Herman Langenberg zelf aan het slot met pen het volgende aangetekend: ‘In het begin van de wereldoorlog, 1914, greep de Russische revolutionair en anarchist Peter Kropotkine, eens de onverzoenlijke vijand van het Czarisme naar de pen en smeekte de Russische revolutionairen hun land niet in de steek te laten, maar er goed en bloed voor te wagen. In 1917 aan de kant van de contra revolutionairen. Zijn broer ook.’
Kropotkin was inderdaad, in tegenstelling tot de meeste anarchisten, die een antimilitaristisch of pacifistisch standpunt innamen, voorstander van een geallieerde overwinning. Volgens hem zou een Duitse overwinning het einde betekenen van bepaalde vrijheden die in Frankijk en Groot-Brittannië gewaarborgd waren. Kropotkin was niet de enige anarchist die er zo overdacht. Mijn naamgenoot (géén familie) Christiaan Cornelissen nam hetzelfde standpunt in.

Iedere beweging kent zijn afvalligen, deserteurs en renegaten. Ik heb niet nagezocht welke woorden Domela Nieuwenhuis gebruikte om de vroeger zo bewonderde Kropotkin. Het zal vast gepeperde taal zijn geweest.
Kropotkin was na de Februarirevolutie van 1917 naar Rusland teruggekeerd. Kerenski bood hem het ministerschap van Onderwijs aan, maar dat weigerde hij als in strijd met zijn principes. In de Oktoberrevolutie van de bolsjewiki zag hij niets anders dan een staatsgreep. Op Google lees ik dat Lenin hem niet uitschakelde omdat dit het proletarische imago van de bolsjewistische dictatuur zou beschadigen.

Toen Kropotkin op 8 februari 1921 stierf aan de gevolgen van een longontsteking boden de bolsjewiki de familie een staatsbegrafenis aan. Die weigerde. Wel kwam er het verzoek om zeven gevangen anarchisten de begrafenis bij te laten wonen. Dat werd ingewilligd. Er waren meer dan twintigduizend mensen aanwezig bij Kropotkins laatste tocht waarbij spandoeken met antibolsjewistische leuzen werden meegedragen. Het was de laatste anarchistische demonstratie in Rusland tot 1988.
Op YouTube zijn aangrijpende bewegende beelden te zien van de begrafenis van de anarchist die behalve denker en strijder ook een bekwaam geoloog en geograaf was.

‘HIER VERKOOPT MEN GEEN ANARCHISME’ OF TOCH WEL?

Thom Holterman

Uit het land van Proudhon

Een aantal jaren geleden bracht het ‘Atelier de création libertaire’ (ACL, Lyon) in een Franse vertaling de discussie uit tussen Nico Berti en Mimmo Pucciarelli. De eerste is de Italiaanse anarchist en historicus politieke ideeën en de tweede de uitgever van ACL. Het was Bas Moreel die mij op die discussie wees. De kern van de discussie gaat over de reden waarom Berti het anarchisme voor gezien hield. Een van de redenen was: er is geen vernieuwing meer en als beweging heeft het afgedaan. Erkend kan worden dat het anarchisme niet meer een politieke beweging is die er toe doet. Maar het anarchisme is al vaker als een feniks uit zijn as herrezen, dus is het zinvol om het vuur warm te houden, vind ik. Daarnaast is het altijd nog zo, dat het beginsel van de opgelegde autoriteit het maatschappelijk leven beheerst en dus is het anarchisme als kritisch potentieel ook heden inzetbaar. Dit alles staat voor Berti gelijk aan ‘op de winkel passen’, waar hij geen zin in heeft. Hij is vervolgens verbonden geraakt met een deel van de Italiaanse sociaaldemocraten. Het hele interview is opgenomen in een boekje van nog geen 100 pagina’s getiteld *Ici on ne vend pas d’anarchie* (Lyon, 2009).
Goed, Nico Berti heeft afgehaakt; anderen houden het vuur warm. In dat geval is het niet vreemd, dat er regelmatig oude teksten worden vertaald en herdrukt. Zo bestond er van Max Nettlau (1865-1944), de historicus van het ‘moderne anarchisme’ (het anarchisme als deel van de arbeidersbeweging), een biografie geschreven door Rudolf Rocker (1873-1958) in het Duits, Spaans en Zweeds, maar niet in het Frans. Die is inmiddels verschenen onder de titel *Max Nettlau, Une mémoire anarchiste* (Paris, 2014). Nettlau heeft van alles verzameld aan teksten (tijdschriften, brochures, boeken, etc.) en die gebruikt bij het beschrijven van het anarchisme. Arthur Lehning moet daar door begeesterd zijn geraakt, want die heeft tenslotte op al dat werk en het verzameld materiaal het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) te Amsterdam weten op te bouwen.
Een van de kernen van het anarchisme wordt uitgemaakt door zijn radicale kritiek op en verzet tegen overheersing van ongeacht welk type. Naast anderen is Max Stirner (1806-1856) wel een van de meest principiële in de formulering van die kritiek. Stirner leefde in de tijd van de jonge Marx; zij hebben elkaar nooit persoonlijk ontmoet. Marx bestreed Stirner maar dat deed hij, zo wordt ingeschat, om ongezien een aantal ideeën aan hem te ontlenen. Dat is op te maken uit teksten als die van Tanguy L’Aminot, *Max Stirner le philosophe qui s’en va tout seul* (2012) en die van Daniel Joubert, *Marx versus Stirner* (1997). De laatstgenoemde tekst is in herdruk opgenomen in het boek van L’Aminot (uitgegeven door L’Insomniaque, Montreuil, 2012).
Ook al betreft het een anarchist met een baard, zoals Élisée Reclus (1830-1905), dat wil nog niet zeggen dat van zo iemand niets meer te leren zou zijn. Élisée Reclus was naast anarchist ook geograaf en vernieuwer op dat vlak (zie *de AS* 188, najaar 2014). Hij heeft zoveel gepubliceerd op zijn vakgebied, dat zelfs hedendaagse geleerden met alle computertechnologie om hen heen, daar niet aan kunnen tippen. Dus alleen al organisatorisch is veel van Reclus te leren – want bekend is dat hij niet alles zelf heeft geschreven, maar wel alles zelf heeft geredigeerd. De

jonge geograaf en anarchist Federico Ferretti, is op zoek gegaan naar het hoe en wat van Reclus' arbeid als geograaf en anarchist. Ferretti verwerkte de uitkomst daarvan in zijn proefschrift getiteld *Élisée Reclus, Pour une géographie nouvelle* (Paris, 2014).

Subversieve zones

Tot de geschiedenis van het anarchisme behoort een stroming die opereerde in het kader van het 'insurrectionalisme' (via opstanden de bevolking wakker schudden om de bestaande macht omver te werpen) en het 'illegalisme' (acties en handelingen plegen buiten de wet en of tegen de wet, zoals een bank beroven). Waar dat ook toe heeft geleid, niet tot de positieve anarchie. Het doel heiligt *niet* alle middelen. Iemand die zijn hele leven gewijd heeft aan het insurrectionalisme, is Auguste Blanqui (1805-1881) – die zich overigens nooit anarchist heeft genoemd. Meer dan de helft van zijn leven heeft hij voor het *organiseren* van opstanden en wat daarbij komt kijken in gevangenschap door gebracht – en dit onder de meest erbarmelijke omstandigheden. Gustave Geffroy (1855-1926) heeft een biografie over hem geschreven onder de titel *L'Enfermé* (1897). Deze is in herdruk verschenen (Coaraze, 2015).

De biografie levert geen romantisch beeld van Blanqui. Daarvoor zijn in de beschrijving de kerkers waar hij verbleef te vochtig en te koud. Evenwel, Blanqui gaf geen krimp en liet niet afweten. Telkens opnieuw waagde hij een poging het dan heersende Franse, reactionaire bewind omver te werpen. Een taaie dus, die Blanqui. Tegen het eind van zijn leven zal hij, in 1880, nog één keer een tijdschrift opzetten, genaamd *Ni Dieu ni Maître* (voorgaande tijdschriften werden al snel door het regime verboden). Die titel vormt een heel programma zal Kropotkin later zeggen.

Blanqui bedreef met het organiseren van opstanden en barricades een bepaalde vorm van illegalisme. Een andere vorm is het uit stelen gaan en inbreken. Die vorm heeft Alexandre Marius Jacob (1879-1954) bedreven. De Franse historicus Jean-Marc Delpech schreef een biografie over hem, *Alexandre Marius Jacob, Voleur et anarchiste* (Paris, 2015). Ook hier gaat het niet om romanticisme. Delpech beschrijft een leven in een maatschappelijke werkelijkheid waarover de libertaire juriste Clara Wichmann (1885-1922) al zei: de maatschappij produceert de misdaad die bij haar past. De staat is daar zelf de organisator van. Hoe verging het Marius Jacob?

Het gaat om een schrander knaapje, geboren in Marseille. Al jong maakt hij als lichtmatroos op de grote vaart van alles mee. Weer aan land als zeventienjarige zoekt en vindt hij werk. Hij raakt bevriend met mensen die zich in het anarchisme verdiepen. Een jaar later wordt hij opgepakt en moet een aantal maanden het gevang in (vermeende medeplichtigheid inzake voorhanden hebben van explosief). Vanaf dat moment is het afgelopen om een kans te maken op een reguliere wijze in de maatschappij te functioneren. Bij wie hij ook solliciteert, later zal daar de politie langs gaan om de eventuele toekomstige werkgever van Jacob in te lichten over diens gevangenisstraf. Toch moeten de huur en leeftocht worden betaald. Jaren later zal hij in zijn slotpleidooi de rechter de retorische vraag voorleggen: 'Wat kon ik nog anders doen dan uit stelen gaan?'.

Marius Jacob was ook leergierig en een handig organisator. Het vak van inbreker en brandkastkraker had hij al snel onder de knie; de door hem en anderen gevormde 'maatschap' heette *Nachtarbeiders*. Zij stroopten de Méditerranée af op kerken, casino's en villa's. Stelen van de rijken; een deel van de buit afstaan voor armen en goede doelen (een ervan was het financieel steunen van anarchistische tijdschriften). Uiteindelijk wordt de 'maatschap' opgerold. Marius wordt veroordeeld tot levenslange verbanning en dwangarbeid. Hij zal weer, na jaren, terugkeren nadat anderen daarvoor actie zijn gaan voeren. De rest van zijn leven slijt hij als marktkoopman. Delpech heeft in zijn boek ook twee korte teksten van Jacob opgenomen: (1) 'Waarom ik heb ingebroken' (zijn pleidooi) en (2) 'Men bedeelt niet om het recht op leven, men neemt het'.

Bij het lezen van het levensverhaal van Jacob moest ik denken aan de Nederlandse oud-bajesklant, romanschrijver en vrijdenker Willem van Iependaal (1891-1970). Wie in ieder geval van dit soort mensen en hun geschiedenis iets kunnen leren zijn juristen en rechtenstudenten (vak 'Strafrecht'). Maar ik vermoed dat zij zich – in de huidige no-nonsense tijd – meer bezighouden met de vraag 'Wat verdien ik er aan?' Weinig vrees ik. Alsof inzicht niets waard is…

Milieuactivisme en uitzonderingsstaat

We hebben het eind november 2015 kunnen meemaken: de Franse staat dringt het milieuactivisme in een subversieve zone! Hoe dat zo? Een ieder zal zich herinneren dat half november 2015 door islamisten weerzinwekkende moordaanslagen in Parijs zijn gepleegd. Direct daarop werd de uitzonderingsstaat ingericht. Een ieder zal zich ook herinneren, dat in Parijs eind november 2015 de 21ste wereldklimaattop, COP21 van start zou gaan. De milieubeweging (waaronder de ecologische beweging *Alternatiba* en het *Collectif pour une Transition Cotoyenne)* had voor de looptijd van de COP21 acties gepland. De ingestelde uitzonderingsstaat was inmiddels verlengd tot eind februari 2016. Doel: bestrijden van het terrorisme. En wie werden als eersten onder dat regime gebracht? Juist: milieuactivisten. Zij konden rekenen op nachtelijke politie-invallen in huis en oplegging van huisarrest tot na het eind van COP21. Zo werkt dat systeem! (*Le Monde* van 28 november 2015)

Onder die milieuactivisten zullen zeker ook mensen zitten die het boek hebben bestudeerd van het geleerde echtpaar Catherine en Raphaël Larrère (zij oud-hoogleraar politieke en moraalfilosofie, hij landbouwingenieur en socioloog). Beiden publiceren over milieuzaken (hoe en waar gaat het fout; wat kunnen de kosten daarvan zijn; wie zijn uiteindelijk de dupe?) Een uitvoerig gedocumenteerd relaas erover komt men tegen in hun boek *Penser et agir avec la nature. Une enquête philosophique* (Paris, 2015). Volg je de aanbeveling van de titel op, 'Denken en handelen', dan krijg je in de uitzonderingsstaat van de socialist Hollande als straf veertien dagen huisarrest opgelegd. Zonder tussenkomst van de rechter uiteraard, want de rechtsstaat is tot eind februari 2016 'kaltgestellt'.

Charlie Hebdo en terrorisme

Het was op zeven januari 2016 een jaar geleden dat op de redactie van het Franse weekblad *Charlie Hebdo* een islamistische, terroristische moordaanslag werd gepleegd. Die kostte aan een aantal redactieleden en anderen het leven. Het tijdschrift gaf ter gelegenheid daarvan een bijzonder nummer uit (nr. 1224, 6 januari 2016). Voor deze dramatische gebeurtenis zijn natuurlijk geen woorden genoeg om die af te keuren. In het genoemde nummer trof mij een klein artikel van een van de overlevende redactieleden, G. Biard. Hij wijst daarin op het feit dat allerlei soorten 'experts' en intellectuelen hebben gewedijverd in het aanvoeren van argumenten de aanslagen tegen de redactie van *Charlie Hebdo* te verklaren en te *rechtvaardigen* (bijvoorbeeld van het type : 'Hebben ze die niet zelf uitgelokt?'). In dat kader merkt Biard op dat het opvalt, dat men geen enkele poging tot 'verklaren' hoort of leest betreffende de gijzelneming rond de tijd van de aanslagen, in de joodse supermarkt in Parijs en de dodelijke slachtoffers die dat heeft gekost. Biard: 'Alsof deze slachtingen van zelf spreken'…

Alle genoemde boektitels zijn uitgebreid besproken op de site https://libertaireorde.wordpress.com

JE KOMT ER NIET IN!

André de Raaij

Ongedoofd vuur

Is het nuttig of zinvol om naar buiten te treden met ervaringen van aanranding of verkrachting? Eind oktober, begin november 2015 liep op twitter de actie *#zeghet* waarin mensen hun ondervindingen openbaarden. 'Mensen' schrijf ik – uiteraard zou men kunnen zeggen dat de overgrote meerderheid van de uitingen van vrouwen kwam. Nogal heftig, nogal veel, zij het natuurlijk lang niet van iedereen die het medium gebruikt, laat staan van wie men echt 'iedereen' kan noemen. (Er waren ook wat mannen die iets te delen hadden, onder wie ik zelf, ook een ingrijpende ervaring. Achteraf). Het is een inventarisatie, het is verhelderend – en in het algemeen zijn de daders bekenden, zo niet familieleden. Eigenlijk is dit geen nieuws. Ook nauwelijks verrassend waren de reacties uit ultrarechtse hoek, de opiniesmaakmakers die jarenlang alweer de publieke ruimte onveilig maken met hun scheldpartijen op 'links' (waaronder net zo gemakkelijk het CDA en Adolf Hitler begrepen worden), 'de islam' en sinds afgelopen zomer vluchtelingen, door hen *gelukszoekers* subsidiair *asieleisers* genoemd. Met de woorden 'jij bent te lelijk om verkracht te worden' is de kritiek van deze – zich vrouwenbeschermend achtende – islamkritische meute wel kernachtig weergegeven. Of het moest zijn 'daar moet een piemel in', zoals de dappere Dascha Abresch – voormalig gemeenteraadslid te Steenbergen – te horen kreeg, toen zij pleitte voor een asielzoekerscentrum aldaar. En zij was de laatste niet.

Een dergelijke actie om ervaringen in de publiciteit te brengen doet nogal denken aan de openhartigheid die hoorde bij het idee dat het persoonlijke politiek was. En is. Want als dat toen klopte kan het nu niet fout zijn. Wat een ontsporing kan heten is de identiteitspolitiek die o zo gemakkelijk te kapen is gebleken. Waarbij de identiteit van de tot de uit te stoten anderen, politiek gescheiden wordt van de rest van de identiteitenparade. Tegenover 'de Marokkanen' en 'de Turken', die gezamenlijk onder de paraplu van 'de islam' vallen kan de Echte Nederlander gesteld worden. De Echte Nederlander blijkt dan te beschikken over joden, homo's en vrouwen. Onze joden, onze homo's en onze vrouwen worden belaagd door een achterlijke woestijnideologie. De vraag die niet gesteld dient te worden is: wie zijn de 'wij' die er joden, homo's en vrouwen op nahouden – de uitsluiting die men tegenspreekt ligt toch al in de formulering besloten. Als een soort hoon ten opzichte van *#zeghet* en *#wijoverdrijvenniet* werd dan de canard gelanceerd van de duizend vluchtelingen die onze – nou ja, Duits is zo goed als 'ons' tegenwoordig – vrouwen hadden verkracht of aangerand in de nieuwjaarsnacht in Keulen bij het centraal station. Een massale gebeurtenis waar geheel tegen de praktijk van de tijd geen enkele fotoopname van een mobieltje beschikbaar van is. Men mag hier niet anders op zeggen dan dat verkrachting heel erg is. Welnu, dat zal ik uiteraard niet ontkennen. Maar deze gebeurtenis komt erg goed uit in een politiek klimaat waarin stemmingmakerij tegen vluchtelingen om een Groot Verhaal vraagt. Op het ogenblik van schrijven is al duidelijk aan het worden dat een groot deel van de in de weken na de nieuwjaarsnacht gedane aangiften niet kloppen. Echte slachtoffers worden driedubbel gepakt: eerst letterlijk; dan als stok om vreemdelingen mee te slaan; en vervolgens als niet te onderscheiden van een grote hoeveelheid bedriegsters die de agenda van de vreemdelingenhaat dienen. Het scenario zou in het boek van Emmanuel Goldstein, de Vijand in Orwell's *1984*, ontvouwen kunnen zijn als aanleiding tot grote lynchpartijen en pogromachtige toestanden. Redelijkheid is ver te zoeken.

Eerlijk gezegd houd ik mijn hart vast na deze pseudogebeurtenis, die volgde op een reeks aanslagen in Parijs die niets met vluchtelingen te maken hadden maar feiten en verbanden zijn wat 'ons volk' er van maakt. De Franse regering heeft de permanente noodtoestand uitgeroepen, de conditie bij uitstek onder het kapitalisme in zijn huidige levensfase. Hongarije en Polen worden geregeerd door fascistoïde partijen, en op vele andere plaatsen in Europa bepaalt ultrarechts de toon en daarmee de richting van het beleid. De middelmatigste man van de partij van middelmatigen-bij-uitstek, de VVD, die in 2005 voor zichzelf begonnen is, roept op tot revolte tegen het Nederlandse nepparlement. Zijn partij die helemaal niet eens een partij is, wordt in de peilingen als grootste van het moment aangemerkt. Herhaalt de geschiedenis zich, en dan nu als komedie? Iedere dode, nee iedere gewonde als gevolg van de ultrarechtse agitatie weerspreekt dat.

Een maar nauwelijks lichter punt dat aansluit bij het thema van dit nummer van *de AS*: de toegankelijkheid van gebouwen voor mensen voor wie deze tot nu toe niet kunnen betreden. Er valt te denken aan mensen die afhankelijk zijn van een rolstoel of scootmobiel, maar een rollator zou natuurlijk ook moeten tellen. Een twittermobilisatie *#jekomternietin* heeft het zeker niet tegengewerkt dat Nederland een verdrag ondertekent op grond waarvan gebouwen vanaf 1 januari 2017 verplicht toegankelijk zijn. Het valt te verwachten dat de eis tot toegankelijkheid op grote schaal overtreden zal worden, in een mate die vervolging tot een loterij zal maken. Vanuit anarchistisch standpunt interessant wellicht, maar het valt al te voorspellen: kleine bedrijven worden op de bon geslingerd, tegen ontoegankelijke overheidsgebouwen wordt niets ondernomen.

Geheel tegen de door de heersende ideologie (de ideologie van de heersers, zoals u weet) bepaalde stroom in, wordt er ook geklaagd over gebrek aan in- of uitstaphulp op treinstations. Als men bedenkt met hoeveel inspanning iedere vorm van bemensing van stations is opgeheven een opmerkelijke lacune. Loketten waar kaartjes verkocht worden die het Big Brother onmogelijk maken uw gangen te volgen, iemand die inlichtingen kan geven over vertrek- of aankomsttijden – in zich tot supermodern verklarend Nederland zijn borden met gegevens hierover van hogerhand tot 'niet meer van deze tijd' verklaard –, die preventief toezicht kan houden op mensen die iets ernstigs zouden kunnen overwegen op de spoorbaan – een herbergzame omgeving bij een belangrijk punt in elke plaats of wijk – als we 'deze tijd' eens terugveroveren door daardoor op te staan...

De mannenclub – bij wijze van Dubbele Boterham met Kaas

Het waren vage overwegingen die mij er toe brachten naar, wat ik maar 'de mannenpraatgroep' zal noemen, toe te gaan. Net als bij het roeien, waar ik eerder over geschreven heb, was het iets wat een snaar bij mij raakte bij de informatiemarkt voor net aankomende studenten, bij het stalletje van de club. Het was een collega-begeleider, of beter begeleidster van intredende eerstejaars, met wie ik de folder besprak en die mij aanmoedigde er heen te gaan. Als het mocht ging zij mee, zij was wel benieuwd. Zij mocht aanwezig zijn, graag zelfs. Zij zou de enige vrouw blijken die zich er vertoonde in de korte tijd dat ik meeliep. De avond zou lang duren, er kwam weinig op gang en op zeker ogenblik moest zij weg. Waarna nog naar haar verwezen werd als mijn vriendin, wat wel vleiend was maar niet juist. Intree liep voor menigeen uit op verkering, en dat zou voor mij ook blijken te gelden, maar niet met C. die het erg moedig van mij vond dat ik deze stap zette. Dat wel.

Er is een filmpje van Van Kooten en De Bie over een mannenpraatgroep dat perfect de landerigheid en sloomheid typeert. De onachtzaamheid ten opzichte van elkaar: heel

laat komen, en dan merken dat er nog niets besproken is. En drinken. Je zou de heren er van 'verdenken' dat zij er zelf bij een gezeten hebben, in ieder geval hebben zij een bron dicht bij het vuur gehad. Dergelijke profetische beschrijvers van (sommige aspecten van) het leven in Nederland missen wij dezer dagen. En misschien is hun catalogus wel compleet. Het onderdeel eindigt met op niets uitlopende plannen tot vrijwillige castratie; mogelijk ingegeven door de film *La dernière femme* van Marco Ferreri, die in ieder geval net gedraaid had in de dagen waarvan ik spreek. De mannelijke hoofdpersoon in de film gaat tot deze daad over nadat tot twee keer toe ontevreden vrouwen in zijn leven hem afwijzen op gronden die men feministisch kan noemen. Een flink deel van de bioscoopzaal liep leeg voor het einde dat al bekendgemaakt was door de recensies.

Ging het om een bezinning op de mannenrol, het bestrijden van patriarchaat en machismo? Of er een gedachte van handelen-door-niet-handelen achter zat kan ik onmogelijk zeggen. Ik vond alles zo wazig dat ik mij er eigenlijk weinig van herinner. Behalve dan dat er ernstig moest worden nagedacht over de overstap naar de homo- of in ieder geval de biseksualiteit. 'Wie heeft het wel eens met een man gedaan? Ik natuurlijk wel,' gooide de zich als natuurlijke leider voordoende man als vraag in de groep. Eerlijk gezegd was ik verbijsterd – dit was het tegendeel van machismo-afwijzing. Want het bleek dat je dat toch echt wel eens meegemaakt moest hebben. Het toen wel degelijk courante idee van seksuele voorkeur als een keuze is geheel weggespoeld, waarschijnlijk door de grimmige aids die in de jaren tachtig grootschalig opdook en die het element van spel voor op ervaring uit zijnde jonge mensen opzijgeschoven heeft – zo grondig, dat deze hele episode weggewist lijkt. Mijn betrokkenheid bij het wazige geheel eindigde met wat ik als ervaring tijdens de bovenvermelde *#zeghet*-actie heb beschreven. Ik had niet de indruk dat aangerand worden door een andere man nou tot de leuke bespreekbare ervaringen behoorde, die ik kon delen. Ik heb het in ieder geval niet geprobeerd. En zo eindigde mijn ervaring met het Mannengebeuren, wij schrijven 1976.

De belangrijkste bakens in een met ultrarechts meepratende vloedgolf van media: frontaalnaakt.nl, krapuul.nl, sargasso.nl, doorbraak.eu, republiekallochtonie.nl, nieuwwij.nl, ravotr.nl en jokekaviaar.nl

Toepasselijke boektitels:

Gerard van Beusekom-Fretz, De komende en de gaande man – vrolijke en lastige kanten van mannen-emancipatie. Deventer, 1976

Van Giorgio Agambens boek over de permanente noodtoestand vermeld ik de Engelse vertaling: State of exception – Homo sacer II. Chicago, 2005.

ANARCHISTISCHE INBREKER

Hij werd wel een moderne Robin Hood genoemd, de Franse anarchist en inbreker Alexandre Marius Jacob (1879-1954). Geld en juwelen gestolen van bourgeois-burgers, verdwijnt niet in zijn eigen zak, maar wordt aangewend voor de kas van anarchistische organisaties en tijdschriften. Marius wordt geboren in Marseille, gaat al in zijn jeugd naar zee, maar nadat hij met het anarchisme kennis maakt, blijft dat zijn leven lang zijn leidraad.

Met een groep medestanders, bijgenaamd de Nachtarbeiders, pleegt hij tussen 1900 en 1903 een onafzienbare, goed georganiseerde rij inbraken bij rijke dorpsnotabelen, gefortuneerde handelaren en juweliers en plundert hij kerkschatten. In 1903 wordt de organisatie opgerold, de leden tot zware straffen veroordeeld. Jacob verdwijnt voor vijfentwintig jaar in de gevreesde strafkolonie in Frans Guyana, waaruit ontsnappen nauwelijks mogelijk is en het merendeel van de gevangenen door ontberingen vroegtijdig komt te overlijden. Marius komt in 1927 vrij. In 1931 wordt hij marktkoopman en begint hij zijn memoires te schrijven.

Deze herinneringen, samen met processtukken en brieven, vormen de basis waarop de Franse auteur Bernard Thomas (1936-2012) in 1970 de levensbeschrijving van Jacob baseert, niet in de vorm van een geromantiseerd verhaal met verzonnen dialogen, maar het is een nauwkeurige, meeslepende beschrijving van het leven van Jacob als anarchist en inbreker. De nog niet eens volledige opsomming van de daden van de Nachtarbeiders is ongekend en indrukwekkend.

Het boek *Les Vies d'Alexandre Jacob* van Thomas houdt het midden tussen een – waargebeurde – schelmenroman en een documentair verslag van een roerige periode in de Franse geschiedenis. De inbraken van de Nachtarbeiders vallen in de Franse geschiedenis precies tussen twee andere, soortgelijke periodes: de bomaanslagen van Vaillant, Ravachol en anderen houden rond 1890 de gemoederen volop bezig, in 1912 houden de spectaculaire overvallen van de Autobandieten het land opnieuw in haar greep.

Voor lezers die de Franse taal niet beheersen: het boek is nu eindelijk voor het eerst volledig in het Engels vertaald (eerder verscheen alleen het eerste deel): *Jacob, Alexander Marius.* (Zie ook de vermelding van de biografie van Jacob in Uit het land van Proudhon.) (MS)

Bernard Thomas, Jacob, Alexandre Marius; Elephant Editions/Active Distribution; Londen 2015, Pb. 264 pag.; ca. 7,50 euro.

ALLES WAS VAN IEDEREEN

'Ik ben geen anarchist omdat het een utopie is die heden ten dage niet realiseerbaar is (…) maar de collectieven waren wel heel mooi omdat alles aan iedereen behoorde.' Aldus verwoordde een ooggetuige in de documentaire *Collectieve Dromen* haar ervaring met de collectivisering tijdens de Spaanse burgeroorlog in Aragón, in het noordoosten van Spanje.

In juli 1936 kwamen de Spaanse militairen van Franco in opstand tegen de wettig gekozen republikeinse regering. Die opstand liep echter niet van een leien dak omdat de bevolking in verschillende delen van Spanje, her en der gesteund door trouwe militairen, de opstandige troepen met succes bekampten waarbij de macht plotseling in handen viel van de inderhaast gevormde milities. Vooral in Aragón en Catalonië beschikte de anarcho-syndicalistische vakbond CNT over een sterke aanhang onder de bevolking. Het waren die aanhangers, die gesteund door de progressieve vleugel van de socialistische vakbond UGT, in Aragón een sociale revolutie begonnen met als doel om een nieuwe samenleving te creëren. Een van de belangrijkste middelen daartoe was het collectiviseren van de landbouwgronden en bedrijven.

Hoe de mensen in Aragón dat proces hebben ervaren wordt belicht in de documentaire *Collectieve Dromen* van Manuel Gómez en

Marco Potyomkin. Hij verscheen al in 2011 met als titel *Sueños Colectivos*, maar is nu door Jeroen ten Dam voor de Anarchistische Groep Amsterdam van Nederlandstalige ondertitels voorzien.

De documentaire is opgezet als een soort cyclus van de jaargetijden. Naast diverse betrokken ooggetuigen wordt deze geschiedenis becommentarieerd door diverse historici waaronder Hanneke Willemse. Zij had immers eerder al samen met Jan Groen en Leen van den Berg een film gemaakt *Ni peones, ni patrones* (geen knechten, geen bazen) waarin de mensen aan de Cinca-rivier vertellen over de betekenis van de sociale revolutie voor hun leven. *Collectieve Dromen* bouwt in zekere zin voort op het werk dat Hanneke Willemse indertijd begonnen is, maar gaat een stuk breder door historici het collectiviseringsproces in perspectief te laten plaatsen.

Collectieve Dromen begint met een kort overzicht van de periode voor de komst van de tweede republiek in 1931. Daarvoor heerste er volgens de getuigen veel honger en miserie.De landarbeiders werkten de hele dag van zonsopgang tot zonsondergang voor een schamel loon waarmee ze amper een gezin konden onderhouden. Daarnaast woog de repressie van de staat zwaar op de schouders van de mensen als ze in verzet kwamen tegen deze onrechtvaardige toestanden.

De tweede republiek, verzinnebeeld als de lente in de documentaire, werd dan ook met enthousiasme begroet door de mensen, vooral in de steden. Op het platteland was dat minder het geval omdat de agrarische hervorming niet echt van de grond kwam. Wel bracht 1931 een pedagogische revolutie met zich mee en werden onder meer onder invloed van de CNT veel nieuwe scholen opgericht.

De zomer brak pas echt aan in juli 1936 toen onder meer in Aragón een machtsvacuüm ontstond waardoor de collectivisering van grond en bedrijven ruim baan kreeg. In de documentaire komen mensen én historici aan het woord die niet verbloemen dat de collectieven niet altijd spontaan ontstonden maar deels van buitenaf kwamen door milities van de CNT die de dorpen bevrijdden van de opstandige militairen. Niettemin heerste er wel een grote solidariteit onder de bevolking, zo zegt Hanneke Willemse.

Naast de collectieven liet men nog de individuele boeren toe. Die mochten wel geen mensen meer in dienst nemen en ook geen grond braak laten liggen anders werd die alsnog gecollectiviseerd. De collectivisten dachten dat deze boeren binnen de kortste keren wel zouden toetreden als ze zagen hoe goed de collectieven werkten.

Een van de verdiensten van de collectieven was de rationalisering van de landbouw om een hogere productie te verkrijgen. Daarnaast zorgden de collectieven voor wat we nu de welvaartsstaat noemen: geneeskunde en onderwijs voor iedereen en een organisatie van hulpdiensten. De hulpdiensten waren vooral gericht op het opvangen van mensen die gevlucht waren voor de troepen van Franco. De collectieven brachten voor de vrouwen ook de mogelijkheid mee om zich te emanciperen. Kortom: de collectivisatie bracht de moderniteit naar de dorpen.

Anderzijds bestond er wel kritiek op de welgesteldheid van sommige collectieven en de relatieve armoede van andere collectieven. Dat werd wel deels gecorrigeerd door regionale samenwerking en ruilhandel.

Het succes van de collectieven, en vooral de onafhankelijkheid, werkte echter als een rode lap op een stier bij de regering in Madrid die de verloren gegane macht wilde heroveren. In augustus 1937 vielen goed bewapende eenheden onder leiding van de communistische commandant Lister Aragón binnen met het doel de collectieven te ontbinden. Opvallend genoeg deed het nationaal comité van de CNT vrijwel niets tegen de ontbinding van de collectieven. Zodoende ging de CNT in tegen haar eigen logica, die ze jarenlang had gepropageerd.

Een mogelijke verklaring volgens een van de historici is dat de collectivisatie in Aragón weinig steun genoot bij het nationaal comité van de CNT omdat het grotendeels om een autonoom proces was waar het comité weinig controle over had.

Ondanks het brute optreden van Lister wisten een aantal collectieven toch nog te overleven tot het doek in maart 1938 definitief viel. De troepen van Franco namen Aragón toen in bezit en maakten met veel geweld een einde aan de collectieve dromen van de bevolking. Daarbij vielen talrijke doden, mensen vluchtten via de Pyreneeën naar het aangrenzende Frankrijk en de gevangenissen stroomden vol. Feitelijk keerde Aragón, maar in het algemeen het hele Spaanse platteland, na overwinning van Franco terug van de moderniteit naar de Middeleeuwen. De grote landeigenaren en de pastoor hadden het weer voor het zeggen terwijl er onder de bevolking grote armoede was en opnieuw honger werd geleden. Pas na de dood van Franco in 1975 kwam een einde aan bijna veertig jaar winter.

Met veel verbeelding en inzet werd in 1936/1937/1938 een zeer waardevol sociaaleconomisch project opgezet in Aragón en dat onder moeilijke (oorlogs)omstandigheden en met weinig middelen. Ondanks al die moeilijkheden blijkt uit de getuigenissen van diverse betrokkenen én ook uit de studie van historici dat het collectiviseringsproces door veel mensen enthousiast werd ontvangen en blijvend indruk heeft gemaakt.

Het is de verdienste van Gómez en Potyomkin dat ze die collectieve dromen van de Aragonese bevolking op een serene wijze in beeld brengen. Een minpuntje is de opdeling van de beschouwde periode als een opeenvolging van de jaargetijden. Dat roept het beeld op van natuurkrachten die nu eenmaal hun eigen cyclus vormen terwijl het centrale thema van de documentaire juist is dat je door collectieve dromen je eigen toekomst kunt boetseren. Niettemin is *Collectieve Dromen* een mooie weergave van de ervaringen die veel Aragonezen in deze bijzondere tijd hebben opgedaan.

De Spaanse documentaire is op een kundige wijze door Jeroen ten Dam vertaald en van Nederlandstalige ondertitels voorzien. Speciaal voor deze Nederlandstalige versie hebben de makers aan het einde een hommage voorzien aan Jan Groen die in 2011 overleed en samen met Hanneke Willemse en Leen van den Berg de eerder genoemde film *Geen knechten*, geen bazen maakte. (WV)

Manuel Gómez en Marco Potyomkin, Colletieve Dromen; met Nederlandstalige ondertitels van Jeroen ten Dam. Verkrijgbaar via www.agamsterdam.org voor 5,00 euro of via het Fort van Sjakoo, Jodenbreestraat 24, Amsterdam. Eerder gepubliceerd: www.solidariteit.nl

GEEN ONZICHTBARE HAND

Met een suizend geluid valt een blauw gevaarte uit de hemel. Het komt op straat neer, recht voor het huis van Truman Burbank. Een studiolamp. Met deze scene uit de film *The Truman Show*, met Jim Carrey, opent Koen Haegens zijn nieuwe boek *De grootste show op aarde – De mythe van de markteconomie*. Dit is typerend voor zijn aanpak. Over een toch tamelijk serieus onderwerp als de markteconomie verschaft hij kennis en inzicht met behulp van ernstig onderzoek, maar wél gelardeerd met luchtige filmscènes, boekfragmenten, metaforen en eigen ervaringen. Dat levert een zeer leerzaam én leesbaar boek op.

Waarom is Koen Haegens een boek gaan schrijven over de markteconomie? Hij is geen econoom. Hij werkt als journalist voor *De Groene Amsterdammer* en schrijft over allerlei onderwerpen. Als we hem mogen geloven, dan is het uitbreken van de crisis in 2008 van belang geweest. Die crisis onthulde dat er iets niet klopte aan het neoliberale verhaal van 'de vrije markt'.

Dat verhaal kennen we waarschijnlijk allemaal wel. De markt zou zorgen voor een optimaal evenwicht tussen vraag en aanbod. De 'onzichtbare hand' van de markt zou zorgen voor een perfecte balans van productie en consumptie. De waarlijk vrije markt zou bovendien de ondernemingslust aanwakkeren, bijdragen aan een zo economisch mogelijk handelen en daarmee vooruitgang en welvaart brengen. Bovendien zou de economische vrijheid van de markt aan de basis staan

van de politieke vrijheid en daarmee van de democratie.

Koen ontdekte dat deze claims niet kloppen. Om te beginnen bleek uit het *Libor schandaal*, en dit viel vrijwel samen met het uitbreken van de crisis in 2008, dat door fraude en manipulatie een kleine club 'slimme jongens' in staat was de markt naar eigen behoefte 'bij te sturen'. Niet veel later bleek dit vaker te gebeuren, denk aan het Rabo-schandaal. Dit zou je nog kunnen afdoen als criminele afwijkingen van een verder normaal functionerende markteconomie. Koen geeft echter aan dat 'de vrije markt' helemaal niet het normale patroon is. In de echte economie spelen markten weliswaar een rol, maar zijn ze vaak helemaal niet doorslaggevend. Er zijn andere krachten in het spel. Zo moet er gerekend worden met de staat of de overheid die overal een enorme participant is in het economisch leven. Doordat ze zélf grote ondernemingen bestiert én wetten en voorschriften uitvaardigt. Dat is goed zichtbaar geworden in alle reddingsoperaties, waarmee na 2008 belangrijke banken overeind zijn gehouden. Het was ook al zichtbaar in vroeger eeuwen, toen bijna overal regeringen hun eigen landbouw en industrie beschermden met een straffe protectionistische politiek.

Eigen markt eerst! En ook die eigen markt was en is nimmer werkelijk vrij. Tal van regels en voorschriften met de bijbehorende bureaucratie zijn van toepassing. Koen relativeert de marktwerking tenslotte door te wijzen op al die menselijke activiteiten en werkzaamheden die verricht worden buiten de officiële economie. Denk daarbij aan de sfeer van de reproductie, het huishouden, vrijwilligerswerk, en dergelijke.

Twee reëel bestaande situaties werkt Koen wat verder uit. Natuurlijk gaat hij niet voorbij aan de impact en de ontluistering van de financiële crisis van 2008. Zo kan hij goed laten zien dat de financiële markt júist in elkaar dondert bij te veel vrijheid én dat slechts dankzij massief staatsingrijpen, met miljarden dollars en euro's, een totale kladderadatsch kon worden voorkomen. Twee vliegen in één klap.

Zijn andere voorbeeld betreft de paprika-industrie. Een aardig stukje onderzoeksjournalistiek. Zijn bevindingen liegen er niet om. De markt, in dit geval de veiling, speelt mee, maar de ware confrontatie tussen vraag en aanbod, de prijsbepaling is uiteindelijk toch vooral een zaak van de grote afnemers, de supermarkten, de Albert Heijnen kortom.

Het kapitaal en de kapitalisten maken in laatste instantie de dienst uit. Hun belang, hun winststreven staat voorop. De markteconomie is het daarbij passende ideologische model. Alsof er een onafhankelijke en neutrale onzichtbare hand zou zijn. Het concept van de vrije markt dient zodoende de verhulling van de ware gang van zaken.

De vrije markt wordt bovendien te pas en te onpas als ideaal uit de kast gehaald om alles wat in de weg staat van de winstmaximalisatie uit de weg te ruimen. Al vanaf Adam Smith, einde achttiende eeuw, wordt het principe van de vrije markt vooral aangehangen op momenten dat 'het volk' eisen stelt en 'de staat' geneigd is daar aan toe te geven. De vrije-markt-ideologie is zonder meer anti-overheid. Behalve als dat in de werkelijke wereld even niet goed uitkomt! Dan is 'het kapitaal' opeens niet vies van protectionisme en staatssteun. Met vrijheid en democratie heeft het niet veel te maken. Met 'lomp graaiersgedrag' des te meer.

Koen brengt het allemaal overtuigend in beeld. Het roept onwillekeurig de vraag op naar een alternatief. Daar gaat *De grootste show op aarde – De mythe van de markteconomie* niet over. Het opruimen van het waanidee van de vrije markt was en is al opgave genoeg. Koen Haegens is er desalniettemin van overtuigd dat het in de echte wereld ook echt anders kan: 'Onder een dun laagje kapitalisme ligt een socialere, menselijke economie verstopt. Smachtend om door ons naar het oppervlak te worden gehaald.' (RB)

(Eerder gepubliceerd op: www.solidariteit.nl)

Koen Haegens: De grootste show op aarde – De mythe van de markteconomie; Amsterdam 2015. 286 pag.; 19,99 euro.

TE BESTELLEN EDITIES VAN DE AS

Diverse edities van *de AS* zijn nog in de originele druk na te bestellen. Dat kan door overmaking van € 3,50 per ex. (1e lijst hieronder) of € 5,- (2e lijst) op **NL02 TRIO 0198 0821 50** van Stichting de AS te 's-Hertogenbosch. (BIC: TRIONL2U).

Voor verzending naar een adres buiten Nederland € 2,50 per ex. bijtellen. Voor verzending van pakketten (3e lijst hieronder) naar een adres buiten NL € 9,50 aan verzendkosten bijtellen. Vermeld de gewenste editie(s)!

Let op: van sommige edities zijn nog slechts enkele exemplaren beschikbaar. Het kan dus zijn dat u (een deel van) het overgemaakte bedrag krijgt teruggestort.

De volgende edities zijn à € 3,50 (incl. porto in NL) te bestellen:

De AS 17, Misdaad / Straf / Klassejustitie – de AS 20, Monarchie en Oranje – de AS 21/22, Michael Bakoenin – de AS 23, Duitsland – de AS 24, Anarchisme – de AS 25, Organisatie – de AS 26, Kiezen of delen – de AS 28, Peter Kropotkin – de AS 29/30, Veiligheid – de AS 33/34, Sexualiteit – de AS 35, Anarchisten en de Staat – de AS 36, Europa – de AS 37, Anarchisme en Wetenschap – de AS 38, Bedrog van het kapitaal – de AS 41, Gezondheidszorg – de AS 42/43, Proudhon – de AS 44/45, Onkruit & Antimilitarisme – de AS 46, USA – de AS 49, Stembiljet of sociale aktie? – de AS 53, De Staat van verzorging – de AS 55/56, Politieke vorming – de AS 57, Tolstoj – de AS 61, De dood van Marx – de AS 62, Bart de Ligt – de AS 63, Anarchie en avant-garde – de AS 64, De crisis – de AS 65, Nationalisme & bevrijdingsbeweging – de AS 66, Een libertaire staat – de AS 67, Arbeidsethos – de AS 68, Anarchisme & utopie – de AS 69, Nieuwe sociale bewegingen – de AS 70, Clara Wichmann – de AS 71, Staatskunst of straatcultuur – de AS 72, Eigendom – de AS 73, Technologie – de AS 75, Macht – de AS 76, Cees Boeke – de AS 77, De verwording van rechts – de AS 78, Max Stirner – de AS 79, Musica Anarchica – de AS 80, Berlijn – de AS 81, Onderdak – de AS 82, Tegenethiek – de AS 84, Oost–Europa – de AS 86, Literatuur – de AS 87, Domela Nieuwenhuisde – de AS 88, De staat van de ecologie – de AS 89, Onder anarchisten – de AS 90, De verlokking van rechts – de AS 91, Murray Bookchinde AS 92, Menselijke natuur & anarchisme – de AS 93, Stad, straat, federatie – de AS 94, Het labyrint van de vrijheid – de AS 95, Christen–anarchisme – de AS 96, Buitenstaanders over anarchisme – de AS 97, Israël – de AS 98, Transport – de AS 99, Sarajevo – de AS 100, Beeldvorming – de AS 101, Media – de AS 102, Nederland immigratieland – de AS 103, William Godwin – de AS 104/105, België – de AS 106, Economie – de AS 107, Politiek – de AS 111, Voorheen de SovjetUnie – de AS 113, Gustav Landauer – de AS 114, Poëzie als ordeverstoring – de AS 115, Latijns Amerika – de AS 117, Domela als internationale figuur – de AS 118, Italië – de AS 121, Leren – de AS 125, Disciplinering – de AS 128, Armoede – de AS 129, Frankrijk – de AS 132, Afrika – de AS 133, Techn@ – de AS 136, Tolerantie – de AS 137, Globaal – de AS 140, Dood – de AS 141, Boeken – de AS 142, 10e Jaarboek Anarchisme (2002) – de AS 143, Erich Muhsam – de AS 144, De staat van de staat – de AS 145, Atalanta – de AS 146, Ivan Illich – de AS 147, Jazz – de AS 150, Stalin in Spanje – de AS 151, Nederl. anarchisten 1933–1945 – de AS 155, Manifesten – de AS 156, 13e Jaarboek Anarchisme (2005): Ontworteling van Europa – de AS 157, Schrijvers & anarchisme – de AS 158, Nederlandse anarchisten in WO–II – de AS 163, Wim de Lobel – de AS 164, Liefde – de AS 167, Sacco & Vanzetti – de AS 168, Voedsel – de AS 171, Brood & spelen – de AS 172, Ellende van de religie – de AS 176, Infiltratie – de AS 179, Anarchisme & Recht – de AS 180, Rudolf de Jong – de AS 183, Tachtig jaar Pinkerlanddagen – de AS 184, Hernieuwd islamdebat – de AS 185, Dichters & Anarchisme – de AS 188, Elisée Reclus – de AS 189, Piet Kooijman.

De volgende edities zijn à € 5,- (incl. porto in NL) te bestellen:

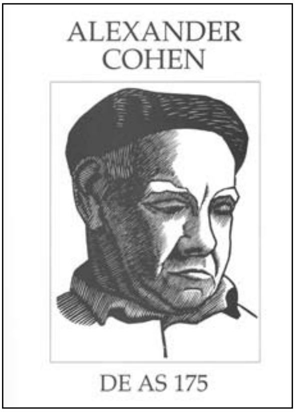
De AS 109/110, Bevrijding van het anarchisme – de AS 112, 2e Jaarboek Anarchisme (1994) – de AS 116, 3e Jaarboek Anarchisme (1995) – de AS 119/120, 4e Jaarboek Anarchisme (1996) – de AS 122/123, 5e Jaarboek Anarchisme (1997) – de AS 126/127, 6e Jaarboek Anarchisme (1998): Anarchisme in Nederland – de AS 130/131, 7e Jaarboek Anarchisme (1999) – de AS 134/135, 8e Jaarboek Anarchisme (2000): Guy Debord en het situationisme – de AS 138/139, 9e Jaarboek Anarchisme (2001): De verloedering van het landschap – de AS 148/149, 11e Jaarboek Anarchisme (2003): Opgesloten – de AS 152/154, 12e Jaarboek Anarchisme (2004) – de AS 159/160, 14e Jaarboek Anarchisme: (2006) Cinema Anarchistica – de AS 161/162, 15e Jaarboek Anarchisme (2007) – de AS 165/166, 16e Jaarboek Anarchisme (2008) – de AS 169/170, 17e Jaarboek Anarchisme (2009): Kapitalisme van crisis naar crisis – de AS 173/174, 18e Jaarboek Anarchisme (2010): Reis langs het Spaanse anarchisme – de AS 175, Alexander Cohen – de AS 177/178, 19e Jaarboek Anarchisme (2011) – de AS 181/182, 20e Jaarboek Anarchisme – de AS 186/187, De Grote Oorlog 1914-1918 – de AS 190, Noam Chomsky – de AS 192, Het anarchisme van Hans Ramaer.

De volgende pakketten zijn voor de erachter vermelde prijs (incl. porto in NL) te bestellen:

De AS 50-99: € 35,-; de AS 100-175: € 45,-; de AS 100-140: € 30,-; de AS 141-175: € 30,-; de AS 176-190: € 15,-; Jaarboek 1-7 + 9-20 (1992-2012): € 20,-.

Bibliografieën de AS

Er zijn twee bibliografieën van *de AS* samengesteld, op auteur en onderwerp gealfabetiseerde overzichten van alle artikelen, rubrieken en besproken boeken/films in *de AS*. De eerste gaat over de jaren 1972 t/m 1998. Van deze bibliografie zijn nog enkele exemplaren in druk verkrijgbaar, maak daarvoor € 9,50 (buiten NL € 12,50) over en vermeld 'bibliografie-1'.
De tweede bibliografie gaat over de jaren 1999 t/m 2014. Deze bibliografie is in mei 2015 als de AS 191 uitgebracht en kan worden besteld voor € 7,50 (buiten NL € 9,50).

Eerste Jaarboek Anarchisme

Het *Eerste Jaarboek Anarchisme* stond onder redactie van Wim de Lobel en Hans Ramaer. Het verscheen nog niet als editie van *de AS*. Dit *Eerste Jaarboek Anarchisme* (151 blz.) is nog te bestellen voor € 5,- (buiten NL € 9,50).